

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS LELKÉSZI SZAKFOLYÓIRAT

XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1961. JANUÁR

TARTALOMJEGYZÉK

CSEENDBEN ISTEN ELŐTT

Vezérlő Isten (Dr. Ottlyk Ernő) — — — — —	1
KÁLDY ZOLTÁN püspöki jelentése a Déli Egyházkerület Tanács- ülésén — — — — —	4
A magyarországi evangélikus lelkészképzés multja (Dr. Ottlyk Ernő)	14
A szektakérdésről (Weltler Rezső) — — — — —	29
A babiloni fogság utáni gyülekezet (Vámos József) — — — — —	37

EGYMÁS KÖZÖTT

A bölcs ember (Friedrich Lajos) — — — — —	46
Az Egyetemes Levéltár és a lelkészi hivatalok adminisztrációs ve- zetése (Dr. Mályusz Elemér) — — — — —	48

HALOTTAINK

† Rónay B. Gyula (Baráth Pál) — — — — —	51
† Grosz János (Kiss Ferenc) — — — — —	52

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Bőjt 2. vasárnapja (Virágh Gyula) — — — — —	53
Bőjt 3. vasárnapja (Keveházi László) — — — — —	56
Bőjt 4. vasárnapja (Tóth-Szöllős Mihály) — — — — —	59
Bőjt 5. vasárnapja (Balczó András) — — — — —	61

Címlapon:

Fénykép-részlet a kaposvári evangélikus templomról

LELKIPÁSZTOR

Evangélikus lelkészi szakfolyóirat

Főszerkesztő: Dr. Pálffy Miklós

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Ottlyk Ernő

A szerkesztés munkájában szerkesztő bizottság vesz részt

Előfizetési ár: havi 12,— forint, félévre 72,— forint, egy évre 144,— forint

Csekkszámlla: Lelkipásztor Kiadóhivatala, Budapest, 220 507

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Üllői út 24

Telefon: 142—074

Kiadja az Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály

Példányszám: 1090

6010279/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Csendben Isten előtt

VEZÉRLŐ ISTEN

2 Móz 13, 21—22

Az egyház mindig vándorúton van. Az egyháztörténetben sincsen megállás. Hiszen az egyház élő test, folytonosan alakuló organizmus. Az egyház vándorútja azt jelenti, hogy Isten mindig más tájakra vezet, ahol mások a körülmények, más a helyzet, más problémák, más kérdések vetődnek fel, más leckét kell megtanulnia az Isten népének, az egyháznak.

Az egyháztörténelem a bizonyossága annak, hogy Isten milyen sokféle helyzetbe tudta vezetni a népét. A különböző korszakokban más-más ígét villantott fel, a bibliából más üzenet került az egyházi élet középpontjába. De nemcsak az egyház külső életkörülményei mutatnak ilyen változatosságot, hanem ezzel párhuzamosan változatos a teológia-történet is, az egyház tudományos öntudata is mindig más feladatokkal birkózott.

Ha konkrét példát akarunk felhozni mindennek a szemléltetésére, akkor gondoljunk a húsz évvel ezelőtti magyarországi evangélikus egyházra. Azok a problémák már nem a mi mai problémáink. Azok a kérdések már nem a mi mai kérdéseink. Ilyen rohamosan halad az idő az egyháztörténetben is. Két évtized gyökeresen más helyzet kérdéseit, más teológiai problémákat vetett fel.

Az idő az anyaszentegyházban is gyorsan suhan, a helyzet forgószínpadszerű gyorsasággal változik. Az egyháztörténelmi kavargásban egyedül Isten a szilárd pont, Ő az Alfa és az Ómega, a Kezdet és a Vég. Ő vezérli az egyházat. Az egyház akkor nem téved el a vándorútján, ha Isten vezérlő akarására tekint. Isten azonban vezérlő Isten, aki nem hagyja népét útmutatás és eligazítás nélkül.

Isten mindörökké vezérlő Isten. Ilyen volt a múltban is, ilyen a jelenben is és ilyen lesz a jövőben is. Igénk éppen arról szól, hogy Isten ott volt a pusztai vándorlás idején Izrael népével.

Jellemző az, ahogyan a pusztai vándorlás végbement. Izrael népe nem hitt teljesen Istennek és nem bízta teljesen Istenre magát. Sokat zúgolódtak nemcsak Mózes ellen, hanem Isten ellen is. De Isten mindezek ellenére is vezérelte őket. Eltúrte bűneiket és kishitűségüket.

„Az Úr pedig ment előttük nappal felhőoszlopban, hogy vezérelje őket az úton, éjjel pedig tűzoszlopban, hogy világítson nekik, hogy éjjel és nappal mehessenek. Nem távozott el a felhőoszlop nap-

pal, sem a tűzoszlop éjjel a nép előtt." Isten maga járt tehát övéi előtt, az ő jelzését kellett követni, a felhő- és tűzoszlopra kellett figyelni. Ebből a tűzoszlopból nyertek világosságot. Bátorságot, világozottságot, tiszta látást biztosított. Nappal pedig a felhőoszlop úgy járt előttük, hogy aki azt követte, tudhatta, hogy biztonságos és jó utat követ. Lenyűgöző hatású volt az, hogy a felhőoszlop és tűzoszlop sohasem távozott el a nép előtt, Isten tehát sohasem hagyta cserben az övéit.

Jogos ebbe az ígébe az a behelyettesítés, amit az egyház ősrégi írásmagyarázati elv érvényesítéseként mindig is követett, hogy ti. Izrael maga az egyház. A felhőoszlop és a tűzoszlop maga Istennek az igéje.

Mindez ma, a mi helyzetünkre alkalmazva azt jelenti, hogy Isten igéjével vezet. Az ige tűzoszlopa előttük jár és megjelöli döntő módon az irányt, amelyet követniünk kell. De ez az irányítás nem old meg mindent. Isten igéje sem mond meg mindent minden helyzetre nézve. Az ígében mindent megtalálunk, nemcsak elegendően, hanem bőségesen, ami a keresztyén hit és élet számára alapvető fontosságú. De a részleteket nekünk kell megoldanunk. Isten nem végez el minden feladatot helyettünk.

Sőt ő maga akarja, hogy a keresztyén életben kapjunk egyéni leckéket, amit kifejezetten nekünk kell megválaszolnunk és megoldanunk. Ilyen kinek-kinek a maga egyéni keresztyén élete, de egyéni élethelyzete is. Azután Isten felad kollektív leckéket egy egész nemzedék számára. Ezt a leckét nem lehet lemásolni más korokból, nem lehet más egyháztörténelmi helyzetben bevált képletet ma alkalmazni. Isten azt akarja, hogy a mi nemzedékünk maga oldja meg a feladatát.

Konkrétan beszélve:

a) A Biblia természetszerűleg nem szólhat az atomkorszakról és az abban követendő keresztyéni magatartásról. De mindent bőségesen megadott ahhoz, hogy ezt a leckét a ma élő keresztyének Isten akarata szerint oldják meg. A világitó tűzoszlop, az ige az egyház előtt jár és biztosan mutatja az irányt. De nem fogalmaz meg semmit sem az egyház helyett, mert ezt a leckét Isten kifejezetten a ma egyháza számára szánta.

b) A Biblia természetszerűleg nem szólhat arról, hogy be fog következni a társadalmi fejlődésnek legfejlettebb szakasza, amikor az ország vagy országok szövetsége, a szocializmust, majd a kommunizmust építi. Az ige, mint fénylő tűzoszlop ebben a helyzetben is az egyház előtt jár, és megvilágítja az emberszeretet nagy parancsolatát, a részvételt mindazokban a dolgokban, amelyek az emberi élet előrehaladását, a jólétet, az ország felvirágzását munkálják. De az ige itt sem fogalmaz meg semmit sem az egyház helyett és a keresztyén emberek helyett, mert Isten ezt a konkrét feladatot kifejezetten ránk bízta és ennek a megoldását egyenesen az ilyen helyzetben élő egyházakra bízta.

Mindez azt jelenti, hogy az ige fénylő tűzoszlopának világítása mellett is rengeteg feladatunk van és sok problémánk van, amelyeket mint Isten által nekünk személyesen vagy közegyházilag feladott leckéket kell megoldanunk.

A Lelkipásztor a homlokzatán ezt a feliratot viseli: „Evangélikus lelkészi szakfolyóirat“. Ez a folyóirat kizárólag miénk, evangélikus lelkészeké, magunknak írjuk, szolgálatunkat segítjük, egymást tanácsoljuk és neveljük benne. Éppen azért a Lelkipásztor különösképpen is az a hely, ahol élen kell járnunk egyházunk mai útjának fejtegetésében.

Az 1961-es esztendőben is — mind mindig — előttünk jár Isten az ő igéjével, megvilágosít és vezérel. De a mi dolgunkat nem végzi el. Éppen ez serkentsen minket, hogy többet törődjünk folyóiratunkban azokkal a kérdésekkel, amelyek egyházunk mai feladataira vonatkoznak.

Fel kell szabadulnunk a múlt megkötözöttségei alól, beidegzett, — de Isten által már regen elavulttá tett — nézetek súlya alól. Szellemi tunyaságban és elmaradottságban nem lehet az újat akaró és új útra vezérlő Istent követni. Így csak lemaradni lehet Tőle. Dehát milyen papja az az Istennek, aki következetesen lekésik az ő parancskiosztásáról?

Másfél évtized alatt sok történt egyházunk Istentől kapott lelkéjének megoldásában. Vannak eredményeink és tapasztalataink. Már nem járunk töretlen úton. Isten úgy akarta, hogy kollektív munka gyümölcse legyen egyházunk helyes szolgálatának kidolgozása. Sokan segítettek ebben. Isten sokakat fellelkesített arra a megtisztelő feladatra, hogy részt vegyenek egyházunk szavának megfogalmazásában ma, a mi világunkban, az emberiség sorsdöntő kérdései, a haza felvirágzásának problémái, egyházunk aktuális magatartásának feladatai között.

Lelkészi karunkban nincsenek kevesen, akik ebben a munkában már régen helytállnak. Hatástalanok maradtak az ellenük való áskálódások, mert mit számít ott emberi mesterkedés, ahol a vezérlő Isten mutatja az irányt. A történelem Ura azokat igazolta, akik hamarabb megértették őt, készségesen követték az új útra vezető, utat világító tűzoszlopot.

Végül pedig gondoljunk arra, hogyha az egyház mindig vándorúton van, akkor ez azt kívánja tőlünk, hogy a fénylő tűzoszlop után menjünk kéz a kézben, egymástól el nem maradozva, felzárkózva, feladatainkat együtt munkálva, a közös új úton összetartva, egymást jó irányba tanácsolva, a felismert igazságban előbbre haladva, Istentől adott megtisztelő feladatunktól erőnket nem kímélve.

Ő pedig világítva, irányt mutatva, vezérelve jár előttünk!

Egyházunk két adóssága

Káldi Zoltán püspöki jelentése a Déli Egyházkerület Tanácsülésén

A mai tanácsülésen elsősorban az 1959-ben végzett munkáról szeretnék számot adni, belekapcsolva bizonyos tekintetben az 1960. év munkájáról szóló jelentést is. A jelentést az teszi szükségessé, hogy ebben az évben nem tartottunk egyházkerületi közgyűlést, amelyen egyébként a jelentések el szoktak hangzani. Mindenesetre 1961-re tervezett egyházkerületi közgyűlés az 1959. és 1960. évekről összefoglaló jelentést fog hallani.

A szolgáltató egyház

Most elsősorban néhány *elvi kérdéssről* szeretnék szólni. Nevezetesen arról, hogy milyen elvi megfontolások vezetnek bennünket egyházkerületünk munkájának, illetőleg gyülekezeteink életének irányításánál.

Összefoglalólag azt mondhatom, hogy a Szentlélek ereje által a szó igazi értelmében vett szolgáltató egyház szeretnénk lenni. Minden munkánkban annak a Krisztusnak a nyomdokaiban szeretnénk járni, Aki nem azért jött, hogy „néki szolgáljanak, hanem hogy Ő szolgáljon és adja az Ő életét váltságul sokakért” és Aki derekára kendőt kötve, mint mindenkinek a szolgálója megmosta a tanítványok lábait.

Igazán szolgálni valóban csak *szolgai formában* lehet. Elutasítunk azért magunktól minden olyan kísértést, amely egyházunkat bármilyen formában és vonatkozásban is uralkodóvá akarná tenni, amely az államot és a nemzet életét valamiképpen kreikalizálni szeretné, egyházi célok elérését állami segédlettel kívánná elérni, jogi vagy történeti alapon bizonyos „előülést” akarna egyházunknak biztosítani. Meggyőződésünk szerint Isten nagyon jót tett egyházunkkal, amikor a nagy történelmi események során *visszavezette arra a helyre, ahol samaritánusként szolgálhat az embereknek*. Egyáltalában nem látunk egyházi szempontból katasztrófát abban, hogy az egyház társadalmunkban nem áll a középpontban, mint valami körülrajongott úrnő, hanem a samaritánus helyén, — ahol nem ünneplésről, hanem munkáról van szó —, töltheti be szolgálatát.

Ezen a helyen az egyháznak Istentől *az a feladat rendeltetett*, hogy a megfeszített és feltámadott Krisztus szolgálatából élve és ezt a szolgálatot a maga munkáján keresztül továbbadva, *a valóságos embernek — tehát nem egy idealizált embernek — segítsen a maga valóságos problémáiban*. Csak a samaritánus helyén tud az egyház igazán együttérzővé, szolidárisá lenni az emberekkel és csak ezen

a helyen tud segíteni nekik, amikor arra éppen szükségük van. Itt kell megmondanunk, hogy elutasítunk magunktól minden „szakadék teológiá”-t, vagyis azt a teológiát, amely állandóan és *egyoldalúan* arról beszél, hogy milyen nagy szakadék van a „világ” és az „egyház” között. Bármennyire igaz ugyanis az, hogy az egyház a „kihívottak” gyülekezete, az is igaz, hogy az egyház sem tökéletes, éppen úgy, mint a világ sem az és az egyházban is ott van a világ. Egyébként is Jézus Krisztus halálával és feltámadásával nemcsak Isten és ember között vert hidat a legnagyobb szakadék fölött, hanem az ember és ember között is. Testté lételevel a szolidaritás maximumát vállalta a bűnös emberrel és az egyház, ha valóban egyház, *a testté lett Krisztussal együtt vállalnia kell a szolidaritást az emberekkel.* Minden szavunk és cselekedetünk és egyházi létünk a megízeltlenült sóhoz lesz hasonló, ha nem vállaljuk jószívvel a világgal való szolidaritást és azt a szolgálatot, amelyet az igazi Samaritánus, az Úr Jézus Krisztus akar az egyházon keresztül elvégezni a világ felé.

Tiszta szívvel

Ezt a szolgálatot az egyház csak „*tiszta szív*”-vel végezheti el a világban. Tehát le kell mondania minden „taktikázás”-ról, melynek jegyében bizonyos szolgálatokat csak azért hajlandó elvégezni, hogy annak idején ún. „speciális egyházi szolgálatokat” elvégez-hessen. De le kell mondanunk minden ún. „egyházmentő” tevékenykedésről is, tudva azt, hogy egyfelől a samaritánus nem önmagát menti, hanem segít *önmagára való gondolás nélkül* azokon, akik rá-szorulnak, másfelől tudva azt is, hogy az egyház léte nem a helyzete-től függ, hanem Jézus Krisztustól, Aki az egyháznak a fundá-mentuma.

Egyházunk ezt a szolgálatot a szocializmust építő Magyarorszá-gon csak *önfeláldozó, kikötések és feltételsszabások nélküli forró és égő szeretettel végezheti el.* Taktikázások, egyházmentési tevé-kenységek, a magunk jogainak keresése, külső és belső félelmek élése helyett arra van szükségünk, hogy naponként kérjünk Isten-től önfeláldozó szeretetet szolgálatunk elvégzéséhez. A samaritánus szolgálatot sem hátsó gondolatokkal, sem haszonleső számítgatásokkal, sem néhány szép szóval nem lehet elvégezni.

Meggyőződésem szerint minden hivatalos szervünk, továbbá püspökök és lelkészek, egész egyházi apparátusunk tevékenységé-nek arra kell irányulnia, hogy egyházunk betölthesse azt a szolgálálatot, amelyet Ura elvár tőle.

Két ellenvetés

Az elmondottakkal kapcsolatban általában két ellenvetést szok-tak tenni. Az egyik az, hogy nem szabad ilyen egyoldalúan beszélni arról, hogy az egyház „szolgai formában” munkálkodjék ebben a

világban, hiszen — mint mondják, az egyház Ura Jézus Krisztus már megdicsőült és az egyház ennek a megdicsőült Jézus Krisztusnak a teste. *Ez a megjegyzés azonban több ténnyel nem számol.* Jézus valóban megdicsőült, azonban az egyház még nem dicsőült meg, még nem ecclesia triumfáns, melyet Jézus már „maga elé állított dicsőségben”, hanem olyan közösség, amely Jézus követésére hivatott el és pedig úgy, hogy *szolgálatban* éljen. Krisztus dicsősége az egyház életében ma abban nyilvánul meg, hogy az Ő ereje által *legyőzi a fel-feltörő uralkodási vágyat és alázatosan szolgál ebben a világban.*

A másik ellenvetés az szokott lenni, hogy az egyház szolgálataival kapcsolatban túlhangsúlyozzuk az emberek szolgálatát és ezáltal az egyházi munka *antropocentríkussá*, vagyis emberközpontivá válik, vagyis a vád az, hogy Isten helyébe az embert akarjuk állítani. Ez a megjegyzés azonban teljes félreértésen alapul. Először is tudnunk kell azt, hogy Istent valójában csak az embereken keresztül szolgálhatjuk. Erről Luther Márton igen gyakran beszélt. Másodszor tudnunk kell azt is, hogy minél inkább krisztocentrikus a szolgálataunk, annál közelebb kerül a felebaráthoz, akiért Jézus Krisztus meghalt és feltámadott.

2. Fel kell vetnünk a kérdést, hogy a szolgáló egyháznak *mivel kell szolgálnia?* Feleletünk az, hogy adószai vagyunk minden embernek egyfelől az *evangéliummal*, másfelől a *világ fenntartásáért folytatott munkával.*

Az egyik adósság

Először is adószai vagyunk minden embernek az evangéliummal. Pál apostol is ebben látta az emberek felé legnagyobb adósságát. Isten az evangéliumon keresztül adja a bűnös embernek a *váltáságot*. A Megváltó parancsa az, hogy az *evangéliumot hirdetni kell* az egész világon. Isten ugyanis azt akarja, hogy minden ember üdvözljön. Ezen az evangéliumon keresztül szabadítja meg Jézus Krisztus az embert a bűnnek, halálnak és ördögnek hatalmától. Rajta keresztül ad bűnbocsánatot, életet és üdvösséget. *Egyházunk soha nem felekezhetik meg erről az adósságáról.* De az evangélium hirdetésének úgy kell történnie, hogy az az egyéni életen túlhasson és *átnyúljon az élet teljes szélességébe.* Tehát érvényessége ne csak a templomig terjedjen, hanem kilépjen a világ területére. *Az egyház részéről a legnagyobb szeretetlenség úgy hirdetni az evangéliumot, hogy az csak valami belső vonalon használható, de a hétköznapi életben nem ad megoldásokat.* A mi magyarországi evangélikus egyházunkban egyetértünk abban, hogy adószai vagyunk az embereknek az evangéliummal, de igen sokan az evangélium tartalmát leszűkítik és nem hirdetik annak teljes gazdagságát életünk minden területére nézve. E tekintetben kell szolgálataunkat nagymértékben javítanunk és gazdagítanunk.

A másik adósság

Az egyháznak és tagjainak másik adóssága az, hogy munkálkodniuk kell a világ fenntartásáért. A világ Isten teremtése. Isten nemcsak Teremtője, hanem Fenntartója is a világnak. A fenntartó Isten pedig azt parancsolja, hogy ne csak az államférfiak, hanem az egyház is küzdjön a világ fenntartásáért. Az egyház tagjainak éppen úgy kell munkálkodniuk a világ fennmaradásáért, mint sok más jóakarátú embernek, de ezen kívül fel kell használniuk azokat a sajátos egyházi eszközöket, amelyeket Isten az egyház tagjainak ajándékkul adott.

A Szentírásból ismerjük Isten türelmét, amellyel a világot a bűn ellenére is fenn akarja tartani és időt akar hagyni az embereknek a megtérésre és új életre. Az a keresztyén ember, aki azt mondja, hogy az egyház kizárólag az evangéliummal adós a világnak, de nem azzal a munkával, amely a világ fenntartásáért folyik, az félreérti Isten Igéjét és megveti Isten teremtését és ezáltal magát a Teremtő és Gondviselő Istent is. Hangsúlyoznunk kell, hogy a gondviselő Isten adóssá tett bennünket minden ember felé a világ fenntartásáért folyó munkában és ez a gondviselő Isten eszközeiül akarja felhasználni a hívő embereket is a világban és a világért folyó gondviselő munkájában. Vagyis a hívő emberek munkája is része Isten gondviselő munkájának.

A fenntartó és gondviselő Isten szolgálatában adóssai vagyunk minden embernek elsősorban az élet védelmével. Ezt az életet Isten teremtette, Jézus Krisztus megváltotta és megszentelte. Ezt a drága életet a mi korunkban, a kezdődő atomkorszakban, az elpusztulás veszedelme fenyegeti. Nem „más dolgába avatkozunk”, hanem a magunk munkáját végezzük, amikor szólunk és harcolunk az atomfegyverkísérletek, a tömegpusztító fegyverek ellen és munkálkodunk egy fegyver nélküli világért. A magyarországi evangélikus egyház olyan egyház, amely imádkozik és dolgozik a békéért, a békés jövődőért és az atomfegyverek megsemmisítéséért, általános és teljes leszerelésért.

A világfenntartó Isten szolgálatában dolgoznunk kell a népek békés egymás mellett éléséért is. Meggyőződésünk szerint Isten a különböző népeknek olyan sajátosságokat és ajándékokat adott, amelyeket kötelesek egymás javára és hasznára kamatoztatni. Ez azonban csak úgy történhetik, ha egymással békében élnek és mindazt, amit jónak ismertek fel és az egész emberiség számára hasznosnak látnak, azt békés versenyben igyekeznek közkinccsé tenni.

Ugyancsak a gondviselő Isten szolgálatában síkra kell szállnunk az elnyomott gyarmati és félgyarmati népek szabadságáért. Ezek a népek politikai és gazdasági függetlenségükért harcolnak. A keresztyén egyház tagjainak támogatniuk kell szabadságtörekvéseiket. A politikai és gazdasági függetlenséget önmagában is nagy értéknek tartjuk, de ezen túlmenőleg azt valljuk, hogy Isten előtt való felelős döntéshez is szükséges a külső szabadság.

Nem feledkezhetünk el arról sem, hogy a gazdaságilag elmaradott országokban még igen sokan éheznek és esnek áldozatul különböző pusztító betegségeknek. A gondviselő Isten eszközeként a keresztény embereknek szerte a világon mindent meg kell tenniük azért, hogy az emberek kenyérhez, egészséghez és jóléthez jussanak.

Végül, a mi magyarországi evangélikus egyházunknak és egyházunk minden tagjának jószívvel és felszabadultan kell munkálkodnia azért, hogy drága magyar népünk egyre előbbre jusson, jóléte növekedjék, élete egyre szebb legyen. Ennek érdekében segítenünk kell minden olyan munkát, amely azt célozza, hogy virágzó legyen az iparunk, fejlett a mezőgazdaságunk, versenyképes a kereskedelmünk és elmélyülő kultúránk egész népünk közkincsévé legyen. Népünknek most legnagyobb gazdasági feladata a közösségi gazdálkodás rendjének teljes kiépítése. Ebben a munkában egyházunknak segíteni kell népünket a lelkipásztori szolgálat révén a közösségi szellem megerősödésében, a közvagyon megbecsülésében és a munkaerkölcs megszilárdításában.

Mindezeknek a szolgálatoknak gyakorlatiaságnak kell lenniük. A lutheri reformáció sajátossága volt ez a gyakorlatiasság. És ha mi, a reformáció örökségéhez hűek akarunk maradni, nem állhatunk meg elvi döntéseknél és kijelentéseknél, hanem mindent meg kell tennünk azért, hogy azok a gyakorlatban valósuljanak. Magyarországi evangélikus egyházunkban lelkészeknek és híveknek meg kell tanulniuk még az eddiginél is jobban praktikus cselekedniük a szeretet cselekedeteit.

Ideje volna, hogy megszűnjék egyesek részéről az az mellébeszélés, mellyel a fentebb elmondottakat egyszerűen a politika területére utalják. Mindezek mellett, hogy politikai kérdések, egyben teológiai kérdések és feladatok is. Legyünk egyik ennek a látásában és ezeknek a feladatoknak a végzésében.

Fegyelmезetten

4. Egyházunknak, benne lelkészeinknek és gyülekezeti tagjainknak ezt a szolgálatot Isten Szentlelkétől való *fegyelmезettséggel* kell elvégezniük. Isten szeretete mindig a legnagyobb fegyelmезő erő. Ez a „szorongató szeretet” minden időben mederbe szorítja az egyház és az egyház egyes tagjainak életét. Nem engedi, hogy valaki az egyházban *felelőtlenül* cselekedjék és ezzel zavarja vagy bénítsa annak a szolgálatnak a végzését, amelyre az egyház a szocializmust építő Magyarországon elhivatott. Sőt inkább a szeretet fegyelmезő ereje arra szorít rá, hogy mindenki a maga helyén, az Istentől neki adott kegyelmi ajándékok felhasználásával, elvégezze azt a munkát, amellyel az egyház szolgálatát *teljesebbé és gyümölcsözőbbé* teheti. Tehát a szeretet minden lelkészt, felügyelőt, presbitert és hívőt arra képesít, hogy a Krisztus testének tagjaként az *egész test* érdekében elvégezze a tag feladatát. Mégis előfordulhat egyházunkban is, *hogy a testnek egyik vagy másik tagja, nem az egész test szempontjait*

tartja szem előtt, hanem mint tag összetéveszti magát az egész testtel és az egész testet a maga egyéni érdekeinek szolgálatába akarja állítani. Ez két irányban történhetik. Az egyik az, amikor valamilyen lelkész vagy presbiter vagy más gyülekezeti tag a „politikai reakció” uszályába kerülve, a maga téves egyházi és politikai nézeteinek igyekszik megnyerni egy egész presbitériumot vagy gyülekezetet. Sokszor egy-egy ilyen egyén „üli meg” az egyik vagy másik presbitériumot vagy gyülekezetet. Máskor viszont valaki vélt vagy tényleges érdemei alapján, egyéni ambíciói kifizetési helyének tekinti az egyházat, ugyancsak az egész test kárára. Az a véleményünk, hogy ahol Isten szeretete fegyelmező erejét lelkészek, presbiterek vagy gyülekezeti tagok megvetik és elutasítják, ott a lutheri teológia értelmében is, Isten törvényének kell előtérbe kerülnie. A törvénynek, amely leleplezi és megítéli a bűnt és világosságra hozza az önző, bűnös „én” mesterkedéseit, Istentől kapott felhatalmazásom alapján, amelyet püspöki szolgálatomba való beiktatásomkor hitem szerint valóban kaptam, késlekedés nélkül fogom egyházkerületemben a törvényt alkalmazni a rendetlenkedőkkel szemben ott, ahol a szeretet már nem fegyelmezhet. Az a véleményem, hogy aki a politikai reakció mezején egyházi köntösben óhajt vitézkedni, az jobb, ha leveti ezt a köntösöt és úgy „hősködik”, mert így az egyházat nem lehet összetéveszteni vele, és így az egyház szolgálatát sem zavarhatja.

Jó rendben

5. Ezzel összefüggésben kell szólnom az egyházkormányzásról is. Egyházi törvényeink szerint a magyarországi evangélikus egyetemes egyházat az egyetemes felügyelő és a rangidős püspök, az egyházkerületet a püspök és az egyházkerületi felügyelő, az egyházmegyét az esperes és az egyházmegyei felügyelő, a gyülekezetet a lelkész és az egyházközségi felügyelő kormányozza. Mellettük szolgálatot végeznek a presbitériumok és a közgyűlések. Nekik tartoznak számadással a felügyelők, püspökök, illetőleg esperesek és lelkészek. A presbitériumok egyben tanácskozó testületek, melyekben az egyház szolgálatával összefüggő valamennyi lelki és anyagi kérdés megtárgyalható. Egyházi törvényeinknek e rendelkezéseink önköndni köteleességünknek tartjuk. Ugyanakkor azon is önköndünk, hogy a különböző presbitériumok ne váljanak egyházunk szolgálatának kerékkötőivé, hanem minden határozatukat az egész egyház jó szolgálatának a szem előtt tartásával hozzák meg. Tehát segítsék és ne nehezítsék egyházunk szolgálatát. Szórványosan fordultak elő olyan esetek, amelyekből az tűnt ki, hogy egyik-másik gyülekezetünk presbitériuma még nem jár hivatása magaslatán és ennek következtében nem képes arra, hogy döntéseit ne csupán a helyi szempontok mindenek fölé helyezésével, hanem egész egyházunk érdekeinek szem előtt tartásával hozza meg. Ezért szükség van a gyülekezeti presbitériumok tervszerű nevelésére és tanítására.

6. Egyházkerületünk lelki életéről különböző jelentések részletesen számolnak be és ezért a magam részéről erre nem térek ki. Mégis megemlítem, hogy a gyülekezetekben és az egyházmegyékben a lelki munka rendszeresen folyt. Az istentiszteletek, bibliaórák, konfirmációi oktatás és az iskolai vallásitanítás mindenütt akadály nélkül folyt. A gyülekezetek lelki élete több helyen jó, másutt kielégítő. Van néhány gyülekezetünk, ahol egyfelől a múltbeli hibák, másfelől a jelenlegi gyengébb lelkipásztori szolgálat révén a lelki élet gyenge. Az a tapasztalatunk, hogy ahol a lelkészek valóban evangéliumot hirdetnek, éspedig az élet minden területét, az élet egész szélességét szem előtt tartva, ott Isten Szent Lelkének tetszik hitet és életet teremteni. Itt említem meg, hogy az elmúlt két esztendőben az általános iskolák első hat osztálya számára új hittankönyveket adtunk ki és mivel a 7. és 8. osztályra rendelkezésünkre állnak már előbb kiadott hittankönyvek, az általános iskola valamennyi osztálya számára vannak könyveink. Ezek a könyvek jók és alkalmasak arra, hogy a gyermekek épülésükre használják. A Konfirmációi Káté ez év végén elfogyott, de a most megindult konfirmációi oktatáshoz szükséges könyvek nagyrészt beszerezhetők voltak. A jövő esztendőben gondoskodunk arról, hogy egy munkaközösség új Konfirmációi könyvet készítsen. Remélhetőleg ez a könyv olyan lesz, amely éveken keresztül alkalmas lesz a használatra.

7. A gyülekezetek lelki életével szorosán összefügg az éneklés. Egyházunkat általában úgy szokták emlegetni, mint „éneklő egyházat”. Ezért nagy szerepe van egyházunkban — és mindig is nagy szerepe volt — az énekeskönyvnek. Igen nagy jelentőségűnek kell tartanunk, hogy 5 évvel ezelőtt, 1955 ádventjén a Keresztyén Énekeskönyv új kiadásban jelent meg, éspedig úgy, hogy a teológiailag nem megfelelő énekek kihagyattak az énekeskönyvből és 90 új éneket csatolhattunk a régiékhöz. Az új kiadású énekeskönyvet a gyülekezetek nagy többsége örömmel vette használatba és hozzákezdett az új énekek megtanulásához. Énekeskönyvünk kiadásának öt éves jubileumán a gyülekezetektől bekért adatok alapján azt jelenthetem, hogy egyházkerületünkben 40 olyan gyülekezet van, amely az új énekek közül legalább 30—40 éneket tud és 12 olyan gyülekezetünk van, amely 50—60 új éneket tanult már meg. Sőt 3—4 olyan is van, ahol 70 új éneket énekelnek. Megemlítem, hogy a legtöbb új éneket tudó 12 gyülekezet közül 6 a Tolna-Baranyai, 4 a Pest megyei, 2 a Csongrád-Szolnoki egyházmegyébe esik. Nagyon szükséges, hogy az új énekek tanítása továbbfolyjék a gyülekezetekben, különösen azokban, amelyekben eddig nem fordítottak elég gondot erre a szép munkára. Az énekeskönyv Sajtóosztályunkon megfelelő mennyiségben rendelkezésre áll. Kérem a lelkészeket, hogy ezt az új énekeskönyvet valamennyi gyülekezetben vezessék be, és gondoskodjanak arról, hogy a gyülekezeteink énekeljék is az új énekeket. Nagy

jelentőségűnek tartom, hogy ez év adventjében új kiadásban jelenhetett meg a Békéscsabai Énekeskönyv, amelyből a teológiailag kifogásolható énekeket a szerkesztők szintén kihagyták és *hozzácsatolták a könyvhöz azt a 90 új éneket, amely a Keresztyén Énekeskönyv új kiadásában is megjelent.* Így a Békéscsabai új kiadású Énekeskönyv is meggyőződésem szerint előbbre segítette egy egyetemes énekeskönyv kiadásának ügyét, amelyhez egyszer reménységem szerint el fog érkezni a Magyarországi Evangélikus Egyház.

A kis gyülekezetek összevonása

8. Az 1960. esztendő elején tartott esperesi értekezlet alaposan megtárgyalta a *kis létszámú gyülekezetek összevonásának ügyét.* Egyházunkban mindenkinek magától értetődőnek kell tartania, hogy 100—200 lelkes kisgyülekezetek — az államsegély egyezmény-szerű fokozatos csökkenése után — a maguk erejéből nem tudják fenntartani az önálló lelkészi állást. Ugyanakkor az is magától értetődő, hogy minden kis gyülekezetben is gondoskodnunk kell a lelkészi szolgálat folyamatoságáról. *Ezért abban fáradozunk, hogy a kis gyülekezeteket mint társgyülekezeteket összevonjuk a szomszédos nagyobb gyülekezetekkel,* így biztosítsuk a lelkészi szolgálat továbbvitelét és *elviselhetőbbé tegyük a kis gyülekezetek anyagi kötelezettségeit.* Véleményem szerint egyházkerületünkben 17 olyan kis gyülekezet van, amelyeket a közelükben levő gyülekezetekkel össze kell vonnunk. Ennek az összevonásnak lehetőleg 5 éven belül meg kell valósulnia. Ebben az évben 3 gyülekezet összevonása megtörtént, és pedíg olyan formában, hogy a gyülekezetek a maguk közgyűlésén kimondották a társulást. Két kis gyülekezet összevonása most van folyamatban. Tehát ebben az esztendőben lényegében 5 gyülekezet összevonását végeztük el. A lelkészi szolgálat folyamatosága mind az 5 helyen biztosítva van. Az sem jelentéktelen, hogy ezzel az 5 összevonással a Központi Alap számára évi több mint 10 000 Ft összeget takarítottunk meg. Az összevonásokat a következő évben is tovább kell folytatnunk. Látásom szerint 1961-ben egyházkerületünkben 4 gyülekezetet tudunk majd társítani.

A gyülekezeti épületek állapota

9. Az Egyetemes Tanács 1959-ben hozott határozata értelmében *Egyházkerületünk mind a 8 egyházmegyéjében megtörtént a gyülekezeti épületek állagának felmérése.* Az egyes egyházmegyékben az esperes vezetésével általában egy 3 tagú bizottság járta végig a gyülekezeteket és a helyszínen vizsgálta meg a templomok, paróchiák, gyülekezeti termek és melléképületek állapotát. Ez a munka nagyon szükséges volt és *igen hasznosnak bizonyult.* A püspöki hivatal megkapta mind a 8 egyházmegye idevonatkozó jelentését, amelyek gyülekezetről gyülekezetre mutatják valamennyi épület állapotára vonatkozó vizsgálat eredményét. Meg kell mondanom,

hogy valamennyi egyházmegyében ezek a bizottságok nagyon alapos és körültekintő munkát végeztek. Mégis külön is ki kell emelnem a Csongrád-Szolnoki egyházmegye kiküldött bizottságának munkáját. Ebben az egyházmegyében minden gyülekezet épületére nézve megvizsgálták külön a tetőzetet, a csatornázást, a falak külső és belső állapotát és felbecsülték százalékban a romlást. A Pesti Egyházmegyében és a Kelet-Békési Egyházmegyében még pontos alaprajzokat is mellékeltek a jelentésekhez. *Általánosságban azt mondhatom, hogy egyházi épületeink nagy többségükben jó, illetőleg megfelelő állapotban vannak.* Több egyházmegyéből azt jelentették a kiküldött bizottságok, hogy sok gyülekezetben szinte megható szeretettel gondoskodnak a gyülekezeti tagok elsősorban a templomok, de a paróchiák rendbentartásáról is. Csak néhány helyről jelentettek hanyagságot és gondatlanságot. Van még néhány templomunk, amelyeknek építése még nem teljesen fejeződött be. Hasonlóképpen vannak ilyen paróchiák is. *Kétségtelen, a jövőben elsősorban arra kell összpontosítanunk anyagi áldozatunkat, hogy a még be nem fejezett templomokat és paróchiákat teljesen elkészítsük. De az épületek megóvása érdekében nagyon szükséges a templomok és paróchiák hibás tetőzetének és csatornáinak kijavitása, illetőleg a vizes falak szigetelése.* Ha a romlást több helyen nem akadályozzuk meg, később csak igen nagy összegekből lehet a renoválásokat elvégezni. Szükségesnek tartom azért, hogy egyházkerületünk tanácsa rendelje el, hogy valamennyi gyülekezetünkben a gyülekezet vezetői vizsgálják meg az épületek tetőzetét, a csatornák állapotát és ahol szükséges a gyors intézkedés, tegyék azt meg. Egyébként a jövőben a Gyülekezeti Segély és más közegyházi segélyek felosztásánál, elsősorban az egyházmegyei épületvizsgáló bizottságok javaslatait fogjuk figyelembe venni. Végül azt is javaslom, hogy ahol a templomban — elsősorban a mögöttünk levő világháború pusztításai következtében — orgonáink olyan mértékben sérültek meg, hogy azok kijavitása csak igen nagy anyagi áldozatokkal volna megvalósítható, azokat, illetőleg alkatrészeiket a kisebb gyülekezetek adják el a nagyobb gyülekezeteknek, amelyeknek azokra esetleg szükségük van, maguk pedig új harmóniumot szerezzenek be.

Anyagi kérdések

10. Végül szeretnék még szólni az anyagi kérdésekről. Örömmel mondhatom azt, hogy gyülekezeteink áldozatkészége általánosságban jó. A hívek komoly anyagi áldozatot hoznak a gyülekezetek fenntartására és közegyházi terhek viselésére. 1959-ben a gyülekezeti tagok több offertóriumot és több egyházfenntartási járulékot fizettek, mint az azt megelőző évben. A Gyülekezeti Segély céljaira is örömmel adakoztak. Igen nagy jelentőségű szolgálatot végzett a Központi Alap, amely ugyancsak a gyülekezetek áldozatából lehetővé tette a kisebb javadalmú lelkészek fizetésének kiegészítését és egyben elősegítette egyházunk egységének erősödését. A következő

években egyházunk anyagi javaival még körültekintőbben és tervszerűbben kell gazdálkodnunk. Felül kell vizsgálnunk a Központi Alap munkáját és meg kell néznünk, hogy nem lehetne-e a segínyt a lelkészek munkájával, munkájuk mennyiségével összefüggésben igazságosabban elosztani. Kétségtelen, hogy aki több és fáradságosabb munkát végez, annak nagyobb díjazás jár, mint aki csak egy kis gyülekezetben dolgozik szórványok nélkül. Általánosságban pedig egyházunk pénzkezelésében a takarékoság elvének kell egyre jobban érvényesülnie, hogy így az államszegély egyezményeszerű csökkenése esetén pénzgazdálkodásunkban zavar ne álljon be. Azt sem hallgathatom el, hogy néhány gyülekezetünk anyagi morálja a közegyházi tartozásokkal kapcsolatban kifogás alá esik. Vannak gyülekezetek, amelyeknek évek óta kölcsöntartozásuk van és azt gondolják, hogy ezeket a kölcsönöket nem kell visszafizetniük. Más gyülekezeteknek a Sajtóosztálynál áll fenn nagyobb tartozásuk, holott a kért iratterjesztési anyagot bizonyára már régen eladták. Több lelkésznek is van kisebb-nagyobb adóssága, amit már régen ki tudott volna fizetni, ha a közegyházi szempontokat is figyelembe vette volna. Mindenestre a közegyházi tartozásoknál, kölcsönvisszafizetéseknél mindenféle lazaság ellen küzdünk és ha szükséges, törvényes, de szigorú intézkedéseket teszünk a pénzkezelésekre vonatkozólag.

Jelentésem végére érve meg kell mondanom, hogy Egyházkerületünk munkáját azért is zavartalanul tudta végezni, mert egyházunk és államunk között őszinte jóviszony van, és államunk minden lehetőséget megadott arra, hogy egyházunk a maga szolgálatát szabadon végezhesse el. Ezért hálás köszönetet mondunk az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjének, Olt Károly elnök úrnak és munkatársainak: Miklós Imre elnökhelyettes úrnak és Grnák Károly csoportvezető úrnak.

Ugyancsak köszönetet mondok valamennyi munkatársamnak és az Egyházkerület Presbitériumának jószolgálataiért. Isten adjon nekünk továbbra is bölcsességet szolgálatunk jó betöltéséhez.

A magyarországi evangélikus lelkészképzés múltja

A lelkési szolgálatra való minél hűségesebb felkészítés egyházunknak mindig legfontosabb kérdése volt, hiszen Isten igéjén és szentségein keresztül tartja fenn és vezérli az egyházat. Több évszázadon át a hazánkra és egyházunkra nehezedő elnyomás miatt egyházunknak óriási erőfeszítésébe került lelkészeinek kiképzése, sőt olykor az lehetetlenné is vált. Innen érthető az a sok újrakezdés, ami lelkészképzésünkre jellemző. A szabadságmozgalmak győzelme idején a vallásszabadság oltalma alatt lelkészképzésünk is zavartalan lehetett, azonban amint jöttek az elnyomás idői, a császári fegyverek és a jezsuita mesterkedések áldozatává lett lelkészképzésünk is.

Lelkészképzésünk a 16. században

Amikor a reformáció megjelent Magyarországon, a papság műveltségi színvonalá általában alacsony volt. Az 1515-ös veszprémi katolikus zsinat a falusi papoktól csak az olvasást, éneklést, az elemi ismeretekben és a latin nyelvben való jártasságot kívánt meg. Teológiai műveltség dolgában ennek következtében egyenlenség mutatkozik a reformációhoz csatlakozó lelkészek körében is. A reformáció ugyan fellendítette a külföldi egyetemek látogatását, hiszen a neves magyarországi reformátorok mindegyike Wittenbergben és más külföldi egyetemen tanult és magas teológiai műveltségének bizonyága a 16. század rendkívül fejlett teológiai irodalma, de ez nem volt mindenkire érvényes, hiszen a 16. században három részre szakadt ország nehéz viszonyai között nem volt könnyű magas műveltségre szert tenni. A baranyai 36. kánon pl. kimondja: „Miért hogy sok az aratás, kevés az arató, nem mindnyájan lehetnek jó deákok és félelmes helyek is vannak, ha erkölcsében, magaviseletében jó, s tudja az magyar írást, értse az keresztyénségnek fundamentomát, olvassa az magyar bibliát: bátorságosan felszentelhetők, mert látjuk szükségét az keresztyéneknek”. (Payr Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. Sopron. 1924. 883. l.)

A külföldi egyetemen járt lelkészeknek mindig nagy tekintélyük volt, s ezek töltötték be a vezető állásokat. Ez azonban nem vált mindenki számára lehetővé, sokan voltak, akik csupán itthon tanultak. Sopron, Csepreg és Kőszeg is sok derék papot nevelt a 16. században.

Sopronban 1524-ben még hóhér égette meg a város piacán Luther iratait. Néhány évtized alatt azonban győzelmesen meghódította a reformáció által hirdetett ige a soproniak szívét. 1557-ben a soproni városi iskola felső tagozatában megindult a magasabb fokú oktatás, az alsóbb fokon megkezdett latin nyelven kívül filozófiát, görögöt és hébert is tanítottak, a leendő teológusok kedvéért.

A soproni lelkészek is részt vettek a lelkési pályára készülő ifjak tanításában. Dragonus Gáspár soproni lelkész 1587-ből származó aláírása

szerint a „szent teológia professzora” (sacrae theologiae professor) címet is használta.

Eperjes a magyarországi reformáció szilárd fellegvára volt. 1531-ben az egész város az Ágostai Hitvalláshoz csatlakozott, s innentől 140 esztendeig, 1671-ig nincs is Eperjesen katolikus egyházközség. Az erős eperjesi gyülekezet iskolát szervezett, mégpedig a „magyar Wittenbergá”-nak mondott Bártfa rendtartása alapján, amelyet Stöckel Lénárt alkotott. 1567-ben Eperjes megkapta a „ius depositi”-t, az árulerakodóhely kiváltságát, ez a város gyors felvirágzását eredményezte, kereskedelmileg Bécs és Lipcse után harmadik helyként Eperjest emlegették. A gazdag város bőven költött iskolájára is.

A magas színvonalú eperjesi iskolában olyan kiválóságok is nevelkedtek, mint Scultéti Severin, aki anélkül, hogy külföldön is megfordult volna, bártfai pap lett, majd az őt szabad királyi város esperese. Nagy tekintélyére jellemző, hogy papot is szentelt az 1597-iki zsinat alkalmával.

A lelkésszé szentelés alapos vizsgáztatás után történt meg. Sztáray Mihály „Az igaz papság tüköre” című színművében a szereplő római pápának arra a kérdésére: „De ugyan miképpen történek pappá titeket?” Tamás evangélikus pap ezt a választ adja: „Ím, ekképpen. A mi pispékünk begyűjtötte a körül való tudós papokat és a keresztyén népeket. Jól megkérdezett először a prédikátorok előtt a mi tudományunkról és a hitnek ágózatiról. Megtudakozott a mi életünkről is. Azután osztán prédikáltatott velünk egynehányszor a keresztyének előtt, úgy tött aztán pappá és elbocsátott minket, ahová a keresztyéneknek kellettünk”. (Payr i. m. 612. o.)

A pappá szentelt egyén állandó kötelessége a továbbképzés. A baranyai 27. és a meszlени 40. kánon a Szentírásnak, a hitvallási iratoknak és a kiválóbb teológiai műveknek állandó tanulmányozását követeli meg. „Minden tanétónak (lelkésznek) Bibliája legyen, azt szorgalmasan olvassa és repetálja; amellet régi jámbor doctorok írását tartsa, kik authenticusok legyenek, kiknek írások egyez, annyiban az sz. írást az ő igaz értelmek szerint magyarázza, nem az maga cerebrumából, kiből sok fogyatkozás avagy változás lehetne jövendőre. Ha valami nehéz dolog támadna is valamiből az körösztvények között, abban az tanétó semmit ő magától ne cselekedjék, hanem mindjárt az Isten igéjére és az régi körösztvényeknek Isten igéje szerint való canonira tekéntsén és az szerint teyen minden dolog felől ítéletet”. Az 1650. évi kiadáshoz itt még hozzáfűttek: „Az mely minísternek bibliája nem lézen, annak árával büntetessék”. (Payr i. m. 884–885. o.)

Az egyházkerületi gyűlések egyik fő tárgya volt mindig a felszentelendő lelkészek megvizsgálása és felavatása. A lelkészi vizsgálatra a jelöltek csak akkor jelentkezhetek, ha valamely gyülekezet a lelkészi állásra megválasztotta őket. A lelkészi állásba kerülés előtti éveket rendszert az iskolában töltötték a lelkészek, mint tanítók, esetleg igazgatók. Az iskola elvégzése után tehát nem került valaki felszentelésre, hanem csak miután az iskolában bebizonyította a lelkészi pályára való alkalmasságát. Gyakorlatilag tehát nem voltak segédlelkészi évek, mert azokat vagy az iskolában, vagy nevelői minőségben kellett eltölteni. A papszentelés a parochus lelkészek felszentelése volt. Innen érthető az a különbség, ami fennáll a lelkészképzés jelenlegi és a 16. századi gyakorlata között.

Lelkészképzésünk fellendülése a szabadságharcok hatására

A Bocskay István szabadságharca által kivívott bécsi békekötés tette lehetővé a pozsonyi evangélikus egyházközség megalakulását, 1606-ban szervezték meg az evangélikus iskolát is, a Sturm-féle pedagógiai rendszer alapján. Ez a hazai viszonyoknak megfelelően azt is jelentette, hogy a legfelső osztályban teológiai és bölcsészeti tudományokat, héber és görög nyelvet adtak elő és a tanulók – a kor szokásához híven – teológiai disputációkat tartottak. Az intézet élén a rektor állott, aki a legfelső osztályban (classica prima) tanított. Ő volt a teológia professzora, de az alsóbb évfolyamokban is természetszerűleg széleskörű teológiai előképzettségekre nyújtott alapot az egyházas jellegű tanmenet.

Az ellenreformáció feldúlta a virágzó soproni iskolát. Bocskay szabadságharca szolgáltatott igazságot a soproniaknak. A bécsi békére támaszkodva 1606-ban újra megindult a tanítás.

A soproni intézetben mindent előadtak, ami a kor igényei szerint szükséges volt ahhoz, hogy az ifjak kellőleg előkészítést nyerjenek egyetemi tanulmányok folytatására. De van olyan eset is, amikor közvetlen a soproni iskolából kerültek ifjak lelkészi állásba. Így pl. Müller Györgyöt, mint soproni tanulót szentelte fel Kis Bertalan szuperintendens megyesi lelkésznek a sopronkeresztúri zsinaton 1630-ban. Szolgálatában pedig annyira bevált, hogy Meggyesről 1635-ben a tekintélyes pozsonyi gyülekezet hívta meg lelkészének.

Sopronon kívül a híres csepregi kollégium is nevelt tanítókat és lelkészeket. Ez az intézet Nádasdy Ferenc 1645-ös katolizálásával egyházunk számára elveszett.

A viszontagságos idők miatt különösen magyar nyelvű lelkészekben mutatkozott hiány. 1652. jan. 12-én a soproni tanács jegyzőkönyvébe bejegyezték Wittnédy István és Grad György felajánlását hat magyar származású egyén eltartására, akik a lelkészi pályára képezik ki magukat. A javaslattal kapcsolatban a jegyzőkönyvben ez áll: „A nemes tanács tudni fogja, hogy a lelkészet a magyar vidéken, különösen a hódolt részekben olly gyenge lábon áll, hogy annak felsegítése módjáról szükségesképen gondoskodni kellene, nehogy, mikép superintendens úrnak a minap oka volt panaszkodni, olyan egyéneket kelljen felszentelnie, kik az olvasásban is gyengék”. Mindez a lelkészképzés egyenetlen helyzetét mutatja, mert közismertek ugyanakkor a műveltség legmagasabb fokán álló evangélikus lelkészek, akiknek kiválóságát irodalmi műveik is hirdetik.

A soproni iskola rektorainak a dunántúli egyházkerület előtt olyan nagy tekintélyük volt, hogy rendszerint ők elnököltek a kerületi gyűléseken azoknál a vitatkozásoknál, amelyek a lelkészjelöltek felszentelését előzték meg.

Bocskay István szabadságharca és a bécsi béke idején virágzott leginkább az eperjesi iskola. Amikor már lobogtak a harmincéves háború lángjai Európa-szerte, a felvidéken Bethlen Gábor biztosította a reformáció egyházas életének zavartalanságát. Az eperjesi iskola ebben az időben igen jó hírnevet szerzett, ez idő tájban a lelkésszé, tanárrá, tanítóvá lett egyének legnagyobb része Eperjesen tanult. Miközben a harmincéves háború feldúlta Németországot s a külföldi tanulmányok folytatása nemcsak veszedelmes, hanem céltalan is volt, itthon igyekeztek pótolni a külföldi tanulmányokat. Az eperjesi iskola élén olyan kiváló

rektorok álltak, akik korábban külföldi egyetemeken doktori és magisteri fokozatot szereztek. Dürner Sámuel rektor idejétől vált szokássá, hogy a felsőbb osztályokban teológiai tárgyakat tanítottak, s ezért a rektorok mindig teológiailag kiválóan képzett papi egyének voltak. Az eperjesi iskola „illustre gymnasium”-má, azaz „lyceummá” fejlődött, úgyhogy, aki a felsőbb osztályokat elvégezte, azt az iskolából egyenesen papnak vagy igazgató tanárnak is vihették.

Bayer János magister, rektornak a javaslatára kezdték meg a híressé vált eperjesi kollégium épületének építését. Ez a vállalkozás kifejezetten azt a célt követte, hogy a tudomány fellegvára, az eperjesi iskola méltó külső elhelyezést nyerjen. Hiszen csak magában Sárosban 61 anya- és 56 leányegyház volt, s ehhez járult a szabad királyi városok fraternitása, Zemplénben 21 anya- és 28 leányegyház, s a környéken működő 8 gimnázium. A lelkesési és tanítói utánpótlást az eperjesi iskolából nyerték.

I. Lipót 1666-ban megtiltotta az eperjesieknek, hogy akadémiát merjenek építeni, mivel ilyet csak a katolikusok számára volt hajlandó engedélyezni. Az eperjesiek azzal hátrították el a tilalmat, hogy ők nem akadémiai épületet, hanem liceumot vettek tervbe.

Az eperjesi iskola tíz osztályból állt, amelynek a legfelsőbb osztálya (classis theologorum) a teológusok képzését szolgálta. De már az előző három évfolyamban is szerepelt a tantervben a kor fontos teológiai disziplínája, a „theologia polemica”. A latin és görög nyelvi kiképzés az iskolázás fő feladatát képezte, ehhez még a felsőbb osztályokban héber nyelv tanítása járult, így a nyelvi előfeltételek megteremtése mellett a teológiai kiképzés főleg dogmatikai és azután exegetikai vonalon haladt.

1667-ben Eperjes a nagyhírű német teológusnak, Calov Ábrahámnak ajánlására teológiai professzorul meghívta dr. Pomarius Sámuel, aki mellett a filozófiai osztályban dr. Pancratius Mihály működött. Ez volt az eperjesi iskola fénykora, amikor a tanítás mellett az iskola kiváló doktorai és magisterei egymás után jelentették meg latin nyelvű teológiai műveiket. Ezek javarészt a meg nem változtatott Ágostai Hitvallás magyarázatai voltak a katolikus tanítással szemben. (Jellemzésül néhány teológiai munka címét edemes megemlíteni: „De veritate Religionis Lutheranae”. „De natura Peccati Originalis”. „Theses Theologicae de fide spe et charitate divina”. „Theses Catholicae de Conciliis oecumenicis”). A teológiai disputációk az újonnan épült kollégium nagytermében az egész tanári kar és ifjúság jelenlétében zajlottak le.

A Habsburg-katolikus elnyomás

Az eperjesi iskola virágzásának az ellenreformáció vetett véget. 1671-ben Spankau császári tábornok és Bársony György katolikus püspök karhatalommal elfoglalták a kollégium épületét. Majd megindult Eperjesen is a Habsburg-katolikus ellenreformáció terrorja. A templomokat elvették, a lelkeszeket száműzték, megkezdte működését a pozsonyi vértörvényészek.

Ebben a nehéz helyzetben némi enyhülést azok az évek nyújtottak, amikor Thököly Imre kurucai felszabadították Eperjest a Habsburg-katolikus elnyomás alól. Az iránta való hála megnyilvánulásaként Collegium Thökölyanum nevet adták a kollégiumnak.

Thököly hadi szerencsésének lehanyaglása után jelent meg Caraffa császári tábornok eperjesi vértörvényszéke, amely a szabadságmozgalmakban való részvétel címén kiirtotta az eperjesi evangélikusok színjavát.

Ennyi szenvedés után természetyszerűleg állt lelkesedéssel Eperjes II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának oldalára. Az evangélikus egyház visszanyerte elvesztett javait, de a híres eperjesi iskola az elmúlt évek viszontagságai következtében már nem tudta visszanyerni régi virágzó állapotát.

A soproni evangélikus egyházközség és iskola virágzó állapotát is megsemmisítette a Szelepcsényi György esztergomi érsek elnökléte alatt a pozsonyi törvényszéknek 1674-ben kimondott felségsértési ítélete valamennyi evangélikus lelkészre és tanítóra. 1674. febr. 1-én érkezett Sopronba Szelepcsényi érsek rendelete, amellyel mind az öt soproni lelkészt és valamennyi tanítót, tanárt a pozsonyi törvényszék elébe idéztette. Ez a lelkészek hivatalos szolgálatának megakadályozását és az iskola elvételét jelentette.

Csak Thököly Imre kurucainak győzelmes zászlaja alatt virágozhatott fel újra a soproni egyházközségnek és az iskolának az élete. Az újabb Habsburg-katolikus elnyomás, majd Rákóczi szabadságharcának győzelmei után váltakozó a soproni iskola színvonala.

A pozsonyi iskola működését is megakasztotta Szelepcsényi érsek, aki 1672-ben katonai karhatalomra támaszkodva a tisztopokkal együtt az iskolát is elvette, a lelkészeket elűzte és a protestáns polgárok közül 24-et fej- és jószágvesztésre ítéltetett, akiket a veszedelemtől csak nagy közbejárással lehetett megmenteni.

Thököly Imre és Rákóczi Ferenc szabadságharca a protestantizmus megerősödését eredményezte Pozsonyban is.

Lelkészképzésünk a 18. század viszontagságai között

1721-ben a Pesten egybegyűlt országos tanügyi bizottmány előtt a soproni gyülekezetet azzal vádolták, hogy iskolájában a magasabb tudományokat is előadják. Ez azért volt egyébként tilalmas, mert a felsőbb oktatás külön királyi engedélyhez volt kötve, s erre a katolikus egyház tartott kizárólagos igényt.

A nehéz időkben akadályokba ütközött a külföldi egyetemek látogatása. Egyre nagyobb számban voltak olyan lelkészek, akik hazai iskolájuk és magánszorgalomból való tanulmányaik alapján nyertek felszentelést. Ezek olykor magas egyházi rangot is elértek. Ilyen volt pl. Serpilius Sámuel soproni lelkész, akinek, noha nem is volt egyetemi végzettsége, mégis annyira kedvelt volt nemcsak Sopronban, hanem az egész dunántúli egyházkerületben, hogy az 1737. szept. 7-én tartott felbéli egyházkerületi közgyűlésen őt választották meg szuperintendensnek, ami csak azért nem vált véglegessé, mert elhárította magától a bizalmat, s így az utána legtöbb szavazatot nyert második jelöltet iktatták be a szuperintendensi tisztebe.

A 18. századtól fogva megszilárdult az a rendszer, hogy az iskola rektora adta elő a teológiai és bölcsészeti tárgyakat az első, vagyis a legfelső tagozatban, amely három évi tanfolyamot jelentett. A második osz-

tályban, amely két évi tanfolyamot képezett, a konrektor tanított, úgy azonban, hogy már az is előkészítette a teológiai tanulmányokat. Az egyházi iskola jellegével szükségképpen összefüggött az a tény, hogy kezdetől fogva kiemelkedő szerepet játszott benne a vallástanítás, de mivel a profán tárgyakat is javarészt egyházi emberek adták elő, ennél fogva azok sem voltak függetlenek a teológiától.

Eperjesen 1750-ben engedte meg újra Mária Terézia, hogy az adózó polgárok legkisebb megterhelése nélkül bölcsészeti és teológiai osztályt is lehessen felállítani. Ez azonban nem valósulhatott meg. Még II. József 1770-ben Eperjesen tett látogatásakor is azt a tájékoztatást adta Kriebel evangélikus lelkész, hogy a teológiai tudományt kellő terjedelmében sem Eperjesen, sem másutt az országban nem lehet végezni, ezért a lelkészjelöltek kénytelenek külföldi egyetemeken, Göttingenben, Halleban, Lipcsében, Wittenbergben, Jenában, kiegészíteni tanulmányaikat.

A pozsonyi iskola viszont azért lendült fel, mert a polihisztor Bél Mátyás állt az iskola élén. Bél Mátyás újjászervezte a pozsonyi iskolát. A hat osztályú iskolai rendszer legfelsőbb osztályában, a prima-ban a tanulók teológiát tanultak. Mégpedig mindenekelőtt rendszeres teológiát (theologia thetica et polemica), ehhez járult a keresztyén erkölcsan néhány főbb szakasza. Nagy hangsúlyt helyeztek a hitvallási iratok ismeretére. Az Újszövetséget görögül olvasták s ennek alapján bevezetéstani és írásmagyarázati előadásokat hallgattak. Az Ószövetség eredeti nyelvének megismerésére a prima-ban héber nyelvet is tanultak. A kor szokásához híven egy-egy teológiai tételről vitaközlásokat tartottak, a két felső osztály tanulóit jelenlétében. Ezek alapján gyakran előfordult, hogy aki nem tudta tanulmányait külföldi egyetemen kiegészíteni, a pozsonyi iskola elvégzése és a magánszorgalom útján való továbbtanulás révén elnyerhette a lelkésszé szentelést is.

A rektorok személyétől és tudományosságától függően nem volt mindig egyenletes a pozsonyi iskola színvonala. A helyzet a Türelmi Rendelet után szilárdult meg. 1786-ban Pozsonyban lényeges változtatásokat eszközöltek a tanítási rendszeren. A teológiai tanfolyam öt évéssé vált, és a tanításra kiszabott tudományokat három professzor adta elő. Ezt megelőzte a hat évig tartó latin- vagy grammatikai tanfolyam, azt pedig megelőzte a két osztályból álló elemi iskolai tagozat. A teológiai pályára készülő tanulók a tíz szemeszter folyamán legnagyobb óraszámban a rendszeres teológiát, dogmatikát és kis részben a keresztyén erkölcsant tanulták. Nagy óraszámban szerepelt a bibliai írásmagyarázat és az ehhez szükséges görög és héber nyelv is. A tanrendet kiegészítette a viszonylag későn megjelenő egyháztörténet, valamint a filozófia, az egyetemes és magyar történelem. Az oktatás középiskolai jellegét mutatja, hogy a klaszikus műveltségen kívül a számtan és fizika is nagy szerepet töltött be a tanrendben. 1776. óta a pozsonyi lelkészek is részt vettek a teológiai tudományok tanításában.

Lelkészképzésünk fejlődése a 19. század első felében

1809-ben az egyetemes közgyűlés elfogadta az ún. Schedius-féle tantervet valamennyi evangélikus iskola számára. (Systhema rei Scholasticae Evangelicorum Aug. Confessionis in Hungaria.) Ez a tanterv kimondja, hogy mivel a lelkési pályára készülő ifjak külföldi egyetemekre nem me-

hetnek, hogy a lelkészi pályára itthon is kellőképpen előkészülhessenek, szükséges, hogy a legmagasabb evangélikus iskolákban, a lyceumokban legalább egy rendes professzori állás legyen a teológiai tudományok előadására, ezt a professzort segítően munkájában a lyceumon alkalmazott bölcsészet tanára és a helybeli lelkészek is.

Eszerint a középiskolai tanfolyamot elvégzett tanuló két éves teológiai tanulmányt folytat, amelynek tanrendjében szerepel az ó- és újszövetségi exegezis, az evangéliumok és epistolák perikopáinak gyakorlati magyarázata és katechetikai feldolgozása, a hitvallási iratok ismerete, a dogmatika és keresztyén erkölcsstan, dogmatörténet, homiletika, katechetika, poimenika. Ahol a teológiai tanfolyam mellett jogi tanfolyam is működött, ott annak keretében hallgatták az egyházjogot, egyháztörténetet. A lyceumok, a jogi és teológiai tanintézetek élén a dékán áll, akit a professorok közül választanak egy évre.

A Schedius-féle tantervet az egyház szegénysége miatt nem lehetett maradéktalanul megvalósítani, még leginkább a pozsonyi iskola tudta azt betartani. Az 1815/16-os iskolai év tantervéből az tűnik ki, hogy sok tanítványt a bölcsészet és teológiát hallgató tanulók együtt tanultak.

Azókat a magasabb fokú tanintézeteket, amelyek már túlmentek a kor szokásos középiskolai anyagán, a 16. és 17. század folyamán „gymnasium illustre”-nek, vagy lyceumoknak hívták. Magyarországon a lyceum elnevezést az 1806-os állami iskolai rendszer hozta forgalomba, innentől kezdve vált ez a név közkeletűvé az evangélikus egyházban is, azoknál a gimnáziumoknál, amelyeknek felsőbb akadémiai tagozatuk is volt.

1804-ben a tiszai egyházkerület vette át az eperjesi kollégiumot. Az 1810/11-ik iskolai évben a teológiai tanfolyam számára második tanári állást szerveztek.

A szent szövetség utáni időben a forradalmi gondolattól való páni féltelmében I. Ferenc megtiltotta a forrongó Németország egyetemeinek látogatását. A kieső külföldi tanulmányutak pótlására 1820. jún. 20-án Bécsben evangélikus teológiai intézetet, később fakultást állított fel, amely mindvégig császárház, aulikus, s ami ezzel egyértelmű: reakciós beállítottságú papokat nevelt.

A 19. század elején a teológia állandó professzora mellett valamelyik eperjesi lelkész a gyakorlati teológiai tárgyak előadását is ellátta, a bölcsészet és a történelem tanára pedig besegített a teológiai munkába.

Sopronban o-^o-an kiváló rektorok működtek, mint Haynóczy Dániel, Ribini János, a neves egyháztörténész, akinek kéziratban fennmaradt dogmatikája tanúsítja, hogy milyen alapos kiképzést nyertek alatta a teológiára készülő ifjak. Schwartner Márton rektort pedig Sopronból a budapesti egyetem professzorának hívták meg. Ugyanekkor a soproni lelkészek is segítettek a teológusok képzésében, közöttük olyan nagytudományú papok is voltak, mint pl. Gamauf Teofil, akinek egyháztörténeti munkásságából egy évszázadon át merítették az egyháztörténeti kutatók. Különösen sokat törődött a tanuló ifjúsággal Kis János soproni szuperintendens, aki 1817-ben a jeni egyetem tiszteletbeli teológiai doktora is lett. Bár a kortársak azt kifogásolták nála, hogy a lelkészjelöltek vizsgálatában túlságos engedékenységgel járt el, mert szuperintendensi tisztében egyetlen jelöltet sem vetett vissza készületlensége miatt.

A 19. század elején egyre többen szólaltak fel a lelkészképzés korszerűtlen rendszere ellen. Ennek következményeként 1841. óta a dunántúli

egyházkerület költségén működött egy többnyire teológiai tudományokat előadó magas képzettségű tanár a soproni iskolában.

1842-ben az egyetemes közgyűlés elfogadta a zay-ugróci tanítási rendszert, amely a magasabb iskolákban két éves teológiai oktatást szervezett meg. Ezt megelőzte hat líceumi év, majd a jövőendő teológusok egy évi jogi tanulmányok végzésére is kötelesek voltak, s ezután végezték el a kétéves teológiai tanfolyamot.

A lelkészképzés ügyét az 1842. július 15-én kezdődő egyetemes közgyűlés szabályozta a fennálló helyzetnek megfelelően. Eszerint a gimnázium hat osztályát elvégzett ifjú két évig a „bölcsekedési pálya” tanfolyamát végezte, ahonnan vagy a két éves jogi, vagy a két éves „istentani pályára” léphetett. A teológiai tanterv a következő volt:

„Első esztendőben: 1. Hittudomány. 2. Írásfejtés-tudomány, és az ó és új testamentom' fejtegetése. 3. Egyházi történet, különösen a' magyarhoni. 4. Kikérdezés és nevelés-tudomány. Második esztendőben: 1. Erkölcsei tudomány. 2. A' sz. Írás' fejtegetése; hozzáadván végül egy bevezetést az ó és új testamentom' könyveibe. 3. A' protestansok' egyházjoga, különösen Magyarországbán. 4. Pastoralis és homiletika népoktatási gyakorlatokkal.”

Eperjesen, Pozsonyban, és Sopronban folyt a fenti tanterv szerint a lelkészképzés. Mindezzel kapcsolatban számos bírálat hangzott el, mert keveselték a teológiai kiképzés ilyen mértékét, noha a hazai főiskolák elvégzése után még külföldi egyetemeket is rendszerint látogattak a lelkészjelöltek. A PEIL 1846. máj. 26-iki száma hírt ad a dunántúli lelkészképesítő vizsgáról, s azt állapítja meg:

„hogy a' theológiai katedra, a' szükséges tanulmányokhoz aránylag nincs elegendő számú oktatókkal ellátva; és így az ifjak olly tudományokból is examináltatnak (mikből nem examináltatniok lehetetlen is), miket a' lyceumban nem is hallgattak.”

A lelkészképzés rendezése érdekében állandó cikkezés, sőt gyűjtés is folyik a Pesten felállítandó protestáns teológiai főiskola javára.

Addig is, amíg a főiskola terve megvalósul, a szuperintendens elnökletével tartott papjelölti vizsgák anyagát igyekeznek meghatározni, hogy a hazai és külföldi teológiákon tanult jelöltek különféle tudásat alkalmas tankönyvek alapján, közös nevezőre hozzák. Schneller Vilmos a dunántúli vizsgáló konzisztóriumnak azt a javaslatot teszi a PEIL hasábjain, hogy a következő könyvek alapján folytassa a vizsgálatot: Hase egyháztörténete, Stirm apológiája, Daub erkölcstana, Baumgarten bibliai teológiája, Deldette újszövetségi bevezetése, Marheinecke és Hüffel gyakorlati teológiája, Augusti archeológiája, ezenkívül a hitvallási iratok és minde-nekelőtt a Szentírás alapos ismerete kötelező (1846. aug. 30. 836. l.).

A szuperintendens elnöklete alatt álló bizottság előtt letett vizsga után oklevelet kaptak a vizsgázók s „papjelöltekke” lettek. A dunántúli szabályrendelet szerint:

„Csak az illy papjelölteknek adassék engedelem az illető lelkészek által a' gyülekezet előtt nyilvánosan felléphetni 's prédikálhatni”. (PEIL 1846. aug. 6.)

A papjelölt vagy külföldi tanulmányokat folytatott, vagy segédlelkészi beosztást kapott, vagy családoznál nevelősködött mindaddig, míg rendes

lelkészi álláshoz nem jutott. Valamely gyülekezet által „hivatást nyert” papjelölt újból vizgára áll a szuperintendens és néhány esperes elé. Ez a bizottság megvizsgálja a papjelöltet,

„ha a' szentírást a' maga forrásaiban érti-e, vagy legalább is az új szövetség könyveit görög nyelvből tudja-e mindenütt fordítani; ha symbolicus könyveink tartalmát ismeri-e; vajjon a' keresztyén hit és erkölcsstudományba be van-e jól avatva?” (PEIL 1846. 754. l.)

Majd egy igehirdetést kell kidolgoznia s fel kell olvasnia beköszöntő beszédét, amelyet a bizottság megbírál és útmutatással lát el.

„Ha az így megvizsgált egyén papi hivatal viselésére alkalmasnak találják, a' superintendens által felavattatik 's hitét leteszi a' felől, hogy az isteni ígét a' szentírás és symbolicus könyveink tartalma szerint, a' mennyiben ezek a' szentírással meg egyeznek, tisztán 's igazán hirdendí”. (uo.)

Magyar evangélikus egyházunk megőrizte hitvallásosságát abban az időben is, amikor világszerte a teológiai racionalizmus uralkodott. A mi teológiai fejlődésünk kiegyensúlyozottabb volt a németnél, annak szélsőségei sem pietista, sem racionalista irányban nem voltak érezhetőek nálunk. Egyházunk minden lelkészétől megkívánta a Szentíráshoz és hitvallási iratainkhoz való hűséget, amit lelkészeink esküjükkel pecsételtek meg.

A szuperintendens előtt (a püspöki cím használatát a helytartótanács mindaddig tiltotta, míg hatalmon volt, csak a szabadságharc vallásegyenlőséget biztosító törvénye után ment át a használatba a szuperintendens-elnevezés helyett a püspöki cím) lefolytatott vizsgálat komoly követelményt támasztott a jelölttel szemben. A nehézség abban mutatkozott, hogy a jelölt hogyan szerezzék meg a szükséges teológiai ismereteket a vizsgához, miután a hazai teológiai oktatást külföldi tanulmányokkal kellett kiegészíteni s így olykor egyenetlen ismeretekkel álltak a jelöltek a vizsgáló bizottság elé, mert egyik helyen ezt tartották fontosnak a teológiai stúdiumból, a másik helyen amazt.

A lelkészképzésnek ezzel a módjával szemben állandó elégedetlenség nyilvánult meg a kortársak részéről. Hosszan lehetne sorolni azokat a cikkeket, amelyek kifogásolják a lelkészképzés rendszertelenségét, egyenetlenségét, nagy pártfogóktól való függőségét, s azt követelik, hogy emeljék a hazai teológiák színvonalát,

„legyen inkább kevesebb főtanodánk, de az a' mi lesz, helyeztessék olly karba, mellyben föladatának akadémiai mértékben 's modorban tudjon eleget tenni”

— követeli a PEIL 1848. júl. 23-iki száma. Legalább négy rendes tanárt követel ugyanitt a PEIL a teológiákra, s a tanulmányi időt három évre akarja emelni. A tantárgyakkal kapcsolatban a gyakorlati teológia tárgyainak bevezetését szorgalmazza. Ma már ezek az igények túl kevésnek látszanak, de ne felejtjük el, hogy három évszázados elnyomásból jött az a protestantizmus, amely most az első adandó alkalmat igyekszik kihasználni lelkészképzése színvonalának emelésére. Egyébként más karok tanulmányi ideje sem volt hosszabb ebben az időben.

1852-ben szervezték át a pozsonyi teológiát három évfolyamból álló főiskolává. A tantárgyak köre is kibővült. Előadásra került a természeti és egyházjog, a filozófia története, metafizika, esztétika, neveléstan, államismeret, héber nyelv, teológiai enciklopédia, egyetemes és hazai egyháztörténelem, bevezetés a Szentírásba, ó- és újszövetségi írásmagyarázat, kereszten hittan és erkölctan, dogmatörténet, gyakorlati teológia, latin nyelv, bibliai szláv nyelv.

Ennek megfelelően a tanári kar létszáma is bővült. 1855-ben választották teológiai professzorrá Csecsetka Sámuelet, és Krump (Kámori) Sámuelet.

1864-ben az egyetemes gyűlés felszólította a teológiai tanintézeteket, hogy a korszerű lelkészképzés érdekében nyújtsanak be tervezetet a teológiai oktatás kiszélesítését illetően. A pozsonyi teológia tanárai azt javasolták, hogy a teológiai tanulmányi időt háromról négy évre emeljék és az így szervezett négy éves tanfolyamban a bölcsészeti és teológiai tudományokat úgy osszák be, hogy legyenek tárgyak, amelyek minden évben, mások csak minden második évben, egyesek pedig csak minden négy évben forduljanak elő. A javaslat öt rendes tanárt tart szükségesnek. Ha ez a javaslat nem is tudott megvalósulni, annyit azonban elért, hogy a három éves teológiai kiképzés tárgyait kibővítették. Az egyes tárgyak évfolyam szerinti beosztása a következő:

Először évfolyam: 1. Észjogtan, heti 3 óra. 2. Közép- és újkori egyháztörténet, heti 4 óra. 3. Újszövetség magyarázata, s újszövetségi görög nyelv, heti 3 óra. 4. Héber nyelv, heti 3 óra. 5. Homiletika és katechetika, heti 2 óra. 6. Bibliai archeológia, heti 3 óra. 7. Bölcsészeti története, heti 4 óra. 8. Nevelés- és oktatástan, heti 3 óra (csak egy szemeszterben). 9. Elméleti bölcsélet, heti 3 óra (csak egy szemeszterben). 10. Latin nyelv, heti 1 óra. 11. Bibliai szláv nyelv, heti 1 óra.

Második évfolyam: 1. Ker. hittan, heti 5 óra. 2. Egyháztörténet, heti 4 óra. 3. Újszövetségi magyarázat, heti 4 óra; ószövetségi magyarázat, heti 3 óra. 4. Liturgika, theol. pastoralis és symbolika, heti 2 óra. 5. Bevezetés az újszövetségbe, heti 4 óra. 6. Latin nyelv, heti 1 óra; szláv nyelv, heti 1 óra.

Harmadik évfolyam: 1. Ker. erkölctan, heti 4 óra. 2. Magyar prot. egyháztörténet, heti 4 óra. 3. Újszövetségi magyarázat, heti 4 óra. 4. Ószövetségi magyarázat, heti 3 óra. 5. Bevezetés az Ószövetségbe, heti 3 óra. 6. Liturgika, theol. pastoralis, symbolika, heti 2 óra. 7. Homiletika, katechetika és liturgiai gyakorlatok, heti 1 óra. 8. Latin nyelv, heti 1 óra; szláv nyelv, heti 1 óra.

A pozsonyi teológián a dunáninnyi kerületen kívül más egyházkerületekből való teológusok is tanultak, mindenekelőtt a bányakerületből, amelynek önálló teológiája nem volt. 1860-ban a hallgatók megoszlása a következő volt: dunáninnyi kerületből 15, dunántúliból 2, bányaiból 25, tiszaiából 2. Összesen 44. (PEIL 1860. 1544. o.)

A tanárok és a hallgatóság bensőséges viszonyára vet fényt Szeberényi Lajos professzor székfoglalója. Amikor Schimko Vilmos nyugalomba vonulása után a magyar-szlovák lelkészi állást és a gyakorlati teológiai tanszéket Szeberényi Lajos vette át, így szólt székfoglalójában a hallgatókhoz: „Tekintsenek önök engem idősb testvéröknek, ki legfőbb örömet az ifjúság buzgó iparkodásában, mint előmenetele és boldogsága leg-

erősebb biztosítékában találok. De ha én nem akarok egyéb lenni, mint önök útba igazító idősb testvére, önöknek annál inkább kell egymást testvéreül tekinteniök. Legyen távol minden, bármi okból, kivált nemzetiségi tekintetből származó súrlódás és viszály, mely senkit sem szégyenít annyira, mint a lelkeszt és az azzá lenni szándékozó ifjút". (Értesítő a pozsonyi ág. h. evangyelmi főiskoláról az 1864–65-dik tanévben. Pozsony, 1865. 17. o.)

A nemzetiségi viszályra való utalásra a pátens körül kialakult bonyodalmak miatt volt szükség. A Habsburg-rendszer tervszerűen szította a nemzetiségi ellentéteket, mert csak így tudta a különböző népek erejét gyöngíteni. Az egyház azonban Isten ígéje nyomán a népek közötti békét munkálta. A pozsonyi teológusok önképzőkörében magyar, német és szlovák nyelven terjesztették elő dolgozataikat a teológusok. Ennek alapelve szerint: „minden tag a hazai evang. egyházakban divó nyelvek közül szabadon választhatja, mely felé a szükség érzete, vagy előszeretete vonja.” (PEIL 1866. 1651. o.)

Az 1869-iki egyetemes közgyűlésen Székács József püspök egy önálló, teljesen felszerelt teológiai akadémia felállítását indítványozta, s az egyetemes közgyűlés örömmel üdvözölte az indítványt. Éveken át tartott az előkészület, míg végül 1881-ben a magyarhoni evangélikus egyetemes egyház egyrészről, a pozsonyi egyházközség másrészről, megkötötte a teológiai akadémiaira vonatkozó szerződést. Eszerint a pozsonyi teológiai akadémia az evangélikus egyetemes egyház közvetlen hatósága alatt áll. Kormányzó hatósága az akadémiai nagybizottság, amely egy elnökből és 26 tagból áll, úgy, hogy a négy püspökön kívül, akik hivatalból tagok, az egyetemes gyűlés választja az elnököt és egyházkerületenként három-három, tehát 12 tagot, a pozsonyi egyházközség 8 tagot választ, ezenkívül a teológiai akadémiai tanári kar egy tagot delegál, az akadémia igazgatója pedig hivatalból tagja a bizottságnak. A teológiai akadémianak önálló pénztára van, amelybe befolyznak az alapítványok, adományok jövedelmei, az egyházkerületek és a pozsonyi gyülekezet járulécai.

Az evangélikus egyetemes egyház teológiai akadémiaja 1882. szeptemberben kezdte meg működését, 6 rendes professzorral és két magántanárral.

Budapest

Budapesten közös protestáns teológia állt fenn egy évtizedig. 1855. június 29-én jött meg az engedély egy „evangelisch-theologische Anstalt” felállítására.

Evangélikus részről nagy várakozással tekintettek a közös pesti protestáns teológia elé. Már a negyvenes években felvetődött közös protestáns főiskola felállításának a gondolata. Errenézve gyűjtés is megindult. Ebből azonban csak a közös teológia létesítése valósulhatott meg. Ennek létrehozásában nagy szerepet játszott az a szempont, hogy végre le lehet vetni azt a szellemi gyarmatrendszert, amely teológiai gondolkodásunkat német mintákhoz kötötte. Gyakran hangzott el a panasz, hogy a teológiai irodalomban „írnak magyar szókkal – német nyelven, s ha iratainkban egy közönséges eszmét rejtő kifejezést meg akarunk érteni, el kell olvasnunk tízszer-tizenkétszer.” (PEIL 1858. 900. old.)

Evangélikus részről Haberern Jonatán lett az egyetlen rendes tanár, aki filozófiát, pedagógiát, újtestamentomi görög nyelvet, görög filológiát, német nyelvet tanított. Mellette Székács József segédtanári minőségben adta elő az újszövetségi írásmagyarozatát és a homiletikát. A homiletikai gyakorlatokban Székácsnak segített Lang Mihály esperes, német lelkész, és Podhradszky József pesti szlovák lelkész. Az evangélikus hallgatók minden évben külön vizsgán vettek részt, evangélikus vizsgáztató bizottság előtt. Itt elsősorban a „hitfelekezeti választanokból” és a homiletikai gyakorlatokból vizsgáztak.

Az 1855-től 1865-ig közös minőségben fennállott pesti protestáns teológiának jelentős evangélikus hallgatósága is volt. Így pl. az 1859-es évben 16 evangélikus teológus tanult a pesti teológián, közöttük olyan, később nagy hírre emelkedett nevek is találhatók, mint az akkor harmadéves Győry Vilmosé és az akkor elsőéves Zsilinszky Mihályé.

A bányakerület 1857. évi közgyűlése kimondta, hogy akik bármi oknál fogva nem tudják hazai teológiai tanulmányaikat külföldi egyetemeken kiegészíteni, azok alkalmát kapnak, hogy itthon fejzezhessék be tanulmányaikat a közös protestáns teológiai intézetben. (Bányakerületi közgyűlés jkve 1857. október 22–24. 4. pont EL 1857. A II. 2.) Ezt a célt tartva szem előtt, a békési esperesség fiatal lelkészei és segédlelkészei például adományt adtak össze sajátjukból a pesti protestáns teológiai intézet alapítókéjének növelésére. (PEIL 1858. 923. old.) Mivel a legnépesebb bányai egyházkerületnek lelkészképző intézete nem volt, s annak felállítására anyagi erő sem állott rendelkezésre, kézenfekvő volt, hogy a közös teológiát fejlesszék a bányakerület lelkészképző intézetévé.

Erre azonban nem került sor. Székács József már 1864-ben az egyetemes közgyűlésen bejelentette, hogy túlhalmozott elfoglaltsága miatt nem láthatja el előadói tisztét a pesti protestáns teológián. (Egyetemes közgyűlési jkv, 1864. augusztus 24–26. 7. pont.) 1865-ben pedig az egyetemes közgyűlés bizonytalan időre felfüggesztette az evangélikusok részvételét a közös teológiai intézetben. Indoklásul ezt írták: „Egyéb okok között a bizottmány fájdalommal említé me a helvét hitv. testvérek tanrendszerének időközbeni egyoldalú megváltoztatását.” (Egyet. közgy. jkv. 1865. október 5–7. 8. pont.) Majd felsorolják Haberern Jonatán tanár háttérbe szorításának sérelmeit. A pesti teológiai intézet evangélikus vagyonát egy később felállítandó pesti evangélikus teológiai akadémia céljaira tartalékolták.

A teológiai tanulmányok befejeztével jelent meg a „hitjelölt” a szuperintendens előtt, hogy a felszentelés alapjául szolgáló papi vizsgát letegye.

Ehhez pl. a bányakerületben a következőkre volt szükség: latin nyelvű részletes önéletrajzot kellett benyújtani, azután kijelölt textus alapos írásmagyarozatát kellett benyújtani, majd pedig egy teológiai értekezést. Pl. 1863. május 10-én Székács József bányakerületi szuperintendens ezt a tételt tűzte ki: „Határozottan meg a keresztyén prédikáció célja, tulajdonai, és az előadás lényeges kellékei, bírálólág kimutatva mind a három pontra nézve az eltérő véleményeket.” Vagy 1865. május 2-án ugyancsak Székács József ezt a témát jelölte meg: „Írásba foglalt értekezést e kérdés felett: Krisztus harmas hivatala mint jelent s mindegyiknek mely jelentősége van a gyakorlati keresztyén életben?” Ezenkívül előírt szentírási hely nyomán igehirdetést kellett készíteni. A dunántúli egyházkerületben ezt magyar és német nyelven kellett elkészíteni. Haubner Máté dunántúli szuperintendens 1865. június 21-én

kelt körlevelében erre nézve ezt írta: „Hozniok kell egy Galat. 2:20. textusból maguk által kidolgozott és olyannyira jól betanult magyar és német prédikációt, hogy azt akár egyik, akár másik, akár mindkét nyelven a templomban bíráló hallgatóság előtt elszavalni képesek legyenek.” (PEIL 1865. 879. old.)

Eperjes

1854. szeptemberben a tiszai egyházkerület dobsinai közgyűlése ki mondta, hogy az egyházkerület ezentúl a többi kettőnek, mert azelőtt Lőcsén és Késmárkon is volt teológiai képzés, mellőzésével az eperjesi teológiát fogja fenntartani, mégpedig három évfolyammal. Új tanárokat is választottak, akik közül a legidősebb dékáni tisztelet töltött be. A három teológiai tanár közül kettőnek a javadalmát az egyházkerület fedezte.

Az eperjesi teológia munkájába betekintést nyújt az egyes évfolyamokban folyt tanulmányi munka. Az 1858. évben pl. a következő tárgyakat adták elő:

I. évfolyam: neveléstan, Vandrák professzor, 4 óra, magyarul. — A perikopák, Hlavatsek professzor, 4 óra, latinul. — A filozófia története, Linberger professzor, 3 óra, németül. — Egyházjog, Tillisch professzor, 3 óra, latinul. — A tudományok enciklopédiája, Tillisch professzor, 3 óra, latinul. — Latin nyelvi gyakorlatok, Tillisch, 2 óra, latinul.

II. évfolyam: Keresztyén erkölcsstan, Linberger, 4 óra, magyarul. — Ószövetségi írásmagyarázat, Tillisch, 3 óra, latinul. — Egyháztörténet a reformációig, Tillisch, 4 óra, németül. — Homiletika (1 félév), Hlavatsek, 3 óra, latinul. — Katechetika (1 félév), Hlavatsek, 2 óra, latinul. — Újszövetségi bevezetés, Hlavatsek, 4 óra, latinul. — Latin nyelv, Hlavatsek, 2 óra, latinul. — Homiletikai és katechetikai gyakorlatok, Hlavatsek, 2 óra, anyanyelven. — Újszövetségi írásmagyarázat, Hlavatsek, 4 óra, latinul.

III. évfolyam: Keresztyén dogmatika és szimbolika, Linberger, 5. óra, latinul és németül. — Ószövetségi írásmagyarázat, Tillisch, 3 óra, latinul. — Ószövetségi bevezetés, Tillisch, 4 óra, magyarul. — Lelkipásztorokodástan és liturgika, Hlavatsek, 4 óra, latinul. — Latin nyelv, Hlavatsek, 2 óra, latinul. — Homiletikai és katechetikai gyakorlatok, Hlavatsek, 2 óra, anyanyelven. — Újabbkori egyháztörténet, Tillisch, 4 óra, németül. — Újszövetségi írásmagyarázat, Hlavatsek, 4 óra, latinul. (Evangéliches Wochenblatt, 1858. 71. old.)

A három évfolyammal működő eperjesi teológia hallgatóinak létszáma 1860-ban 32-re emelkedett, majd fokozatosan apadt, míg 1873-ban csupán 4 hallgató volt, akik közül az egyedüli harmadévesnek 100 Ft segélyt adtak, hogy azon Pozsonyba menjen tanulni. A tanári kar létszáma is apadt. A hallgatók létszáma visszaesésének oka az volt, hogy szoba került a pozsonyi egyetemes teológiai akadémia szervezésének kérdése. Amint ez az évek folyamán megvalósulni látszott, a teológusok létszáma leapadt Eperjesen, amint azonban az egyetemes teológiai akadémia megszervezésének ügye halasztást szenvedett, a létszám újra emelkedett.

1876-ban a jolsvai egyházkerületi közgyűlésen megerősítették az eperjesi teológiát három rendes tanár alkalmazásával és három évfolyam működtetésével.

1877-ben Hörk József tette le elsőnek a külön teológiai tanári vizsgát, s inntől kezdve azokat alkalmazzák teológiai tanárnak, akik előzetesen letették a teológiai tanári vizsgát.

1884-től kezdve az eperjesi teológián is négy évfolyam működött, a pozsonyi egyetemes teológiai akadémia mintájára.

Az 1885. évi eperjesi teológiai tanterv négy évre osztott tanulmányi anyaga a külföldön is szokásos, teológiai tanulmányi rendet követi.

Sopron

A soproni teológia a Bach-korszakban két évfolyammal és két teológiai tanárral kezdte meg munkáját, akiknek a bölcsészet tanára is segített. A hallgatók létszáma 1854-ben csak 8, 1857-ben 13 volt.

1861-ben 3 évfolyamúvá bővítették ki a soproni teológiát. A dunántúli egyházkerület 1864. augusztus 10–11-én tartott közgyűlése határozatilag kimondja, hogy a teológiai tanfolyam négy évi, úgy, hogy ebből hármát a soproni, vagy más hazai evangélikus teológiai intézetben kell tölteni, a negyedik évet pedig külföldi protestáns teológiai akadémián kell hallgatni. Ezután következik a püspök előtti vizsga. Ehhez a jelöltnek fel kell mutatnia az elvégzett tanulmányairól szóló bizonyítványokat, a következő tárgykörökből: a) az Ó- és Újszövetség könyveinek magyarázata, az eredeti nyelveknek és a hermeneutika szabályainak ismerete, bevezetés az Ó- és Újszövetség könyveibe; b) egyetemes egyháztörténelem és a magyarhoni protestantizmus egyháztörténete; c) keresztyén hit- és erkölcsstan, dogmatörténet, szimbolika; d) a gyakorlati teológia minden ága, ide tartozik a magyarhoni protestáns egyházjog is; e) a bölcsészetből a metafizika, a filozófiatörténet, nevelésstan, latin nyelv. Ha ezekből a tárgycsoportokból igazolta a tanulmányait a jelölt, akkor állhatott „hitjelölti” vizsgára, a szuperintendens elé.

1895-ben szervezte meg a negyedik teológiai tanári állást Sopronban a dunántúli egyházkerület. A teológiai évfolyamok számát csak 1904-ben emelte fel négyre az egyházkerület, addig a fent említett rendszer uralkodott.

A legújabb kor

Az egyházegyetem mind a három teológiai főiskoláját (Eperjes, Pozsony, Sopron) „egyetemes teológiai akadémia” elnevezéssel újabb tanulmányi és vizsgarendszer alapján egységesen szervezte s az új rend az 1907/8-as tanévtől kezdve lépett életbe. Inntől kezdve a lelkésznevelés az egyházegyetem ügyévé vált. A tanulmányi és vizsgarendet ezután az egyetemes közgyűlések állapították meg. Az új szervezet szerint a teológiai akadémiákon 4 rendes és két rendkívüli tanár működött. A hallgatók a második év végén tették alapvizsgát, a harmadik év végén szakvizsgát, a negyedik év végén lelkészi vizsgát.

Az első világháború alatt az egyetemes közgyűlések újra meg újra sürgetik az állami hittudományi kar felállítását. Megerősödött ez a törekvés, amikor 1917-től a református egyház is megkapta az állami

teológiai fakultás felállításának jogát. A katolikus egyház természetesen évszázadok óta e jog birtokában volt. Mindennek a gyökere abban keresendő, hogy a katolicizmus mintájára a protestantizmus vezetői is készek voltak az államegyházi képletet követni a Habsburg-államban, amely pedig korábban oly sok szenvedést zúdított a magyarországi protestánsokra. Mindez összefügg azzal, hogy a magyarországi protestantizmus a kiegyezés óta feladta régi haladó hagyományát, amely összefűzte a nemzeti függetlenségért vívott harcokkal és a haladó mozgalmakkal s igyekezett az „uralkodó vallás” jellegű katolicizmus mellett, amolyan másodosztályú államegyházi szerepet betölteni a Habsburg-birodalomban.

Ilyen előzmények után került sor 1923-ban az állami egyetembe tagolt evangélikus hittudományi kar felállítására Sopronban. Az evangélikus lelkészképzés állami jellege 1950-ig állt fenn, amikor megalakult a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Teológiai Akadémiája.

Ezzel teológiánk és lelkészképzésünk újból kizárólagosan egyházi intézménnyé lett, híuen a csaknem négyszáz éves tradícióhoz. Egyházunk közvéleményének régi vágya teljesült, amikor 1951-ben sikerült teológiánkat Budapestre, az ország fővárosába, egyházi életünk középpontjába átköltöztetni. Az öt évre felemelt tanulmányi idő mutatja a tanulmányi színvonalban megkövetelt igényességet. A diákszociális intézkedések messzemenően biztosítják teológus ifjúságunk tanulásának zavartalanságát.

Legyen szívünkben Isten iránti hála, hogy lelkészképzésünk ilyen nagy utat tehetett meg. Gondoljunk vissza arra a sok zaklatottságra és szenvedésre, ami egyházunknak s benne lelkészképzésünknek is hosszú évszázadok folyamán osztályrésze volt. Adjunk hálát Istennek, hogy ma szabad hazában, békés körülmények között, biztonságban, magas színvonalon, messzemenő diákszociális gondoskodás viszonyai között végezhettük a magyar evangélikus lelkészképzést.

Ugyanakkor teológiánk az örököse mindannak az eredménynek, amit evangélikus atyáink Isten igéjéért és hazánk javáért folytatott küzdelmükben elértek. Lelkészképzésünk ősi alkotás, vannak tradíciói, vannak egyházunk és hazánk talajába mélyen lenyúló erős gyökérszállai. Ez a múlt pedig Isten igéjének hűséges szolgálatára és hazánk forró szeretetére tanít!

Dr. Ottlyk Ernő

Az urvacsoráról szól

AZ ÉLET KENYERE

c. kiadványunk

Összeállította: GROÓ GYULA

Ára: 5—Ft.

A szektakérdésről

1. A SZEKTA LÉNYEGE

Szekták kezdettől fogva vannak. Történetük olyan régi, mint az egyház története. Az egyháztörténet minden korszakában volt szektás elszakadás minden felekezetben. Saul király Endorban meglátogatja a halottidéző asszonyt. Sokszor prédikáltunk már Pál apostol harcáról a tévtanítókkal. „Beszédük úgy terjed, mint a rákfekély; közülük való Himeneus és Filétus, akik az igazság mellől eltévelyedtek, mikor azt állították, hogy a feltámadás már megtörtént és ezzel megzavarják némelyek hitét” (2. Tim. 2, 17–18.).

Nagy Konstantinus után mindenféle jogfosztással büntették a legcsekélyebb eltérést a hivatalos tanítástól. A protestantizmus is már a legelején igen jó talajnak bizonyult a szekták számára. Münzer egy aszketikus kereszt-teológiát vallott („a keserű Krisztust” állította szembe Luther „édes Krisztusával”), mely mindenféle hatalmasságot határozottan elvetett és Isten mellett való forradalmi cselekvésre hívta fel az embereket. Ez a lelki beállítottság állította a parasztháború élére 1525-ben.

A pietizmus nyomán is sokféle szektás jelenség észlelhető, melyben az egyházellenes elkülönülés entuziasztikus és chiliasztikus elemekkel elegyedik. *Nagy történelmi katasztrófák szellemi és vallási megrázkód-tatásaiban mindig feléled a szekta.*

Csaknem minden héten olvashatunk a napi sajtóban a mai szekták tömegpánikot keltő mozgolódásairól. *Amerikában az egyik édesapa hosszas keresgélés után befalazott bunkerben találta eltűnt feleségét és gyermekeit a szektások között.* A Kisalföld és az Ország-Világ is beszámolt nemrég a szekták mozgolódásának fantasztikus következményeiről.

Sokféle választ adtak és adnak arra a kérdésre, hogy micsoda voltaképpen a szekta?

a) Szekták *kis közösségnek* mondani a nagy történelmi egyházak mellett. Az egyház a nagy hajó, a szekta csupán picike csónak. Az egyház Mózes égő csipkebokra, a szekta csupán égő kanóc. Az egyház a nagy fa, a szekta csupán néhány fűszál. Ez a megkülönböztetés helytelen, mivel az igazság elvileg mindig független követői nagy vagy kicsiny számától.

b) Szekták *a tiszta önkéntesség elvén felépülő közösségnek is mondani, ellentétben a népegyházzal.* Az egyház a hívők anyja. Minket az egyház szül, nevel és formál. A szekta nem édesanya, sőt az anyához hűtlenné lett fiakból és leányokból toborozza híveit, akik személyes döntés alapján lesznek tagjai. Ebben az összefüggésben rámutatnak a gyermek- és felnőtt-kereszttség különböző értékelésére.

c) Egyesek *hitvalláshoz való viszonyulásban vélték a különbség gyökerét megfoghatni.* Ez is megkérdőjelezhető, mivel az ortodox egyházak például nem fogadták el az Apostoli Hitvallást.

d) *A szociális háttérben is keresték már és keresik az eltérés gyökerét.* A szektásodás kezdete olykor valóban szegényebb gyülekezeti rétegek tiltakozása a gazdag és elpolgáricosodott evilági egyház ellen.

e) *A szektát lélektani alapon is próbálták már megérteni és megmagyarázni.* Ez a látás a szektásban a lelki elfajzás és betegség gyümöl-

csét szemléli, utalván arra, hogy követői között sok az egzaltált és lelki-
leg kibicsaklott egyén. Kegyességükben olykor mágikus és spiritiszta
erők, valamint babonás elem beszűrődése jelentkezik.

f) Arra is történt már utalás, hogy minden szekta szűkkeblű és fanatikus hívők közössége, akik másutt nem ismernek üdvösséget. Ezen a ponton kétségtelenül felfedezhető a lelki rokonság Róma és a szekták között.

g) Teológiailag abban látják egyesek a különbséget, hogy az egyházra ez a szócska jellemző: egyedül, a szektára viszont az és kötőszócska. Egyedül Krisztus, egyedül a Szentírás, egyedül hit által, illetőleg: *Krisztus és még valami*.

Micsoda hát voltaképpen a szekta? Pröhle Károly azt írja a „Hit világában”: „Hogy a keresztyén hit tartalmának, a keresztyén tanításnak más és más pontjára helyezik a fő hangsúlyt, vagy a keresztyén életformának, életnyilvánulásnak valamely tartozékát egyoldalúan emelik ki, mint az igaz keresztyénség próbakövét és ismertetőjelét. Az ilyen eltolódások, egyoldalúságok, elferdülések alkotják a szektaképződés alapját, s ezek már komolyan veszélyeztetik, sőt egyoldalúságukkal rendszert együttjáró túlbuzgóságuk révén valósággal lehetetlenné teszik a keresztyénség lelki egységét.”

h) A szóelemzés is inkább formális, mint tartalmi meghatározását adja a szektának. A Vulgata a görög „hairesis”-t fordítja a latin „secta”-val, mely a nyelvészek szerint nem a „secáre”-ből „válni” vezetendő le, hanem a „sequi”-ből, mely annyit jelent: követni. A görög hairesis egyébként választást, követést, továbbá irányt és pártot, filozófiai iskolát és tanítást jelent. Az Ú. T. ebben az értelemben mondja szektának a fari-zeusokat és szaduceusokat, sőt az első keresztyéneket is. (Csel. 24, 5, 14; 28, 22.) A keresztyén gyülekezet egyháznak (ekklésia) vallotta magát, nem pusztá filozófiai és vallási iránynak, és a szektában Galata 5, 19. szerint a test és nem a lélek gyümölcsét ismerte fel. 2. Péter 2, 1-ben a fogalom veszedelmes eretnekséget, tehát hamis tanítást jelent.

Éles határvonalat kell húzni szekta és szabad egyház között, mivel a szabad egyházak minden kritikai magatartásuk ellenére is igenlik a közös hitvallást, és hitben, továbbá ökumenikus munkaközösségekben egyes az anyaegyházzal. A szabadegyházak, tehát a baptisták, methodisták, quäkerek, üdvhadsereg, evangélikus közösség stb. nem tekintendők szektának. Ma általában a következő közösségeket mondják szektának: adventisták, pünkösdisták, Jehova tanúi, Új apostolok, mormonok, keresztyén tudomány, antropozófia és theozófia, Weissenberger irányzata és mások.

2. A PROTESTÁNS SZEKTÁK SZELLEMI STRUKTÚRÁJA

A protestáns szekták táborának nincs közös dogmatikája, mégis közös nevezőre hozható valamennyi. Mindegyikük nemet mondott a reformátori tanításra, ha nem is egyforma hangsúllyal. Egy képpel kifejezve: a gránát robbanása után a legkülönbözőbb irányban és távol-ságban találni szilánkot, de valamennyi a robbanás fészkehez utal vissza.

A reformáció üzenetének központja az, hogy az üdvösség kizárólag az Isten műve. Nincs semmiféle együttműködés Isten és ember között. Még az is, ami a kegyelem hatására az emberben történik, tehát hite, megtérése és megszentelődése, cselekedetei, új életútja a bűnbánat és

szerepet jegyében — csupa kegyelem és nem teljesítmény, vagy érdem. Ezen a helyen van a robbanás fészke. Itt jelentkezik minden szekta ősi tiltakozása és ellenkezése. Az a hely, ahol a szekta felállítja ellentétét, pont a reformáció központi üzenetének alapállása: a megigazulás sola gratia, sola fide, a Szentírás üzenetére alapozva, sola scriptura. A szekta arca mindig aszerint alakul, hogy a szilánk mekkora távolságra röpült a robbanás fészketől.

Világos, hogy a szektákról nem lehet globálisan értékítéletet mondani, mégis valamennyire áll az a tétel, hogy azt a helyet, melyen a döntés az üdvösség dolgában történik, Isten területéről az ember életterébe helyezik át. Tanításuk vonalán ez abban jelentkezik, hogy a hangsúlyt az isteni dimenzióból áthelyezik az emberire. Az ember valláserkölcsi aktivitásával a neki ígért üdvösséget nemcsak biztosíthatja, hanem fokozhatja is. Amerika egyik szektája három kategóriába sorolja híveit: a megmentettek, a megszenteltek és a lélek által megkereszteltettek. Minden szekta tanításában központi helyet kap a harmadik hitágazat. Nem véletlen, hogy a Szentlélekről szóló tanítás a szekták zömének kedvenc gyermeke. Azzal a jelenséggel is gyakran találkozunk, melyet ma személyi kultusznak mondunk. Sok az olyan egyénük, akiben szerintük testé lett az istenség. A szászországi Bernhardt Oszkár Ernő (1875–1941) pld. Immánuelnek, Emberfiának mondotta magát, Krisztus egyenrangú testvérének, kit Isten azért küldött, hogy az 1000 éves birodalom útegyengetője legyen. Van olyan emberük, kit leborulva imádnak. Egy 1950-ben súlyos betegségből felépült holland halász azt tanítja, hogy ő a feltámadás: „Én magam vagyok a gyógyulás, és aki engem elfogad, hozzám hasonlóan meggyógyul.” Sőt! Az utolsó idők nyomorúságait is legyőzi, főpap és király lesz az 1972-ben meginduló 1000 éves birodalomban.

A Sziléziából való Weissenberg Józsefben állítólag a Szentlélek lett testé. Ma ugyan halott már, de sírdombján mágikus erők áradnak lelkéből. Még 1932-ben megtette utódjának Frida nevű leányát, ráruházván a felülről kapott hatalmat. Követői gyászjelentésükben köszönetet mondanak „kedves mesterüknek és szeretett Fridácskájuknak az áldásért és erőért, melyet a gyászolók bánatukban tőlük kaptak.”

A szektás úgy tekint rájuk, hogy ők áttörték a falat az örökkévalóság és múlandóság között; hogy nemcsak útmutatók a cél felé, hanem egyben hordozói, közvetítői és garantálói az üdvösségnek.

A reformáció tanítása szerint a kegyelem szabad és szuverén, mivel a szabad és szuverén Isten kizárólagos műve. A szekta az embernek próbál egy bizonyos döntési, ellenőrzési, vagy együttműködési jogot biztosítani. A szekta meg akarja kötözni a kegyelmet. Ennek a kísérletnek különböző fokozatai vannak. Ebből adódnak a szektásodás felé való fejlődés lépcsői. Kurt Hutten: „Die Glaubenswelt des Sektierers” c. könyvében azt fejtegeti, hogy a szekta egy centrális jelentőségű helyen, a „theologia gloriae Dei” pontján üzent hadat a reformátori teológiának, pótlván azt a „theologia gloriae sectae”-vel. E végzetes lépés következményeit ki is fejti egész részletességgel.

Ebből a hamis teológiai alapállásból következik mindenekelőtt, hogy a) hatalmak van a kegyelem felett. Ez a szektás teológia fundamentuma. Akinek hatalma van a kegyelem felett, annak hatalma van az emberek felett is. A szekta vezetőiben és működésében magához ragadta és gyakorolja Isten hatalmának és fenségének egy darabját. b) A következő lépés nem is lehet más, mint hogy az üdvösség határát is ők állapítják meg. A legtöbb szekta, pld. Jehova tanúi, az Újapostolok, néhány pün-

kösdista közösség, bizonyos mértékig még az adventisták is, az üdvösség határvonalát szektájuk határán húzzák meg. Ezzel az ember egyedül Istent megillető felségjogot próbál magának kisajátítani. c) Isten dicsősége abban áll, hogy ő az egyetlen, ki nem tűr vetélytársakat. Ezt utánozza a szekta ama igényével, hogy ő az igazság és üdvözítő kegyelem kizárólagos birtokosa. Tehát monopolizálja mind az igazságot, mind az üdvösséget. „A kegyelem napja csak a mi szektánk élettére felett ragyog”, vallja az Újvilág Társadalma nevű szekta, mely Isten egyetlen teokratikus szervezetének vallja magát. Nyilvánvaló, hogy lelkiségük háttére a vallási hybris. d) A szektától való hűtlen elszakadás az előbbieket eredményeként halálos bűn. Jehova tanúi még ma is tüzet okádnak azokra, akik 1917-ben otthagyták őket. Néző császár a keresztyének üldözésével nem terhelte meg lelkét oly súlyosan, mint az, aki tőlük elszakad, írja egyik iratuk.

A megkötözött kegyelemből lesz a megkötözött Isten, aki a szekta istenévé törpül. Ez már nem a Szentírás élő és szent Istene, inkább a hamis tanítás szálnalmas vetülete. Pedig Istent az ember ki nem bérelheti magának.

3. KRISZTUS KISAJÁTÍTÁSA

Ez a beletenyereselés a kegyelemből és Isten dicsősége teológiájának elvetése szükségképpen kihat a keresztyén tanítás egész területére. Mindeközültek előtt bekövetkezik *krisztológia területének végzetes elsatnyulása.* Elértéktelenedik, vagy egyáltalán feleslegessé válik Krisztus, mint egyetlen közbenjáró. *Isten kisajátítása után tehát sor kerül Krisztus kisajátítására is.* Ez nem jelentkezik feltétlen abban, hogy Krisztus küldetését és művét kereken tagadják. Elég az is, hogy eltolódik a hangsúly. A pünkösdistáknál a krisztológia elé kerül a pneumatológia. A Grálmozgalom pld. egy új, egyenrangú megváltót állít Krisztus mellé. Krisztus már nem az „egyszülött Fiú”, csupán egyetlen láncszem a kiemelt emberek hosszú láncában, akiket Isten testté létele edényeiül felhasznál. Jehova tanúi pld. Krisztus funkcióját az 1000 éves birodalomban való uralkodásra korlátozzák. Csaknem valamennyi szektánál háttérbe szorul a kereszt jelentősége. A nálunk alig ismert „Pásztor és nyáj” közösség azt vallja: a golgotai kereszten történt halál az engedelmség legmagasabb foka. Jehova tanúi meg azt tanítják a váltságdíjról, hogy általa Krisztus az emberiségnek egy második lehetőséget biztosított. Az ember az 1000 éves birodalomban ismét visszatérhet az életbe, és engedelmség árán Isten királyságának örökéletű polgára lehet. Valamennyi szektára jellemző a keresztrefeszítés eseményének leértékelése. Némelyek ugyan igen sokat beszélnek Krisztus vévéről, mely megtisztít a bűntől. Mégis az a helyzet, hogy nem tudnak, vagy nem akarnak tudni a Golgotán történt megsemmisítő ítéletről.

A motívumok, melyekből az egyes szekták keletkeztek, igen sokszínűek. Léptetik a teológia crucist. Egyik esetben úgy, hogy a Golgota egy mögöttünk fekvő üdvtörténeti esemény csupán, melynek itt és most nincs már különösebb jelentősége. Máskor meg pusztán átmenet a következő magasabb állomás felé. *Ezzel együttjár a bűnről szóló bibliai tanítás leszűkítése is.* Ahány ház, annyi szokás, de egyik sem számol teljes komolysággal a bűnnel. A biblikus-reformátori teológia crucissal szembeállítják a teológia possessionist. Ez a szekta hitéletének szívkamrája. A Golgota nem lehet az a hely, ahol összeomlott minden emberi erő-

ködés és vállalkozás. Kell egy alap, mely követőinek fedezetet, védelmet és üdvbiztosítékot teremt. Ez az alap, melyre azután egész teológiájuk felépül, esetenként más és más. Jehova tanúinál pld. a teokratikus szervezet mint Isten üdvtörténeti szervének szentesítése. A szektának más a koordináta-rendszere, mint az egyháznak. Náluk az X és Y tengely metszéspontja már nem a kereszt, hanem sajátos magántulajdonuk, az a bizonyos „még valami”. Az „Új egyház” nevű szektában lelkészavatáskor az új pap jobb kezébe a Szentírást adják, baj kezébe pedig az alapító Swedenborg: „Igaz keresztényen vallás” c. írását. Ez a jelképes eseményt is mutatja, hogy amint sok házban akad ikeretlenfon-állomás, úgy a legtöbb szektának is van ikerbibliája. Általában az a felfogás, hogy átlag híveinknél sokkal jobban ismerik a Bibliát, mégis az a helyzet, hogy mindig azt keresik benne és azt idézgetik, amire viszket a fülük. *Hitük és életük kizárólagos zsinórmértéke nem a Szentírás.* Az „Új apostoloknál” a Biblia pld. nem viva vox, csupán holt betűk gyűjteménye. „Nekem is volt Bibliám — írja Niehaus, az alapítójuk —, egyik nap mégis azt láttam, hogy az egerek felfalták Jézust és az apostolokat a szekrényre helyeztet Bibliámból. Ilyen a ti Jézusok, ilyenek apostolaitok — az egész sem tiszteli őket. Amióta az élő Istennek szolgálók, egészen más a helyzet... A kinyilatkoztatás helyére kell mennünk, nem az emlékezés helyére.” *Tehát iker-biblia itt is, amott is és ez az iker-biblia a mindenkori teológia possessionis Magna. Chartája.* Minden szekta kirendeli ikerbibliáját Isten mellé gyámnak. Innen van az, hogy ugyanannak a fogalomnak más az értelme és rangsorolása itt, mint amott. Ezért a megértés és vitakozás is szinte lehetetlen. Náluk a kereszt már nem lehet az üdvbizonyosság Isten által lerakott fundamentuma. Ezért minden szekta szükségképpen a kereszt életkórén kívüli település. A kegyes superbia diadalmaskodik náluk. Ez a lelki gőg az egyházat a „piszkos szentek” közösségének mondja. Nem vitás, hogy az egyház történetében sok a tévedés és tévelygés. Közössége egyszerre egyház is, meg nem is, mert mindig csak kialakulóban van. Ez a sorsa, mivel Isten szolgálja. Az egyház mint emberi alakulat sokszor téved és vétkezik. Tehát valóban a „piszkos szentek” közössége. Tagjai bűnös és megítélt, de ugyanakkor megigazult és megszentelt emberek is.

A szektán belül is sok a konfliktus, melyek során kiderül, hogy a megtért, a lélek által megkeresztelt, sőt újrakeresztelt emberek is csupán gyarló emberek, akik szívesen bújnak kegyes álarc mögé. A szektán belül is sok a belső harc, mely átkot szór, rágalmaz és kárhoztat. Náluk is nehezen megy a testvéri megbékélés. Csaknem minden szektának megvan a maga „chronique scandaleuse”. Talán innen van az, hogy az utolsó 125 esztendőben nemcsak igen sok szekta támadt, hanem közel annyi le is tűnt. Sírkövéket senki sem tartja nyilván, és rövidre szabott életükben megnyilvánult Isten ítélete.

A szekta az ige kardjával támad az egyházra. Olykor valóban úgy érezzük, hogy az Írás betűje őket igazolja. Jézus Urunk a kicsiny nyájnak igéri Isten országát. Milliós tömegek egyháza alig jelentheti a kicsiny nyájat, mondja az egyszerű ember. Követőik tudatos és határozott hívők, nálunk pedig csak úgy nyüzsög a gyülekezet a langyos, közömbös és kihűlt emberektől. Olykor a látszat valóban az, hogy a kicsiny nyáj náluk van. Ugyanakkor kirakatukba állítják olyan híveiket, akik miatt Krisztus neve gyaláztatik a pogányok között.

Mindebben benne van az: mi vagyunk az igazi gyülekezet. Jehova tanúi azt vallják, hogy teokratikus szervezetük az egyetlen hívő közös-

ség a földön, mely Istennek igazán engedelmessé válik, amiért Isten elismeri, védi és megáldja őket.

Kitartó, szívós propagandájuk nem marad eredménytelen. A mai Németországban kb. 65 szekta működik 700 ezer követővel. A keresztyén misszió egykori virágzó telepein olykor máról holnapra összeomlik évtizedek hősies munkája, mivel a missziói telep vezetői átmennek a szektához. Olaszországban a pünkösdisták számszerűleg túlszárnyalták a protestáns gyülekezeteket. Figyelemre méltó a protestáns szekták heves és eredményes támadóhadjárata Dél-Amerika zárt római katolikus vidékén. Chilében pld. a pünkösdisták rövid idő alatt 300 ezer, Brazíliában 200 ezer lelket nyertek. Egyik püspökük szerint két súlyos bűn követhető el. Az egyik, ha elmulasztjuk az istentiszteletet, a másik, ha nem végezzük a missziót. Ennek a szívós és áldozatos munkának a gyümölcse, hogy Jehova tanúi agitátorainak száma Európában 1942–55-ig megtízszereződött.

Kurt Hutten, a szektakérdés szakértője, az összes szekták követőinek számát 20 millióra becsüli.

Minden szekta kedvenc területe az eschatológia. Ennek több oka is van. A legdöntőbb talán az a tanítás, hogy ők Isten üdvörténetében döntő szerepet játszanak. Velük kezdődik az utolsó idő. Az utolsó döntő csatában Jehova tanúi köntösének szegélyébe kapaszkodnak majd az emberek (Zak. 8, 20–23.), de Jehova megfutamtítja majd minden ellenségét. Általános jelenség, hogy a szekta a bibliai kinyilatkoztatás egyenesvonalú meghosszabbításának és befejezésének tartja magát. A világtörténelem hatalmas befejező drámája a szekta apokaliptikus győzelmi ünnepe lesz. Jelentős hangsúlyt kap az a tétel, hogy közel a vég, amivel híveiket örökös nyugtalanságban tartják. Ezért kell apokaliptikus váltókat kibocsátani, amelyek beváltási terminusa igen rövid. Ez a tanítás és várakozás lázas nyugtalanság és állandó lelki magasfeszültség okozója. *Terminusok röpködnek a levegőben, közeli katasztrófákkal ijesztgetik az embereket. És mivel Isten sok ilyen váltót nem váltott be, kénytelenek voltak azokat prolongálni.*

Aki csak előre és felfelé néz, sokszor nem veszi észre azt, ami a lábainál van. *Ezért jelentkezik csaknem minden szektánál a világtól való elszigetelődés veszedelme.* A szekta nem abban látja feladatát, hogy a világ sója és világossága legyen, hanem követőit szeretné kivonni a világból a megmentettek rejték helyére. *Csaknem minden szekta vak és süke kora és nemzete problémái iránt. Idegen test a világban.* Tanításukat merev egyhangúság és egyszálúság jellemzi, mely képtelen a mai kor emberének eligazító tanítást adni politikai, társadalmi, világnézeti és a tudományos fejlődés kérdéseiben. Egyszerűen nincs útjuk az élet nagy távlatain és gazdagságán keresztül. Talán ez is a magyarázata annak, hogy szociológiai szempontból csaknem minden szekta a kis és szürke emberek társasága.

4. AZ EGYHÁZ A VÁDLOTTAK PADJÁN

Minden szekta az egyház leánya. Ezért igen üdvös ebben az összefüggésben a komoly lelkiismeretvizsgálat. Sokan kerültek már arra kínos kérdésre: nem vagyok-e magam is oka annak, hogy romlásnak indult a leányom? *Minden szekta az egyház adóslevele.* Nem vitás, hogy az egyház szolgálata során újra meg újra elárulta és megsértette Isten

fenségét és dicsőségét. (Kereszteshadjáratok, felekezeti harcok, misszió és gyarmatosítás, zászlók megáldása stb.) Valóban sok mindenre kisajátítottuk Istent és szent Igéjét.

Olykor híveink az utolsó dolgokról csak a szektaösszejövetelel halottak, mivel az egyház, mely az utolsó dolgokról szóló tanítását dogmatikája legutolsó fejezetébe préselte bele, élő reménység nélküli egyház lett. Ezért híveinket a lelki éhség és rosszul tápláltság hajtotta a szekta karjaiba. Sokat vétett az egyház azzal is, hogy korszerűtlen volt, de talán még többet akkor, mikor nagyon korszzerű akart lenni, és pld. a nemzeti szocializmus idején nemcsak a dolgozósobában, hanem a szószéken is felhívította üzenetét a korszellemmel.

Igen eredményes propagandahadjáratot folytatnak a szekták az egyház mitológiátlanítási teológiája ellen. Igaz, legtöbbször felszínes ismeretek alapján szólnak és írnak erről. Nem kellene-e belőle mégis levonni azt a tanulságot, hogy az egyház teológiája és üzenete, ha nem is vállalja a verbális inspirációt, csak úgy lehet hű az őt elkötelező szent ügghöz, ha minden gondolkodása és szólása legelején és legvégén ott áll a Szentírásnak kijáró tisztelet?! Mégpedig azért, mivel Szentírás. Isten fenségébe van benne. *Isten az egyházra bízta igéjét.* Vajon az egyház tudatában van-e mindenkor annak a felelősségnek, mely ezzel kapcsolatos? Számol-e mindenkor azzal, hogy az Igével kapcsolatos mindenfajta könnyelműség a szekták malmára hajtja a vizet? *Végzetes az Írás távlatainak az a beszűkítése is, mely megfeledkezik arról, hogy az Írás nem szorítózik csupán az egyes ember üdvösségének témájára.* Az egyes ember mellett ott áll a nép és a történelem. A lélek mellett a test és az egész teremtett világ. A hellenizmus behatolásának eredménye, hogy a testi-érzéki világ általában vallási átok alá került. Ezzel megint csak gazdatlanná lett a valóság széles területe, akárcsak az eschatológia esetében.

A szekták többek között az egyházfegyelem hiányát is szemünkre vetik. Ahol nyilvánvaló a közömbösség az egyház ige hirdetése és élete iránt, ahol az evangéliumot nyilvánosan megvetik, ott egy eredménytelenül végződött előzetes lelkipásztori beszélgetés után előbb-utóbb elkerülhetetlen az egyháztagok sorából való törlés.

Igen komoly problémának mondja az *anyagi kérdést* is. *A pénzkérdés egyáltalán nem tartozik a külsőségekhez.* Megoldásának módja *mindenkori fokmérője az egyház lelki erejének és becsületességének.*

A gyülekezet az Ú. T. szerint Jézus Krisztus teste, de ebből ma nem sokat látunk. A „Die Kirche” július 3-i számában olvastam a következőket: „Megkérdeztem egy asszonytól, aki elfordult az egyháztól és egy szektás csoportba csatlakozott, mi adott neki indítást e döntő elhatározásához? Ezt a meggondolkoztató választ kaptam, mely valósággal felriasztott: „Az egyházban fáztam!” Tehát nem az egyház tanítása váltott ki belőle ellenkezést, hanem a légkör. A mi tapasztalatunk is az, hogy sokszor nem a vallási döntés, a más teológiai látás, hanem a *hűtlen pásztor és a hideg légkör taszítja el híveinket.* Zaiss Hermann, Európa egyik legismertebb pünkösdista prédikátora, azért hagyta ott az egyházat, mivel volt papja, mikor egy kovácsmester újból megszerettette vele a Bibliát, a lelki forrongás és magasfeszültség időszakában lehűtötte ezzel a tanáccsal: „Nem szabad a Biblia minden szavát szó szerint venni.” Mivel gyülekezetében nem találta meg az eleven „Jézus-közelséget”, elszakadt tőle és szektát alapított.

Külön probléma *lelkiajándékok kérdése.* A gyógyítás szolgálata szent hitünknek adott jézusi felhatalmazás, de szép lassan teljesen elfelejtjük Márk 16. végét és Jakab 5, 14–16-t. Ugyanakkor ezt a szolgálatot kisajá-

títják maguknak a szektás csodadoktorok. A szektamozgalmakból az egyháznak meg kell hallania Isten intó szavát. Isten szava figyelmeztetés nemcsak védekezésre, hanem önvizsgálatra és visszatérésre ahhoz az igazsághoz, mely az egyház éltetője és hordozója.

5. NÉHÁNY GYAKORLATI JÓTANÁCS

Elsősorban *nem vitatkozni kell, hanem hirdetni az Írás igazságát és ezt az igazságot alkalmazni*. A tárgyilagosság legmagasabb fokára és az alázatosságra kell törekedni. *Nem az a cél, hogy megbántsuk, hanem hogy megnyerjük az elszakadt lelkeket*. A küzdelmet nem az érvelés minősége és az éles logika, hanem a hit alázatossága dönti el.

Ne lássunk bennük betolakodót olyan területre, mely évek hosszú sora óta egyházi birtok. Az egyháznak nincs örökérvényű birtoklevéllel kapott magántulajdona. A rábizott lelkek mindig veszélyben vannak, s ezért harcolni kell értük. *A protestantizmus talaján lett szekta nem egyéb, mint a reformáció által kivágott római katolikus megigazulástan fája csonkján vadul elburjánzott oldalhajtások sokfélesége*.

„Ha pedig küzd is valaki, nem koronáztatik meg, ha nem szabályszerűen küzd” (2. Tim. 2, 5.). Mindig gyengeség jele, valahányszor hatósági segédlettel próbálunk védőgyűrűt húzatni gyülekezeteink köré. *Nem az a feladat, hogy a gyülekezetet vattába csomagoljuk és minden huzattól féltjük*. Régi tapasztalat, hogy az Ige pont idegen tanítások kísértéseiben támaszt új életet, mert döntésre hívja a gyülekezetet és arra készíti, hogy hitében helytálljon.

Egyház és szekta ellentétében nincs kiegyezés és megalkuvás, mivel két igazság közti éles ellentétről van szó. Az ellentét nem részleges, hanem totális, a gyökérig érő. Ezért nem lehet és nem szabad csupán választótanácról vitatkozni, a kérdést globálisan kell az igazság mértéke elé vinni.

Az egyházra bízott igazság nem emberi szellem terméke, hanem Isten Igéje. Az Igében él Isten fensége, ezért királyi joga van az egyház felett. Ez annyit jelent, hogy az Ige az egyházra bízott ugyan, mégsem adatott az egyház kezébe. Inkább az egyház adatott az Igazság kezébe. A Igazság sohasem lehet az egyház eszköze és szerszáma. De a egyháznak minden törekvésében azon kell lennie, hogy Isten igazságának alkalmas eszköze lehessen. Ezt különösen a szektákkal szemben is meg kell bizonyítanunk. *Isten gondoskodik majd róla, hogy engedelmesen hirdetett Igéje ne ténjen vissza üresen*. Neki hosszú a lélegzétvétele és igéje igen türelmes szolgálatában. *Ezért a szektákkal való vitatkozásban nincs helye semmiféle idegességnek és ingerlékenységnek, pláne fáradt tespedésnek és lemondásnak*. Aki ismeri az Ige erejét, nyugodt és derűs marad akkor is, mikor a romlás hullámai oly igen magasak.

Legyünk mindenkor tárgyilagosak. Ismerjünk el minden jót, amit náluk láthatunk. *Mind ez sokszor megaláz minket, és valóban bűnbánatra indít*. De őket is megalázhatná annak belátása, hogyha szívükből valóban kispertek volna minden ördögöt, egy mégis bennmaradt: a *superbia* ördöge, ki megtiltja nekik, hogy az alázatosság és testvériség útját járják, arra ösztökélve őket, hogy másoknál különb keresztyéneknek tarták magukat és tőlük elkülönüljenek.

Weltler Rezső

(D. Dr. Kurt Hutten: Die Glaubenswelt des Sektierers c. könyve alapján.)

A babiloni fogság utáni gyülekezet

Az elefántinei leletek

A mai Asszuántól néhány kilométernyire, a Nilus első zuhataga közelében, egy festői szépségű szigetecskén, a múlt század nyolcvanas éveiben egy városka nyomaira akadtak a régészek. A romok feltárásakor világossá vált, hogy az egykori egyiptomi birodalom egyik határ-örvására bukkantak a kutatók. Valamikor *Jeb* néven tartotta számon a fáraók megfelelő hivatala és *Syéne* néven a Biblia (Ez. 29; 30, 6.). Ez utóbbi megjelölés mellett a görög *Elefantine* néven is ismert volt az akkori világ utazói, kereskedői előtt.

Az ásatások alkalmával néhány papiruszdarabkát is találtak, de ezeknek — éppen töredékesek voltak miatt — nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. (Nem is olyan régen derült ki, hogy C. E. Wilbour nevű amerikai 1893-ban valamiféleképpen egy egész sereg papirusztekercs birtokába jutott ezen a környéken, de 1896-ban bekövetkezett halála másodszor is „eltemette” az igen értékes leleteket. Évtizedekkel halála után egy kofferben találtak rájuk.)

1903-ban az egyik asszuáni bennszülött kereskedő régi papiruszokat kínált a külföldieknek eladásra. A tüzetesebb vizsgálódások csakhamar kiderítették, hogy a megvásárolt tekercsek a Kr. e. ötödik századból valók. Nem sokkal később az is kiderült, hogy az élelmes kereskedő, közvetve vagy közvetlenül, az elefántinei romos házak egyik pincéjéből szerezte be magának a felbecsülhetetlen értékű „árut”.

Mondanunk sem kell: megindult erre a kutatás. Egymás után kerültek elő az újabb papirusztekercsek, töredékek, s csakhamar megtörtént irodalmi feldolgozásuk, publikálásuk is.

A felfedezés a szenzáció erejével hatott és legalább akkora port vert fel a vallástudomány, a régészet berkeiben, mint napjainkban a Holt-tengeri tekercsek. Késhegyig menő viták indultak meg pró és kontra, elméletek születtek s buktak meg gyors egymásután. Messze-

Színes ábécé...

A kínaiaknak nincsen ábécéjük. Minden dologra külön képük, rajzuk, ábrájuk van. Mind más színű. Arannyal, bíborral, világos színekkel rajzolják azt a jelet, amelyik az eget, a szépséget, a jóságot, a békét mutatja. Feketével jelzik a poklot, a bűnt és a gonoszszágot.

Minden emberi élet közelről egy arcot mutat. Az egyik fehéret, a másik feketét, a harmadik a vigasztalásnak, a békeségnek, az üdvösségnek gyönyörű Krisztus-arcát. Aszerint, hogy mi lakik benne.

Ha egyszer valaki egészen közel kerülne az életedhez, vajon mit látna rajta?

(Lelkipásztor)

menő következtetések bizonyultak tarthatatlanoknak csak azért, mert egy újabb megismert szöveg halomra döntött minden eddigi érvet.

Az utóbbi évtizedek során lecsillapultak a kedélyek és így ma már bizonyos tárgyilagossággal szemlélhetjük ezeket az olyan sok vitára okot adó iratokat s a bennük foglaltakat. A szenzációk léggömbje elpukkant ugyan, de helyet adott a helyes, megfelelő értékelésnek.

De mi váltotta ki ezt a nagy érdeklődést, mi adott okot az évekig tartó vitára?

Nemcsak az a tény, hogy *igen régi*, köztük az akkoriban ismert leg-
régebbi görög, *szövegek kerültek napvilágra*, hanem még inkább az a
tény, hogy *egy olyan történelmi korszakról adtak hírt, amelyből nagyon
kevés írott emlékünk maradt. S mindezeket felül az, hogy ezek a szö-
vegek az ószövetségi vallás legrégibb eredeti tanúbizonyságai.*

A szövegek feltárása közben ui. csakhamar az derült ki, hogy az
arámnnyelvű írások az Elefántinében már két évszázad óta fennálló zsidó
katonai kolónia irattárából valók.

Elefantine (Jeb) már igen korán fontos szerepet kapott az egyiptomi
határvédelemben. A „középső-birodalom” korában már megerősített ör-
hely az ország déli határvidékén. S ha fontosságát a birodalom terjesz-
kedése idején (az „Új-birodalom korában) el is veszítette, egészen a ke-
resztyénség elterjedéséig megtartotta kisebb-nagyobb jelentőségét s hosz-
szú ideig katonai jellegét.

Az egyiptomiak sohasem voltak híresek arról, hogy jó katonák let-
tek volna, s éppen ezért a maguk részéről jobban szerették a békés élé-
tet, a nyugalmat. Hadseregére azonban egy olyan államnak, mely nem-
csak határaitra ügyel, hanem hódító szándékai is vannak, mindig nagy
szüksége volt. Márpedig az egyiptomiak a legtöbbször nem elégedtek
meg a Nílus két partján fekvő területek birtoklásával, és nemegyszer
nyújtották ki karjukat a szomszédos országok birtoklásáért. Ilyen cé-
lokra pedig hadseregére, mégpedig nagy haderőre volt szükség. S ha
már az ország polgárai nem valami szívesen haltak meg a fáraó ked-
véért, akkor keresni kellett olyanokat, akik ezt megtették: pénzért.

A hódítások eredményeként nemcsak a birodalom határai tágultak
ki, hanem a leigázott népek száma is egyre növekedett. Ez ismét meg-
oldotta a hadsereg problémáit, hiszen a fogságba jutott, hazájukból el-
hurcolt férfiak inkább vállalták a zsoldoskatonai életét, mint a rabszolga
sanyarú sorsát. Az önkéntes toborzások és a hadifoglyok besorozása
aztán igen „tarkává” tette a fáraó hadseregének képét.

Az ún. „Ashor” felirat szerint a 7. században „palesztinai, görög,
szíriai és más” nemzetiségű katonák szolgálták az egyiptomi érdekeket.
Persze, ezen a feliraton nemcsak a „más” kifejezés általános értelmű,
hanem az első három is, mert akár a palesztinai, akár a szíriai meg-
nevezés több népfajt, több nemzetiséget takar.

Egy későbbi — 6. századból való — tudósítás arról tanúskodik, hogy
az előbbieket mellett föníciai katonák is szép számmal találhatók az
egyiptomi hadseregben. S ha így számbavesszük a zsoldosok származási
hovatartozását, akkor négereket Nubiából, görögöket Kis-Ázsia partvidé-
kéről éppen úgy találunk közöttük, mint palesztinai zsidókat.

Azt, hogy a Kr. e. hetedik században zsidó katonák zsoldosként
katonai szolgálatot teljesítettek Egyiptom különböző helyőrségeiben,
arra nemcsak ilyen közvetlen, hanem közvetett bizonyítékunk is van.

A Jósiás által 622-ben bevezetett deuteronomiumi törvénykönyv
nemcsak azt tiltja meg a királynak, hogy „Sok feleséget tartson, hogy
szíve el ne hajoljon; szerfölött sok ezüstöt és aranyat gyűjtsön magá-
nak”, hanem azt is kiköti, hogy „... sok lovat se tartson és a népet
vissza ne vigye Egyiptomba, hogy sok lovat szerezzen magának, mivel

az ÚR megmondotta nektek: Ne térjetez többé vissza ezen az úton!" (Deut. 17, 16—17.)

Az első pillanatra érthetetlen ez az utóbbi kikötés, kívánság, de mindjárt érthetővé válik, ha arra gondolunk, hogy bizonyára akadtak a judeai királyok között olyanok, akik a Palesztinában oly ritka és becses lovakért hajlandóak voltak katonáskodásra alkalmas alattvalóik közül többet vagy kevesebbet cserébe az egyiptomaiak rendelkezésére bocsátani. Vagy egyszerűbben: a Jósias előtti uralkodók rendszeresen áruba bocsátották a katonakorú férfiakosság egy részét. S nem hiszem, hogy tévedünk, ha azt állítjuk, hogy az elefántinei zsidó katonai kolónia eredetét elsősorban a palesztinai uralkodók ilyen jellegű „üzleti érzékében” kell keresnünk.

Ugyanakkor időnként növelte az izraeli katonák létszámát az Egyiptommal való összeütközések, határincidensek sora és nemkülönben a Jeruzsálem elpusztítását követő kényszerű emigráció is. (Éppen az, amely alkalommal Jeremiást Egyiptomba hurcolták.)

Az egyiptomi hatalom fennállásáig tehát több helyőrség tanyázott és ha túlzásnak is kell tartanunk egy a görög időből való írásmű (Ariszteász levele c. elbeszélés) 100 000-es létszámát, annyit mégis megállapíthatunk, hogy számuk esetenként több ezerre volt tehető.

Kambizesz 525-ben elfoglalta Egyiptomot és ezzel a perzsa birodalom határai ezen a részen egybeestek az egykori egyiptomi határokkal. A perzsa katonai hatóságok megtartották a régi határerődöket és legtöbbször a bennük talált, nem ellenséges zsoldoskatonaságot is. Persze azzal a különbséggel, hogy saját tisztjeiket nevezték ki a helyőrségek, csapattestek parancsnokául, vezetőjéül.

Elefántine is megmaradt annak, ami volt: fontos határvárosnak. Sőt jelentősége még megnövekedett, mert az egyiptomi satrapátus egyik körzetének székhelyévé lett. S tegyük hozzá, hogy szerencsére. Szerencsére, mert a ránkmaradt iratok megőrizték egy forgalmas, élénk városka életét s egyben hírt adnak arról is, hogy milyen volt ebben az időben egy a birodalom székhelyétől távol levő kerületi központ bírósága, kereskedelme; általában polgári, katonai közigazgatása, mindennapi élete

A perzsa kormányzat nemcsak arra vigyázott, hogy lehetőleg ne szőljon bele a birodalom nemzetiségeinek, népeinek apró-cseprő dolgaiba, szokásaiba, hanem arra is, hogy a közigazgatás a régi megszokott mederben folyjék tovább. Éppen ezért a városban található rendőrségi, kereskedelmi és adóhivatalok, valamint a bíróság alkalmazásában meghagyta az alacsonyabb beosztású egyiptomi s a kolóniában található más nemzetiségű hivatalnokokat. Ezek intézkedtek, ítéleztek az államra, a kincstárra vonatkozó ügyekben és látták el a döntőbírói szerepet a különböző származású polgárok peres ügyeiben.

(A bíróság vagy a bíró minden esetben megkérdezte a peres feleket s a tanúkat, hogy milyen vallás követőinek sorába tartoznak. Erre azért volt szükség, hogy mindenkit a maga vallásának istenére, istenségére eskessenek meg, ezzel is biztosítván a hamis vallomás elkerülését. A praktikus módszeren túl ez a tény a már sokat emlegetett toleranciára is újabb bizonyítékot szolgáltat a számunkra. Nem is szólva arról a haszonról, hogy a bírósági akták e módszer alkalmazásával egyszerűbe érdekes vallástörténeti olvasmányokká lépnek elő.)

Az egyiptomi származású hivatalnokok mellett még nagyszámú görög tisztviselő is dolgozott különböző beosztásban. A perzsák marathoni veresége után azonban már nem találunk ilyeneket az akták aláírói között. Honfitársaik túl sok borsot törtek az uralkodó és hadserege orra

alá s így nincs mit csodálkoznunk azon, hogy tovább nem bíztak meg bennük, nem alkalmazták őket az állami hivatalokban.

A polgári hatóságok mellett önálló hatáskörrel katonai hivatalok is voltak a városban. Ezek — természetesen — a helyőrség tagjai fölött gyakorolták hatalmukat és a hadsereg rendjének, fegyelmének biztosítását szolgálták.

A katonai és a civil személyek közötti nézeteltérések, peres ügyek a polgári bíróságok előtt intéződtek el. Ez annál is inkább érthető, mivel a katonaság békeidőben maga is polgárrá lett, szolgálata mellett valamilyen foglalkozást űzött és így az összetűzések rendszerint a mindennapi életből adódtak.

A helyi hatóságoktól a satrapához, ill. azon keresztül az uralkodói udvarhoz lehetett fellebbezni. Ezek a hivatalok szigorúan ügyeltek a „szolgálati út” betartására és csak nagy ritkán sikerült vesztegetéssel, protekcióval egy-egy beadványt megkerülésükkel a király valamelyik nagy befolyású tisztviselőjéhez eljuttatni.

Az előbbi közigazgatási, katonai szervek mellett, ezektől majdnem teljesen függetlenül, az egyes nemzetiségek önálló szervezettel is bírtak. Ezeknek elsősorban az volt a feladatuk, hogy a nemzetiségek a saját ügyeiket maguk rendezzék s a maguk házatáján a rendet biztosítsák. (Ezt láttuk a jeruzsálemi helyzettel kapcsolatban is.) A néptörzsek saját maguk választották meg önálló szervezetük formáját és annak vezetőit. A susai udvar az Esdrás küldetéséhez hasonló módon, tehát külön erre a célra kirendelt hivatalnokok révén ügyelt a maga érdekeinek védelmére. Az ilyen hivatalnok feladata volt a nemzetiségek sérelmének kivizsgálása, beadványainak továbbítása. A más közigazgatási körben dolgozó hivatalnokoknak megfelelően, őket sem lehetett kikerülni s egy-egy panaszt egyenesen a perzsa főhivatalnak elküldeni.

Ahol emberek kerülnek egymással kényszerű közösségbe, ott óhatatlanul napirenden vannak a kisebb-nagyobb súrlódások. Hát hogyne lett volna így ott, ahol nemcsak egy állam polgárai, hanem sokszor egykor ellenséges viszonyban levő nemzetiségek tagjai kényszerültek mindennapi kölcsönös érintkezésre. Rivalizálás, irigység, faji gyűlölet és ehhez hasonlók pedig könnyen megronthatják a békés életet.

Az elefántinei békés napokat is ilyen incidensek tették sokszor kelemetlenné és békétlenné. Ezek nemegyszer odáig fajultak, hogy tettelegességre került a sor, amiről nemegyszer a bírósági akták, ítéletek tanúskodnak.

Hogy aztán ilyen körülmények között hogyan élte a maga társadalmi és vallási életét ebben a városcsón egy maroknyi zsidóság, arról majd a legközelebbi alkalommal beszélgetünk.

Jegyzetek

12., Talán elegendő lesz néhány ismertebb szerző könyvét megemlítenünk és mindjárt előttünk áll a helyzet: Így Meyer: Die Entstehung des Judentums (1896), Sellin: Studien zur Entstehungsgeschichte der jüdischen Gemeinde... (1901), Weilhausen: Prologomena zur Geschichte Israels (1905), Wellhausen: Die Rückkehr der Juden aus dem babl. Exil (1895), Geissler: Die literarischen Beziehungen der Esramemoren (1896), Rothstein: Juden und Samaritaner (1908), Budde: Bemerkungen zum Midrasch des Buches der Könige (ZAW 1892), Asmussen: Priesterkodex und Chronik (1906), Kittel: Zur Frage der Entstehung des Judentums (1918), Schaeder: Esra der Schreiber (1930), Rad: Das Geschichtsbild des

Chronisten (1930), *Galling*: Syrien in der Politik der Achämedinen bis 448 v. Chr. (Alter Orient 1937), *Junge*: Darius I. König der Perser (1944), *Alt*: Die Rolle Samarias bei der Entschung des Judentums (Kleine Schriften II. k. 1953), *Galling*: Von Nabonid zur Darius... (Zeitschrift Der D. Palestinavereins 1954. — Ebben a felsorolásban természetesen nem szerepelnek a nagy számban megjelent kommentárok, bevezetések és az olyan művek, mint *Kittel*, *Sellin*, *Volz*, *Jirku*, *Oetli*, *Albrigh* és *Rowly* történelmi munkái.

13., *A Szeptuagintában szereplő Esdrás I.* (vagy ahogyan az ótestamentomi bevezetéstudomány számon tartja: III.) a Jósiás reformját követő időről tudósít egészen a mi Esdrás könyvünkben megtalálható Esdrás reformok kezdetéig. Így az első pillanatban világosan szemünkbe tűnik az, hogy a könyv a kanonikus iratok kiegészítését (néha ismétlését) hozza. A könyv meglehetősen zavaros sorrendben tárgyalja a Jósiás reformot követő páskaünnepet éppúgy, mint a századforduló háborús eseményeit, Jeruzsálem elpusztításának körülményeit, valamint a Círus ediktumot és az azt követő évek történetét.

14. Külön érdekessége a könyvnek, hogy beszámol egy Dáriusz előtt lezajlott dalkonversenyéről, melyet az akkor még apródsorban levő *Zerubbábel* nyert volna meg az asszonyt és az igazságot dicsőítő dalával (3, 1—5, 6.). (Azért tettem a „volna” szócskát Zerubbábel neve mellé, mert a kutatások kiderítették, hogy a dávidi sarj neve csak később került a szövegbe.)

A könyv kedvenc forrásirata volt *Josephusnak*, a nagy zsidó történetírónak, aki az Esdrás—Nehemiás művekből csak ezt az egyet idézi, míg a másik kettőt meg sem említi.

Az általános vélemény szerint *Rabbi Akiba* volt a könyv végső formába öntője, de nem az írója, mivel a tárgyalt anyag sokkal régebbi, mint a feltételezett i. e. 120-as dátum.

15. Az alaposan megkevert *római kánon IV. Esdrás* könyve a címben szereplő 7 látomását mondja el. A látomások feltételezett, ill. a könyv által datált időpontja 30 évvel Jeruzsálem elpusztulása után (tehát 557), helye pedig Babilon.

A mű hangulata és problematikája részben hasonlít a Jób könyvében találhatóakkal. De sem ez, sem pedig a patinás bibliai név nem téveszthet meg bennünket, mert az alapos nyelvi és más jellegű vizsgálódások azt teszik valószínűvé, hogy a Kr. u. 70 körül keletkezhetett. Jeruzsálem ebben az évtizedben is a hódítók kezébe került és ez sok minden mással együtt ugyanazokat a problémákat vetették fel, mint amelyekkel a Kr. e. 8—7. évszázadban találkoztunk.

16., *Az irodalomban ismert ún. krónikák, gesták a valóságban olyan összefoglaló munkák, amelyek az események megtörténte után kerülnek papírra.* Az annalesek egy-egy év kronologikus hűségű sorrendben leírt eseménynaptára. A krónikákkal ellentétben ezek az aprólékos feljegyzések legtöbbször az eseményekkel egy időben regisztrálódnak s természetesen jó anyagot szolgáltatnak a későbbi, fejlettebb történetírás számára.

17., A teljesség kedvéért megemlíti ezeket a forrásiratokat. II. Krón 20, 34. „*Jéhu történetei*”, amiket felvettek az Izrael könyvébe. — I. Krón 29, 29 „...meg vannak írva *Sámuel látónak* a dolgaival, és *Gád látónak* a dolgaival együtt...” — II. Krón 9, 29. „... meg vannak írva *Nátán próféta* történetében meg a *silói Ahijá* próféciájában és *Jedi látónak* Jeroboám; *Nébát* fia ellen írt látásaiban.” — II. Krón 12, 15. „...meg van írva *Semájá próféta* és *Iddó látónak* történetében a nemzetségyezék szerint.” — II. Krón 33, 19. „...meg vannak írva

Hózáj történeteiben.” — II. Krón 32, 32. „... Ezékiás egyéb dolgai pedig és kegyes cselekedetei meg vannak írva *Ésaiás prófétának Amóc fiának látomásában* és Júda és Izráel királyainak könyvében.” II. Krón 13, 22. „Abija egyéb története, életútja meg vannak írva *Iddó próféta midrásában*.” — „Uzzijáhu egyéb dolgait elejétől végig megírta *Ésaiás próféta, Amóc fia*.” (II. Krón 26, 22.) (Eissfeldt: Einleitung... 603. l.)

18., Az *Esdrás és Nehemiás visszaemlékezések pontos anyagát persze ma már nagyon nehéz lenne rekonsztruálni*. Éppen ezért arra a néhány fejezetre tudjuk biztosan mondani, hogy a főhősök memoárjaiból való, amelyek első személyben szólnak az olvasóhoz. Ezek pedig *Esdrás 7, 12—26.*, valamint *Nehemiás 1—7.* fejezetek, a *12, 31—40.* szakasz és a *13. fejezet*. A könyvek más fejezetei, szakaszai minden valószínűség szerint más forrásokból valók.

19., Az idézett helyek: *I. Sámuel 1, 1.*, valamint *I. Krónika 6, 28.* — Sejthetően a szerző számára azért volt fontos, hogy Sámuel a léviták kasztjába számlálja, mert a *Numeri 1, 50—53, 3—4.* fej. szerint az olyan fajta szolgálatokat, amiket Sámuel is végzett, csak léviták végezhettek el. Ez az amúgy papi (P) eredetű törvénykönyv a Sám és Kir könyvek megírása idején még nem számíthatott általános érvényűnek és így ennek a gyűjteménynek a szerzője még ezt és az ilyesfajta szempontokat nem vette tudomásul és nem dolgozta be a saját munkájába.

20., *A Sámuel és Királyok könyvében mindössze háromszor* (I. Mandelkern) *olvasunk a lévitákról*. Ez pedig azt bizonyítja, hogy ha meg is volt a maguk szerény feladata az istentiszteleti életben, de ez nem lehetett olyan nagy jelentőségű, mint amilyenek a krónikás állítja. Már maga az a tény, hogy egy olyan korban, amikor mindent abból a szempontból bíráltak el, hogy a dávidi időből származik vagy sem (márpedig a restauráció kora ilyen volt), nagyon gyanússá lesz egy olyanfajta többszöri bizonygatás, amivel szerzőnk is él, hogy ti, már Dávid idejében kiváltságos helyet foglaltak el a Lévi-törzs tagjai.

21., *Az idézett szakaszban Jehósáfát egyedül küzd meg a moábitákkal és ammóniakkal*, tehát egy szót sem hallunk az előbbi két szövetségéről és az ellenség is megszorodott eggyel.

22., *Elizeussal nagyon mostohán bánik a Krónikák könyve*. Egyetlen egyszer sem említi meg, holott a Királyok könyvében tekintélyes helyet foglal el személyének és szolgálatának leírása. Hogy mire kell vélnünk ezt a hallgatást, ma már nagyon nehéz lenne megállapítani.

23., Igaz, hogy ez a sokszor sematikus történelemszemlélet megtalálható már a Sámuel és Királyok könyvében, de itt, ezeken a helyeken nem olyan bántó. Nyugodtan azt mondhatjuk, hogy a legtöbb alkalommal valóban csak értékítéletről van szó. S ez az ítélet minden esetben jogos és helyes.

24., Ezen nincs is mit csodálkozni. A szerző korának gyermeke. S ez azt jelenti, hogy bármerre is figyelünk, mindenütt azzal a *masszív papi teológiával találkozunk, amely — más vonatkozásban is — annyira jellemzi a restauráció korát és az azt követő időszakot, évszázadokat*.

Azt is meg kell állapítanunk, hogy a vallásos életre vonatkozó tudósítások majd mindegyike, ezzel együtt az egész teológiai alapállítás a papi (P) irat befolyása alatt áll. Ez az alapirat magában foglalja — többek között — a *Numeri* nagyobb részét, tehát pontosan azokat a szakaszokat, amelyek a kultuszi életre vonatkoznak. (Előző fejezeteink egyikében már beszéltünk arról, hogy a P irat írásba rögzítése és a Deuteronomiummal való összedolgozása éppen tárgyalt korunkban — 460 körül — következett be.)

25., *Esdrás és Nehemiás jeruzsálemi küldetésének időpontja körül bizonyos ellentmondás, bizonytalanság tapasztalható.*

Esdr. 7, 7. kk. versek szerint Esdrás Artaxerxész uralkodásának hetedik esztendejében érkezett meg Jeruzsálembe. Ez az adat emellett, hogy nem árulja el melyik Artaxerxészről van szó (tudjuk, hogy e néven három is szerepel a perzsa uralkodók sorában), nyilvánvaló tévedés, esetleg szándékos elírás. Azok a körülmények, amelyekkel Nehemiás küldetésének kezdetén az országban és annak fővárosában találkozott (márpedig ő I. Artaxerxész uralkodásának 20. esztendejében kezdte el működését), teljességgel kizárják azt, hogy öelötte, már valaki rendet csinált, vagy legalábbis megpróbált volna rendet csinálni.

Arra kell gondolnunk, hogy a *krónikás* — teológiai alapállásának megfelelően — *Esdrás személyének és munkásságának elsőbbséget óhajtott biztosítani*, és ezért helyezte időileg is Nehemiás elé az általa bizonyára nagyratartott papot.

Két eshetőség adódik Esdrás küldetésének kezdetével kapcsolatban. Az egyik az, hogy nem I. Artaxerxész, hanem a másik 2 ilyen nevű király uralkodásának idejébe tegyük a kérdéses dátumot. Ha ezt nem is tarthatjuk teljesen kizártnak, mégis az látszik valószínűbbnek, hogy Esdrás I. Artaxerxész uralkodásának végefelé érkezett meg Jeruzsálembe s nem lehetetlen, hogy az újból oda érkező Nehemiással együtt tette meg az utat. Persze e korrekció után is tény marad az, hogy a szerző szempontjai szerint Esdrás a kiemelkedőbb személyiség és az ő munkássága jelenti az újjáépítés, a gyülekezeti élet újjáalakításának csúcspontját. S tegyük hozzá, hogy ha ez a tétel nem is teljesen fedi a valóságot, az elkövetkező évtizedek „fejlődése” — sajnos — ebbe az irányba mutat. (Mi ma élők — természetesen — ha tudomásul is vesszük a szerző szándékát, a történeti hűség kedvéért a valósághoz ragaszkodunk és ezért előbb Nehemiás személyét állítjuk magunk elé s csak azután térünk rá Esdrás munkásságának tárgyalására.)

26., *Az elefántinei katonai kolónia irattárának egyik feljegyzése szerint Szanballat a samáriai tartomány helytartója volt.* Tudjuk, hogy eredetileg e területhez tartozott hosszú ideig Jeruzsálem és környéke is. Eppen ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy Szanballatnak és társainak nem nagyon tetszett az új helyzet, a tartomány jókora területének elvesztése. A gyűlöletnek, haragnak meg volt a jó oka: a samáriai tartomány kisebbé válásával kevesebb lett az adó, a helytartói kincstár bevétele. Ez pedig nem éppen utolsó szempont.

27., *Nem szabad abba a hibába esnünk, hogy az Ószövetség emberének életét, az ebben az időben leírt eseményeket eaysikúan szemléljük.* Való igaz, az Ótestamentum a mi számunkra különleges helyet foglal el minden más könnv előtt, hiszen része a Szentírásnak s az ott található tudósítások is elűtnek a hasonló jellegű munkáktól. Mégsem szabad azt gondolnunk, hogy ezeken a lapokon csak vallásos jellegű ügyvekről, dolgokról hallunk s hogy az akkor élő emberek csak imádkoztak, csak keves dolggokkal foglalkoztak. Tudomásul kell vennünk, hogy ennek a kornak az emberei ugyanúgy éltek, mint mi magunk s ugyanúgy különböző véleménnyel voltak a világ, a hit dolgai felől, mint bárki közülünk. Eppen ezért nem szabad csodálkoznunk azon, hogy egy nagy tekintélynek örvendő pap mellest az uralkodó egyik bizalmasa és hogy nemcsak a mózesi, hanem az állami törvények betartására is gondia van.

28., *Maga Esdrás vallia be ezt, amikor megjegyzi: „De a nép sok és az idő esős, így a szabadban nem ácsoroghatunk: ezenfelül ez nem egy, sem kétnapi munka, mert nagyon megsokasodott az elpártolás közöt-*

tünk ebben a dologban." (Esd. 10, 3.) De kinek is tetszene az, hogy feleségét, gyermekét valamiféle vallásos ok ürügyén elszakítsák tőle?

Esdrás és a papság olyan kegyetlen és irgalmatlan kézzel végezheték el kitűzött feladatukat, hogy valóban hinnünk kell: egy időre megszűntek Jeruzsálemben a vegyesházasságokat. Pedig, hogy ezeknek a száma elég nagy lehetett, azt a 10. fejezetben található vegyesházasságban élő papok, lévíták és templomi alkalmazottak névsora bizonyítja. (A névsor közlése is nagyon megalázó cselekedet a krónikás részéről. Az abban szereplők utódai később másodrangú állampolgárokká lettek éppen őseik házassága miatt.)

29. Nem csinálunk abból titkot, hogy az Ószövetség szereplői közül a próféták azok, akik a számunkra a legtöbbet tudják nyújtani és, akiket a legtöbbre is becsülünk. A papságot — különösen a fogság utáni időben — csak „szükségszerű rossznak” tartjuk, amelynek szinte egyetlen érdeme az, hogy megőrizte — gyakran ugyan akarata ellenére — azokat az ígéket, melyek Isten akaratát helyesen, hűségesen hirdették.

S abból sem csinálunk titkot, hogy még akkor is károsnak és haladásellenesnek tartjuk a papi kaszt, majd később a különböző törvényeskedő vallási csoportok működését, ha az Ószövetség néhány fejezete (pontosan azok, amelyeket a papi körök írtak) éppen az ellenkezőjét állítja. Ne felejtsük el, hogy a Jézus korabeli papság és törvényeskedő csoport édes testvére, mindenben „méltó utódja” a restauráció korában élő, működő papi kasztnak. Abban pedig, hogy Jézus Krisztust megfeszítették — emberileg szólva — bizony szomorú szerep jutott a kaja-fásoknak.

30. Azt nem tehetjük meg, hogy egy ilyen jellegű tanulmányban minden egyes részletre kiterjedő vizsgálódást folytassunk. Erre se helyünk, se okunk nincsen. Éppen ezért csak néhány mondatban jelezzük azokat a kérdéseket, amelyeket eddig nem tárgyaltunk, amelyeket nem volt módunkban megemlíteni.

1. *Miért nem fejezetről fejezetre haladva ismertettük Esdrás és Nehemiás könyvét, ill. az abban található eseményeket?* Ezt a könyvek rendszertelen, többszörösen megbolygatott és éppen ezért zavaros tudósításai miatt kellett mellőznünk. A Neh 10. pl. sokkal közelebb van időben hozzánk, mint a 11. fejezet s mégis megelőzi az utóbbit.

2. *Mennyi hitelt adhatunk a két könyvben található névsoroknak?* — Jóformán semmit. Nem csak azért, mert a kutatások kimutatták, hogy nagyobb részük jóval később íródott meg, mint az elbeszélő szakaszok, hanem azért is mert ezek a részek a fogság utáni gyülekezet, vezető társadalom „Gothai Almanachja”. Amint tudjuk — ilyen jellegű származástáblázatba nemcsak születés hanem pénz segítségével is be lehetett jutni. Ugyanakkor azt is meg kell mondanunk, hogy a szigorúan történelmi jellegű neveket, azok megemlítését hitelesnek kell elfogadnunk, mivel azok jórészt más forrásokból is ismerjük.

3. *Vajon mi lehet az a bizonyos „a menny Istenének törvénye”, amit Esdrás Jeruzsálemba hozott és ott nagy ünnepélyesség közepette felolvasott?* — A több napon át tartó olvasás (ha hitelt adunk a 8. fejezet tudósításának) arra enged következtetni, hogy egy hosszabb lélegzetű műről van szó. Az eddig elmondottak kétségkívülivé teszik azt, hogy a papi eredetű és a deuteronomiumi törvénykönyv ebben az időben nagyjából már elkészült s így ismertetésének nem volt semmi akadály. A lombsátor ünnep megtartásának parancsa és ceremóniális leírása a Leviticusban maradt fenn ránk. Mivel erről is szó esett a felolvasások alatt, sőt éppen a hallottak hatására meg is ünnepelték, nem férhet kétség ahhoz, hogy a Bibliának ez a része is ismertetésre került.

Külön probléma a Neh 9-ben található történeti visszatekintés, amely rövid summája a Thórában és más történeti jellegű könyvben megtalálható eseménysorozatnak. Ez a tény azt bizonyítja, hogy ebben az időben már közismert a Thóra történeti anyaga.

31. *Hogy a babiloni fogságban, ill. a perzsa uralkodói udvarban élők között jónéhány vagyonos, tekintélyes ember élt, arra a Nippurban talált leletek derítettek fényt.*

Ezen a helyen a perzsa uralom alatt egy nagyobb zsidó kolónia létezett. A várost 1889—1900-ban tárták fel a régészek, amelyet 1948-ban újból folytattak. Ez alkalommal mintegy 30 000 agyagtábla és más dokumentum került napvilágra. Ebből 2000 a Kr. e. 2500—1500 közötti időből való és az ó-sumér kultúra irodalmáról ad hírt. A város egy bizonyos részén 700 táblát találtak, amelyek valamikor egy nagy babiloni „bankház” irattárának anyagát képezték. Úgy látszik, hogy a bankház volt megbízva a környék adójának beszedésével, mert a táblák az adófizetők hosszú névsorát őrizték meg. Számunkra ezekben a névsorokban az a legérdekesebb, hogy számtalan héber, ill. héber eredetű nevet sorolnak fel, mint a perzsa kincstár jómódú adófizetőit. Ezek az emberek mintha megfogadták volna Jeremiás tanácsait (29, 1—14.) és éppen ezért megtalálták a maguk életlehetőségét, jólétét az idegen földön is.

Vámos József

A Sajtóosztály iratterjesztése értesíti a Gyülekezeteket,
hogy megjelent a

KORÁLISKOLA I.

amely a templomi kántori szolgálathoz szükséges elemi tudnivalókat és énekeinkhez előjátékot tartalmaz

A Kottafüzet ára 52,— forint.

Megrendelhető a Sajtóosztályon, Bpest, VIII., Puskin u. 12.

Egymás között

A BÖLCS EMBER

— Részletek egy lelkipásztor naplójából —

Jakab 3, 13–18.

Az ember életének az útja, akár ötszáz méteren mérem le, akár a temetőkapun, akár a bölcsődaltól az Isten szívéig — mindenképpen ismeretlen út. Ezért van az, hogy amikor elindulunk rajta, a szív remegni kezd és a szeretet könnyet ejt.

Nos, ezen az életúton mindig a bölcsesség lámpája vezet és világít. A bölcsesség figyelmeztet, hogy ne rohanjunk, hogy idő előtt ki ne fulladjunk. A bölcsesség mondja el, hogy fiatal erővel és fiatal szívvel járjunk a világban, végezzük munkánkat, de azért úgy számoljunk fiatalságunk szép idejével és az életünk sok szépségével, hogy utolsó óránkra is maradjon egy szép szívdobbanás, boldog és hálás muzsikának. A bölcsesség mondja meg, hogy merre menjünk, hogy neki ne szaladjunk a szakadéknak, ködbe takart keresztnek és kegyetlen kárhozatnak. A bölcsesség tehát fény, amit induláskor magunkhoz veszünk. Ezért járunk az iskolába, ezért beszélünk öreg emberekkel és sokan a Bibliánkkal.

Vannak, akik úgy gondolják, hogy az okos emberek a bölcs emberek. Úgy gondolják, hogy azoknak, akik nagyon sokat tanultak, a százkönyvű embereknek száz és száz gyertyafényű lámpa ég a szívükön és ettől a fénytől már biztos a lépésük és boldog a megérkezésük. Úgy gondolják, hogy az életet, a boldogságot és az üdvösséget meg lehet tanulni. Mintha tankönyve lenne a titkoknak, könyveknek, a fájdalomnak és a halálnak. Valami csodálatos térkép, valami mosolygó menetrend, aminek a betartása mellett el lehet kerülni a bűnt, a bánatot, a temetőt és a kárhozatot. Csak sokat kell tanulni és tudni. Csak legyen minél világosabb a fejünk és kivilágosodik az életünk.

Ó, ez nagyon könnyű dolog lenne. Ha így volna, nem látnánk okos embert sirni, sem bűnben botorkálni. Sajnos, a tudás, még nem bölcsesség.

Vannak, akik úgy gondolják, hogy az erős emberek — a bölcs emberek. Fialatok, gazdagok és boldogok sokszor össze is tévesztik zseb-lámpa-életüket a napsugárral, amikor magabizóan és önfeledten úgy hiszik, hogy ez a kis magukkal hordott fény elég lesz nekik örökös

tavasznak, kenyéradó nyárnak, vidám szüretnek és mosolygó mennyországunknak.

Sajnos, ez az erő önmagában még nem bölcsesség. A csalódás még itt is kiolthatja a lámpát. A fiatalsághoz, a gazdagsághoz és a boldogsághoz is elérkezhet egyszer az ősz.

Vannak, akik úgy gondolják, hogy a vidám emberek a bölcs emberek. Akik mindig örömet keresnek és egy vidám óráért mindent odaadnak. Akik sokat akarnak örülni, akiknek csak addig élet az élet, amíg farsangi fények lobognak fel benne.

Hűvös hajnalokon kiderül, hogy a vidámság még nem bölcsesség.

A bölcsesség az egész utat bevilágító fény! Valami olyan világosság, amelyik végig az úton elkísér és tartalommal, szépséggel és békeséggel tölti be az ember életét.

Az Írásnak az a mondanivalója erről, hogy a krisztusi ember — lehet bölcs ember! Lehet azért, mert világossága felülről való és minden pillanatban Isten kezéből kapott ajándék.

A krisztusi ember azért lehet bölcs ember, mert Jézussal jár. Azzal a Jézussal, aki ismeri az emberi életnek az útját. Azzal a Jézussal, Aki átvilágította már az élet és a halál titkait, Akinek a keresztye lehajlott a pokolba és fölfénylett a mennyországba.

A krisztusi ember lehet bölcs ember, mert ha Krisztus közelében pereg le az élete, akkor ez az élet a termő nyárnak és az ajándékozó ősznek gazdag élete.

Milyen szépen beszél az Írás arról, hogy a Krisztustól kapott bölcsesség meglátszik emberi tettek jóságán, szelidségén, tisztaságán, engedelmségén, irgalmasságán.

Milyen szépen beszél az Írás arról, hogy a felülről való bölcsesség meglátszik emberek munkásságán, azon az erőfeszítésen, amivel vigyáznak világukra és ennek a világnak a békességére.

A krisztusi ember azért is bölcs ember, mert soha nincs egyedül. Amikor dolgozik, amikor az élete feladatait és parancsait engedelmes szívvel maga és mások javára valóra kívánja váltani, ebben az óriási munkában „felülről” való ereje is van. Egy láthatatlan, hatalmas és erős Szeretet fogta meg a kezét és ő szent vakmerőséggel rábízta magát erre a Szeretetre.

A kórházban láttam két mankó között, riadt, félnék és nyugtalan arccal botorkálni egy kisfiút. Félt minden lépéstől és minden elmenő embertől. Jaj, ki ne csúsznék alá a mankó. Jaj, fel ne döntsék az emberek. Egyszer csak lihegve megállt. A szeme melegen felragyogott...

Szembe jött vele az édesapja. Amikor a közelébe érkezett, eldobta a mankóit és boldogan vetette oda magát az édesapja erős karjai közé. Onnan, a könnyein át is, mosolygott az emberek felé...

Isten minden pillanatban szembe jön velünk és ez a mindent rábízó mozdulatunk, ez a mi drága hitünk, ez a mi bölcsességünk...

Friedrich Lajos

Az Egyetemes Levéltár és a lelkészi hivatalok adminisztrációs vezetése*

Az elmúlt években a levéltárügy az egyetemes presbitérium ülésein és az egyetemes közgyűléseken ismételten szerepelt. A főkérdés rendszerint az volt, hogy miként lehetne a megszűnt egyházi intézmények — iskolák, társulatok — valamint az átszervezés következtében átformálódott régi egyházmegyék irattárait az elkallódástól megmenteni, biztos helyen megőrizni a történetkutatás számára. Mint a reformátusoknál, nálunk is az látszott a leghelyesebbnek, hogy az ilyenféle irattárak központi levéltárba kerüljenek, ahol szakszerűen rendezhetők, állapotukról jegyzék készíthető, s így a tudományos kutatás számára hozzáférhetőek lesznek. A feladat megoldása szükségessé tette központi épületünkben hely biztosítását, azután az állványozást, s mert mindez pénzt igényelt, természetesen, hogy az egyetemes presbitériumnak és közgyűlésnek ismételten foglalkozniuk kellett a levéltárüggyel.

Hogy milyen égetően szükség volt és szükség van ma is az anyag megmentésére, arra három olyan példát említek a közelmúltból, amelyekben már elkéstünk.

1. A Fejér—Komáromi egyházmegye levéltára a pusztavámi lelkészi hivatalban volt elhelyezve, azonban sem mi, sem az esperes nem férhettünk hozzá a lelkész ellenszegülése miatt. Az anyagot csak a lelkész eltávozása után, az idén szállíthattuk be. A valamikor szép rendben levő levéltár összedobálva és megcsönkultán került be. Az iratok részben megrohadtak, részben egerek rágták szét azokat, az iktatókönyvet pedig még nem sikerült megszerezniünk.

2. A Fejér—Komáromi egyházmegye esperese az 1930-as években Tordason volt lelkész és mint az ismételten megtörtént, az esperesi irattár gyülekezetében, tehát Tordason maradt. Amikor az egyházmegyei levéltár rendezése során rájöttünk, hogy a hiányzó résznek hol kell lennie, már késő volt, mert előzőleg az akkori tordasi lelkész az egyházközség irattárával együtt ezt a részt is megsemmisítette. Jelenleg 1931—1935-ből mindössze 20 iratunk van, 1936-tól 1943-ig pedig semmi.

3. 1957-ben beszállítottuk Fótról a volt pesti felső, Soltvadkertről pedig a volt pesti alsó egyházmegyék irattárait. Évekig eredménytelenül kutattuk, hol lehetnek a volt pesti közép egyházmegye iratai. Az idén tavasszal tudtuk meg az új tápiószentmártoni lelkésztől, hogy az elmúlt télen az egyházi feltűzelte az annyit keresett iratokat. Csak néhány iratot és egy félig már szétszagattott iktatókönyvet sikerült megmentenünk.

A levéltárak általában a gondjaikra bízott iratokból időnként kiállításokat szoktak rendezni, bemutatva az érdekesebb és jellegzetes darabokat. Mi evangélikusok a kétharmadrészben megcsönkult, széttépett, egérrágtá és elrodhatt iratokból tudnánk szép kollekciót összehozni. Tanulságos volna ez a kiállítás, biztosan első díjat nyerne főleg azzal, hogy a pusztulás a közelmúltban következett be.

* Elhangzott a Budai Evangélikus Egyházmegye Lelkészi munkaközösségének ülésén.

A budai egyházmegye területén alig van olyan gyülekezet, amelynek levéltára régibb anyagot tartalmazna és így úgy tűnhetne, hogy lelkészeinek nem is szükséges az iratanyag megőrzésének problémájával foglalkozniuk. Mai felfogásunk szerint azonban azt a múltat, amely már történelemmé lett, egyáltalán nem választja el valami szakadék napjainktól, a jelen a múltnak közvetlen folytatása, következésképpen a mai irattár a holnap történetírójának forrása. Egyáltalán nem közömbös, hogy a tegnapi és ma, vagy holnap iratait miként ővjük, őrizzük meg az utókor számára. Ha ma az ügyvitelt a lelkészek úgy intézik, hogy a befutott iratokat gondosan iktatják és elhelyezik, az elintézését jelentő fogalmazványok másodpéldányait megőrzik, akkor ezzel nemcsak saját munkájukat, hanem az eljövendő történészek kutatásait is megkönnyítik.

Ma már hiába panaszkodunk azért, hogy a múlt század kilencvenes évéig sem a kerületek, sem az egyházmegyék nem vezettek iktatókönyvet, az egyes gyülekezetek pedig még kevésbé. Sajnáljuk, mert iktatókönyv hiányában, ha az ügy aktája elveszett, tulajdonképpen azt sem tudjuk ma már megállapítani, hogy egyáltalában foglalkoztatta-e a lelkészt az illető ügy, volt-e tudomása róla. Amiatt is hiába panaszkodunk ma már, hogy a múltban az volt általában a szokás, főleg az egyházmegyékben, hogy az év végén az esperes szemlét tartott az év aktái felett, megállapította, hogy melyik ügy nincs még lezárva, annak iratait megtartotta, a többi aktát pedig kiselejtezte. Legalábbis így beszélt el nekem egy lelkész, visszaemlékezve arra az időre, amikor az egyik egyházmegye esperese mellett segédlelkészkedett. Előadásában nem túlozhatott, mert az iktatókönyvvel összehasonlítva oly kevés akta maradt fenn, hogy a hiányok csak rendszeres megsemmisítő eljárás eredményei lehettek.

Egyetlen üzem, gyár vállalat, termelőszövetkezet, testület, intézmény, hivatal sem azért dolgozik, hogy aktákat gyártson. Maga a termelés, a munka, a tevékenység, az irányítás a cél, tehát az alkotó munka valamilyen formában. Az egyháznak, a lelkészeknek ugyanígy nem lehet céljuk, hogy aktákat készítsenek. Nagy baj volna, ha emellett az érdemleges tevékenység háttérbe szorulna. Viszont az írásbeliség elterjedésének, s hogy az teljesen átszötte egész életünket, az a következménye, hogy ma már semmiféle szellemi tevékenység vagy bármilyen kis szervezet élete sem képzelhető el írásos munka nélkül. Az írás, és eredményeül a feljegyzés, a levél, az akta nélkülözhetetlen velejárója a mai életnek, kikapcsolni, mellőzni nem lehet. Ha tehát csak eszköznek tekintjük, nem fogjuk túlbecsülni, ugyanakkor elismerve nélkülözhetlenségét, nem fogjuk célunknak tekinteni az iratok minél előbbi kiselejtezését, megsemmisítését.

Az iratok, az akták napról-napra visszatükrözik íróiknak tevékenységét, az elröppenő szónál maradandóbban örökítik meg a jelen törekvéseit és állapotát a jövő számára, nagy elszegényítése volna tehát az illető intézményeknek, ha ezek nem maradnának fenn. Az aktában tehát nemcsak a napjaink ügyintézéséhez szükséges segédeszközök kell látnunk, hanem tükröt is, melyben az utókor szemlélhet bennünket. Nem kell attól tartanunk, hogy gyülekezeteink mindennapi, egyszerű élete nem számíthat az utókor figyelmére, nem lehet méltó a

történetírók érdeklődésére. Valamikor, a barokk-korban az volt az esztétikusok felfogása, hogy egy tragédia hősei, szereplői csak királyok, nagyurak lehetnek, s szegény emberek, pórok, kézművesek csak komédiákban szerepeltethetők. Mai felfogásunk szerint a tömegeknek világformáló erejük van, azoknak a tömegeknek, amelyek egyszerű, mindennapi munkájukat végző emberekből állnak, következésképp, nincs az az egyszerű élet, amely ne volna jellemző a korra. Sőt, a jövő történetírója a márt, a máának lényegét éppen az egyszerű jelenségekből fogja megismerni és annak segítségével értékelni.

Mindez leváltári vonatkozásban azt jelenti, hogy a folyó ügyvitel során keletkező iratokat gondosan meg kell őrizni, és természetesen azokat is, melyek a gyülekezeti irattárban, mint régibb anyag találhatóak. Ami még nem pusztult el, azt már ne selejtezünk, Gazdasági, adóügyi iratokat is őrizzünk meg. Nem nagy a lelkeszi hivatalok ügyforgalma, a szekrényekben lehet helyet találni elhelyezésükre anélkül, hogy a régi anyagot ki kellene szórni. Ha azonban mégis úgy volna, hogy már nincs hely, a régibb anyagot megőrzésre kész átvinni az Egyetemes Levéltár. Központi levéltárunknak nem az a célja, hogy a gyülekezeti levéltárakra rátegye a kezét. A gyülekezeti levéltáraknak az egyházközségekben van a helyük Sopronban éppen úgy, mint Békéscsabán, Kőszegen éppen úgy, mint Kelenföldön. Szükséges azonban, hogy a lelkészek a levéltárakat pusztulástól, elkallódástól megóvják, ha pedig erre nincs módjuk, segítségért, tanácsért bizalommal forduljanak az Egyetemes Levéltárhoz.

A segítség egyik módja elképzelésünk és reménységünk szerint az egyházmegyei levéltári felelős munkássága. Elképzelésünk szerint az a lelkész, aki vállalja, hogy társadalmi munka gyanánt kapcsolatot tart az Egyetemes Levéltárral, a személyes érintkezés során megkönnyíti a felmerülő problémák megoldását. Egyházunk valamennyi lelkészétől nem várhatjuk, hogy felkeresse levéltárunkat, és ott saját szemével győződjék meg, hogy milyen munka folyik ott, hogy mi a levéltár és a levéltári rend. Egyházmegyénként egy lelkész azonban erre módot találhat, s ő, a maihoz hasonló munkaközösségi üléseken elmondhatja, mit látott, mit tapasztalt.

Arra, hogy miként történjék az ügyvitel során keletkező aktáknak áttekinthető rendbentartása, úgy vélem, nem kell kiterjeszkednem az 1955 körül készült utasításra, a lelkészi hivatali munka rendbentartására. Ennek kötelező használatát az egyetemes presbitérium elrendelte, és mindkét kerület püspöke megküldte valamennyi gyülekezetnek. Az utasítás tehát megtalálható minden lelkészi hivatalban. Ha hiányoznék valahol, érdemes volna annak másolatát megszerezni. A rendtartás nem nagy terjedelmű, mégis pontosan meghatározza, mi a teendő az iktatókönyv, postakönyv vezetésénél. Előnye, hogy nem követeli meg egyetlen rend használatát, tehát már érvényesült szokás megváltoztatását nem követeli meg. A megkeresés és elintézés megkaphatja ugyanazt az iktatószámot, de regisztrálható külön szám alatt is. A fontos csak az, hogy érvényesüljön a rend. Ismétlem: az utasítás jól megfontolt és könnyen megfogadható, követhető tanácsokat ad.

Dr. Mályusz Elemér

Halottaink

+ RÓNAY B. GYULA

Rónay B. Gyula 1882. december 17-én született a kis Sopron megyei Vásárosfaluban, ahol édesapja: Rónay Pál az evangélikus leánygyülekezet kántortanítója volt. Édesanyja: Cséry Zsuzsánna. Szülei hat gyermeket neveltek fel. Ő volt a harmadik gyermekük. Édesapja hamarosan Somlószőllősre került. Népiskoláit már ott végezte. Középiskoláit a soproni evangélikus liceumban. A teológiai akadémiát szintén Sopronban. 1906. augusztus 26-án, Bükön szentelte lelkésszé Gyurácz Ferenc püspök.

Felszentelése után Somlószőllősre ment segédlelkésznek. Haza került a családi körbe, melynek tagjait ritka szép szeretet fűzte egymáshoz. Néhány évig három Rónay szolgálta a somlószőllői gyülekezetet: a kántortanító édesapja és két fia. Az idősebb Kálmán mint másodtanító, az ifjabb Gyula mint segédlelkész. A hívek szerették őket. Ezt mutatja az a tény is, hogy az időközben Losoncon működött Kálmánt édesapja örökebe megválasztották. Az ifjú Timótheus Vas megyébe került. Háromévi segédlelkészkedés után, 1909-ben az őrimagyaródsi gyülekezetet választotta lelkészévé. Az akkor szinte tiszta evangélikus Órimagyaródsznak nyolc évig volt lelképásztora. 1917-ben Uraiújfalu hívta meg. Uraiújfalun gyökeret vert. Családjával együtt összeforrt a gyülekezettel. Itt szolgált 34 éven keresztül, nyugdíjbavonulásáig, 1951 decembereig, hűséggel. Hívei tisztelték, szerették. Nyugdíjas éveit is Uraiújfalun töltötte.

Uraiújfalu káplántartó gyülekezet volt. A segédlelkészek szívesen mentek szolgálatra Rónay B. Gyula mellé. Tudták, hogy atyai jóbarát. Megértő, jó principális volt. Inkább kért, mint parancsolt. Segédlelkészeiben szolgatársat látott. S a paplakon uralkodó szeretetből a segédlelkészeknek is jutott. A lelkészcsalád körében otthon érezhették magukat.

Rónay B. Gyula nemcsak gyülekezetének volt hűséges pásztora, hanem jó munkása volt a Vasi Közép Egyházmegyének is. Szinte minden bizottság munkájában részt vett. Hosszú időn át volt az egyházmegyei Gyámoldának és Számvevőszéknek elnöke. 1940-ben a tanügyeket irányító alesperessé választotta az egyházmegye közgyűlése. A tanítók örültek, hisz szinte mindegyikükkel szívélyes baráti viszonyban volt. 1942-ben, Zongor Béla nyugdíjba vonulása után az egyházmegye gyülekezetei egyhangú bizalommal esperessé választották. Nem szigorral, hanem szeretettel kormányzott. A hat év lejárta után, 1948-ban is feléje fordult az egyházmegye bizalma. Az esperesi tisztet nyugdíjazásáig viselte.

Szolgálataira szeretett gondosan felkészülni. Igehirdetéseiben, jelentéseiben a szépen stílus kellékeit szem előtt tartotta. Mint nyugdíjas is tartott havonként egy-egy istentiszteletet. Mikor a paróchus-lelkész a filiákban szolgált, ő az anyagyülekezetben hirdette az Igét. Végig boldogan szolgálta az Urat. A templomba szívesen ment be egyedül is imádkozni.

Isten békés, nyugodt öregkort adott néki. Hűséges élettársát mindmáig megtartotta. 1959. nyarán volt aranymenyegzőjük. Hálát adott az Úrnak az egész család. Isten különös kegyelme, hogy e szolgáját, aki gimnazista korában súlyos betegségen ment keresztül, szolgálatára alkalmazta és így magus korig élte. Legyen áldott érte szent neve!

Rónay B. Gyulát Isten rövid szenvedés után 1960. október 14-én vette magához. Jézus mondta: „Aki hisz énbenem, ha meghal is, él”.

Baráth Pál

† GROSZ JÁNOS

1960. november 14-én távozott sorainkból Grosz János kistormási lelkész-társunk.

Felsőlövön született 1890. április 10-én. Szülei kisparasztok voltak. Minthogy Felsőlövön középiskola volt, kevés anyagi áldozattal elvégezhette ottani tanulmányait. Sopronban végezte a teológiát és 1913-ban avatták lelkésszé. Lelkésszé avatása után a lipcsei egyetemet látogatta mint ösztöndíjas. 1914 márciusában szülőfalujának esperese, Stettner Gyula maga mellé hívta segédlelkésznek. Nagy megtiszteltetés volt számára, hogy ilyen nagy nevű lelkész mellett működhetett, de egyúttal öröm is, mert tartósan viszontláthatta drága szülőfaluját, melynek emléke egész életén át kísérte. A falubeliek tisztelték és szerették és a gimnázium volt növendékei ma is hálával és szeretettel gondolnak rá. Felsőlövön sok lelkipásztori tapasztalatot szerezhetett, mert az akkor már betegeskedő esperes helyett az anyagülekezeten kívül még nyolc filia és szórvány gondja szakadt rá. 1915-ben Gyurátz püspök Bikácsra helyezte át segédlelkésznek. Mint tábori lelkész végigszolgált az első világháborút. Katonai szolgálata idején ismerkedett meg áldott lelkű feleségével, aki jóban-rosszban hű segítőtársa volt. A háború befejezésével Nagyhajmáson szolgált mint lelkész-tanító 16 hónapig, majd 1920-ban Kistormásra került adminisztrátornak, ahol hamarosan megválasztották rendes lelkésznek. Itt szolgált nyugalomba vonulásáig, sőt azon túl 1957-ig, amikor kisebb agyvérzés érte. Betegségéből valamennyire felépült s folytatta szeretetszolgálatát. Sok ember ügyes-bajos dolgát intézte és segített, szolgált, ahol csak alkalma nyílt. Hú, lelkiismeretes sáfár volt, lelkészi szolgálata öröm volt számára. Igehirdetéseire mindenkor gondosan felkészült, de legszebb prédikációja mégis életpéldája volt, amellyel szerető szívére zárta embertársait. Ez a szeretet csak a Krisztus által az Istenbe vetett mély, alázatos hitének lehetett gyümölcse.

Érezve a halál közeledését, magához intette családját, egyenként elbúcsúzott tőlük és így szólt hozzájuk: „Én most hazamegyek”. Intett, hogy hagyják magára. A halál órájában azzal akart egyedül lenni, aki elküldte számára is a Megváltót, hogy az általa megváltott gyermekét hazahívja.

Áldott legyen köztünk az eltávozott emléke s áldott tanítás élete és halála.

Kiss Ferenc

Az igehirdető műhelye

BÖJT 2. VASÁRNAPJA

Máté 20, 20–28.

SZÖVEGÉRTELMEZÉS

E történet főszereplői a Zebedeus-fiak (Mt. 4, 21. és 10, 2. bizonyosága szerint Jakab és János apostolok), valamint édesanyjuk (Jn. 19, 25; Mt. 27, 56. és Mk. 15, 40. egybevetéséből: Salome). Ezek az íráshelyek arra engednek következtetni, hogy anyai ágon valószínűleg rokonai lehetek Jézusnak. Ma is, de annak idején még jelentősebbek voltak az ilyen kapcsolatok. A rokonsági föltevést erősíteni látszik az a megkülönböztetett viszony, ami őket kiemelte Jézus tanítványai köréből. Ez részbeni magyarázatot ad arra, hogy reménységgel mertek ilyen kéréssel Jézus elé állni. Aztán bizonyára fülükben csengett a kérések teljesítésére vonatkozó több jézusi ígéret. Nagy ígéretek mindig elszabadítják a fantáziát. Ezért sem érthették, amikor Jézus szenvedéseit jelentette. Sőt afölött vitatkoztak, hogy ki is nagyobb közülük. (Mk. 9, 33–34.) Ehhez csatlakozott Jézus ama ígérete, hogy a világ újjászületésekor ők fogják ítélni Izrael 12 törzsét. (Mt. 19, 28.) Amikor pedig Jézus útnak indult Jeruzsálembé, úgy lehet, hogy a Zebedeus-család érzése szerint az utolsó alkalom jött el Jézustól kérni. A kérést a Zebedeus-fiak jelenlétében az anya terjeszti elő, de milyen ravaszul! „Valamit” kér. Szavaink olyan bozót, amiben sok vad rejtőzhet! Jézus előbe siető kérdése nyilvánosságra biztatja, amit eddig rejtetgetett. (Ez Márknál jobban kijön, bár ott nincs szó az édesanyjáról, hanem a fiúk közvetlenül mondják el. Mk. 10, 35.) Az a tény, hogy a kérést nem merték rögtön előterjeszteni, az figyelmeztetett volna arra, hogy a kívánság teljesítésére Jézusnál aligha számíthatnak. Vágyaink, amik takargatásra, öltöztetésre szorulnak, amiket nem tartunk nyilvánosságra elé valónak, fel kell, hogy keltsék bennünk a gyanakvást az ilyen vágyak irányában. A szent vágyak nem bujkálnak Jézus szeme előtt. Pedig a kívánság igen kegyes. Közvetlenül Jézus környezetében szeretnének lenni az örökkévalóságban. Sok ilyen égi vágyódás fölött nagyon is földi indítékok lappanganak. A társadalomtudomány és a lélektan több ilyen okot bogozott ki és leplez le. A jobb és bal kéz felől ülés az emberben még ma is, az akkori keleti ember fülében még inkább, a kedvezményezettséget, az erő, hatalom és méltóság birtoklását jelentette. Égi hatalmat birtokolni — de emberi gondolat, de milyen félreértés! A Jézus-kisajátítás vágya azóta is sokszor megkísértette a tanítványi szíveket. Alapos okunk van gyanítani, hogy a kereszténység széttöredezéséhez is nagymértékben hozzájárult ez az indulat. Előny, fölény, hatalom: épp az, amivel Jézus a pusztai megkísértés alkalmával már leszámolt. Mi pedig azt tapasztaljuk, hogy indulati énünk talajából mindig ilyen törekvések fakadnak föl. Ez ellen fordít a böjt ideje. (Oltári igenk, Fil. 2, 5.)

Jézus visszautasítása a tapintatosság mintapéldája. Nem hallgatja el a kérdés megtagadását, de úgy, hogy igyekeznek őket rávezetni kérésük helytelenségére. Jézusnál kíméletre számíthat tehát a megtévedt ember. Állandó törekvése az Jézusnak, hogy az embert visszahelyezze a hit talárára. A rávezető kérdés kéttagú. Kiihatjátok-e a poharat? Ez a képes kifejezés nem lehetett ismeretlen a testvérpár előtt. Egyrészt a gyakorlatból: vendéglátásnál a gazda a különböző kupákat rang szerint osztotta szét a vendégek között. Amit ki kellett inni. Többször használja az OT, és a prófétáknál (És. 51, 17; Jer. 25, 15.) is már a megpróbáltatás képe. János apostol maga is ilyen értelemben használja később (Jel. 14, 10, 16, 19.). Jézus számára a pohár kiívása a magárahagyattas és a keresztkínjait jelentette. (Mt. 26, 42; Lk. 22, 42.) Ezt Ő a személyesen vonatkoztatott kijelentésből (És. 53.) tudta, és vállalta el helyettünk. A kérdés második tagját későbbi betoldásnak minősítik. Jelentése egybehangzó az előző kérdéssel. Izraelben ugyanis a kultikus tisztálkodás, a megtisztulás fürdője, elkerülhetetlen volt annak, aki a szentélybe volt hivatta belépni. Ez mindig meghalást, a bűnök számára való meghalást jelképezett. Ezek a képzetek előttük Keresztelő János tanítása, majd Jézus igehirdetése révén már tisztázódhattak és ők ezt el is fogadták. Ezért lehettek olyan gyorsak az igenlő válasszal. A „kezdő” keresztyén ember különben is könnyűnek látja a Jézus követését, mert azt hiszi, hogy látja az utat, és hogy ismeri a saját szívét. Az igenlésnek az értelme tehát, hogy hajlandók Jézussal együtt szenvedni és a bűnök számára meghalni. A kérdés és az erre jövő válasz ütközése azonban arra utal, hogy a kettő között mégis különbség van. (Jézusnál helyettes szenvedés. Más az indulat.) Ezután Jézus vissza akarja őket téríteni az Isten uralma és akarata iránti engedelmség keretei közé. A döntés joga Isten kezében van. Azt a poharat kell elfogadni, amit ő nyújt. Tehát mindenki „pohara” Isten kezéből kapott, sajátos és helyzetében adott. Ilyen értelemben helyezi kilátásba a testvérpárnak a saját poharukat és keresztségüket. Jakab pohara Jézuséhoz hasonló volt (Ap. Csel. 12, 2.) Jánosnak azonban egyes íráshelek szerint (Jn. 21, 20.) bizonyoságtévő halál helyett bizonyoságtévő élet adatott.

A kérdés megtagadásának tartalmából nem szabad a Szentháromság három személye közötti hatalmi különbséget kikövetkeztetni. Ez egyedül azt emeli ki, amit az oltári ige mond: Fil. 2, 6. Ez az eset alkalmat adott a többi tanítvány bótlatására. Bizony a bűn olyan fertőzés, amely ragályos, magvát szórja és messzibe ható következményeket hagy maga után. A többi tanítvány a kérést — enyhén szólva — szerénytelenségnek fogta fel. De milyen nehéz is a másik emberben kifogásolhatót elviselni! Sőt, a másik hibája, vétke arra bátorít fel, hogy magával szemben is alacsonyabb mértéket alkalmazzon az ember. A többi tanítvány „felboszszankodott”, rossz indulatok előtt nyitotta meg a szívét. Íme megvan az indítás, hogy a bábeli átok, a meg nem értés összezavarja viszonyainkat. Hogy milyen nehéz a keresztyén élet, az ember csak akkor döbben rá, hogyha szembe találkozik feltörő gonosz indulataival. Jézus azonban maga elé szólította a tanítványokat. Társainkkal való szembenállás percében jó lenne megérezni, hogy Jézus maga elé szólít minket. Megbélyegzi az úrhatnámiságot, pogány testi indulatnak minősíti a másik elé, vagy fölé törekvést. Az az eligazítás, amit Jézus ekkor mondott, örökérvényű kötelezés és szabály az Isten szerinti közösség tagjai számára. Ugyanakkor azt a nagyszerű vágyat, amit a testvérpár fogalmazott meg először, minden Isten-gyermeke számára elérhető reménységgé tette. Ez a reménység azután az egymással szembevető tanítványi csoportot egymással pár-

huzamos vágányra állította. Isten színe felé vezető út: az odaadás, a szolgálat, a „másokért vagyok az, ami vagyok” útja. Jézus rámutat, hogy ez teljesen szembenáll az akkori társadalmi gyakorlattal. Hogy Jézus a rabszolgaságot és a hatalmi elnyomást elítélte, ez ebből az íráshelyből is teljesen világos. Aki ebből a jézusi nyilatkozatból politikaellenességet próbál kiolvasni, az téved. Akik a maguk politikamentességének igazolására szokták idézni, azok azt szűk látókörrrel és történetietlenül teszik. Jézus az embertelenség, kizsákmányolás és erőszak politikájától különíti el tanítványait. Sem akkor, sem ma nincs ott helye tanítványnak! De mindenütt megtalálják helyüket a tanítványok, ahol szükség szólít, vagy ahol az emberiség javára tehetnek valamit. Jézus szavaiból az következik, hogy aki a mennyet akarja, annak először a jobb földért kell munkálkodnia. Aki jobbra akar változtatni, először annak magának kell megújulnia. Aki Istennek akar szolgálni, annak szolgálnia kell az embert. Áldott katalizátorrá kell lennie, aki a kívánt változást elősegíti, gyorsítja, de ugyanakkor maga nem bomlik fel benne, nem veszíti lényegét. Tehát, ahogy Jézus cselekedne a helyükben, vagy ahogy Ő cselekszik bennünk!

Jézus páratlan helyettesítő szolgálata: a váltság. (Rabszolga-váltság; általánosan ismert koreképzet.) A gonosz helyzetből való kisegítés a maga vesztese révén. Itt jelenik meg először az a motívum, ami az úrvacsora szerzésénél teljesedik ki.

„Sokakért” a szó ilyen kapcsolatban való használatára korábban csak egy példa van: És. 53, 11. Az előbb mondottak nyomában ez olyan értelmet kap, hogy Jézus a kevesektől erőszakot szenvedőkért jött. Ez az értelem univerzális, nem csupán Izraelre vonatkozik, kilátást nyit a pogány misszióra. Így tanít Jézus, és aztán megy tovább. Útban rögtön elvégzi az adódó szolgálatot: vakokat gyógyítva halad Jeruzsálem felé.

VÁZLAT

Ez az ige három tényre hívja fel a figyelmünket:

1. *Úrhatnám a szívünk.* 2. *Pedig szolgálat a hivatásunk.* 3. *Azonban van példánk, áldott képesítőnk: a megváltó Jézus.*

1. *Onmagunkat leplezzük le: úrhatnám a szívünk.* Ady: Az Illés szerén. Szívünk vágya lehet tüzes szekér, de nem égbe, hanem jeges magányba hurcol. A környezet formál: a családi otthon is, a társadalmi viszonyok is. Leolvasható róluk: mit tartanak lényegesnek. Csak egyéni érdeket, vagy a közösségét is. Anyagiakat főként, vagy lelki, szellemi javakat is. Csillogni, vagy használni, uralkodni, vagy szolgálni; szabadjára engedett vágy, vagy uralom alá adott ösztönök. A környezet azonban nem oldhatja meg a szív alapvető beállítottságát. Zebedeus-fiaknak ez a kívánsága Jézus mellett és tanítványi környezetben született. Az egyház mint környezet ezért nem oldotta meg sem a világ, sem az ember problémáit. Új szívre van szükség. Az egész világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését.

2. *Elodázhatatlan ütközés: úrhatnám szív, pedig szolgálat a hivatása.* Karambolhoz elég, ha csak az egyik hajt szabálytalanul. Ez sok konfliktus magva: a családban is és a tágabb közösségekben is. A szeretet törvényével ellenkezik: másokra háritani terhünket. Korunk nagy tapasztalata: problémáink csak közösen oldódhatnak meg! (Nem pusztul ki a gyom, a fereg, ha csak egy területen védekeznek ellene.) Valamennyiünkért

dolgozni: szolgálat. Isten kezéből mi így kaptuk: Magyarországon, a szocializmus építése idején, munkahelyünkön és környezetünkben megtenni mindent, ami javunkat szolgálja. Ez elől időlegesen disszidálni talán lehet, de Isten elől nem! Vállalásához: „az az indulat, ami a Krisztus Jézusban volt”. Krisztus-típusú élet. Ez állandó küzdelem magunkkal, az úrhatnám szív ellen — de megéri!

3. *Van áldott mintánk, és erre képesítőnk: a Jézus Krisztus.* Az Ő élete az én mintadarabom! Nem foszt meg egyéniségemtől. Tudjuk, Pál apostol, Assisi Ferenc, Luther, Bornemissza, Tessedik, Bonhoeffer és Schweitzer Albert — és még sokan mások, akik számára Jézus volt a mintadarab. Ők is taníthatnak bennünket. De amikor erőért, megtartásért kell folyamodnom — csak Jézushoz érdemes fordulnom! Ő nemcsak tanácsol, de erőt ad és képesít is!

Virágh Gyula

BÖJT 3. VASÁRNAPJA

János 1, 29—30.

A PERIKÓPÁRÓL

Igen örülök, hogy ebben az esztendőben újra elővettük a mi perikópa-
rendünket. Aki figyelmesen végignézi, látja, hogy az egyházi esztendőt jól tükrözi, felfedezi benne az összefüggést az óegyházi perikópával, s mégis új igéket hoz. Óriási előnyének tartom, hogy „témásítja” az egyházi esztendő ünnepeinek üzeneteit.

Oculi vasárnapjának evangéliuma röviden: „Íme, az Istennek Bára-
ránya, aki elveszi a világ bűneit”. Az egész böjti időszak fölé ez van írva: „Krisztus meghalt bűneinkért”, s a vasárnap fölé: „Az Isten Bára-
ránya”. Persze ez — s általában a vasárnap igéi fölé írt szavak — nem igehirdetési témák! „Isten Bára-
ránya” — így önmagában sem téma, leg-
feljebb cím! (Téma: egész mondat: alany, állítmány stb.!) A témát tehát az igéből kell merítenünk.

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A TEXTUSHOZ

Azt gondolom, az az egzegetikai probléma, hogy Keresztelő János láthatta-e így Jézust, vagy az evangélista hitének kifejezése ez a bizony-
ságtétel, bennünket most nem érint közlőrl. Az a fontos és döntő, hogy mi így „lássuk” Jézust! Oculi vasárnapján, melynek szoltárverse így kez-
dődik: „Szemeim mindenha az Úrra néznek...” — ez talán a lehang-
súlyosabb. Így nézzünk Jézusra, így higgyünk Benne! Keresztelő János-
nak és az evangélistának ez volt szolgálatuk: rámutatni Jézusra és ezt megmutatni Benne. Erre mutat a bizonyásgtétel kezdőszava, melyre nemigen szoktunk figyelni: „Íme!”, vagy ahogy Luther fordította: „Siehe”. Nyíljon rá szemünk, hogy az a Jézus, akiről prédikálunk, Isten Bára-
ránya, így higgyünk Benne!

A „Barány” kifejezés egyrészt Ézs. 53. fejezetével van szoros kap-
csolatban, ahol Isten szenvedő szolgájáról van szó (az amnosz szónak van ilyen értelme is), Jézus maga is gyakran utalt életével és szolgálatával

kapcsolatban erre (Mt. 8, 17; Lk. 22, 37; Jn. 12, 38.). Másrészt ez a kifejezés a páskabarányra utal vissza, s így a bizonyágtétel arról szól, hogy a szenvedő és keresztre feszített Jézus az egyetlen, igazi és a tulajdonképpen áldozati Bárány, mert őt Isten rendelte és tette áldozattá. Az örökkévaló Fiú (30. v.) emberré, sőt áldozati Bárányá lett, hogy szabadulást, életet szerezzen.

Az „aireó” igének jelentése igen gazdag. Jelenti a „terhek hordozását”, ahogyan régen a teherhordozók vitték a nagy csomagokat. Jelenti a tehernek felemelését, illetve „eltávolítását” is, ahogyan Károlyi fordítja: „elveszi” a világ bűneit. Ilyen értelemben jelenti a bűntéher és tartozás „eltörlését” is. Jézus a mi bűneink hordozója, aki magára vette azokat az ítélet fáján. A szó szoros értelmében „elveszi” a bűnt életünk-ből, bűnbocsátó kegyelméből eltörli.

Az előzők alapján az igehirdetés témáját így foglalnám össze: Bűneinket elveszi a Bárány. Tisztában vagyok azzal, hogy az igében levő bizonyágtételt így „megfordítottam”, de éppen azért tettem, hogy oda érkezzem el, mi az igében is hangsúlyos: az Isten Bárányára való rámutatáshoz.

BŰNEINKET ELVESZI A BÁRÁNY

Közöttünk is előfordul olykor, amikor többen is együtt vagyunk, hogy minden szem egy új belépőre szegeződik. János evangéliumában itt „lép be” Jézus, Keresztelő János fel is hívja Rá a figyelmet, s nyilván mindekké Őt nézte. (El lehet mondani a Grünwald-kép lényegét is.) Így kellene felfigyelnünk most is Óreá, s az igehirdetés is rámutatás akar lenni. Úgy, ahogyan a bizonyágtételt olvassuk: „Íme, az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit”, vagy ahogy röviden össze is foglalhatjuk: Bűneinket elveszi a Bárány. S ebben az utóbbi mondatban minden szó egyformán hangsúlyos.

1. Hangsúlyozni kell ezt a szót is: *bűneinket*. Isten ígéje mindig nevének nevezi a dolgokat. Mi gyarlóságról, gyengeségről, idegességről, vagy effélékről beszélünk. Isten ígéje ezt mondja: bűn. Az a bűn, ami elválaszt Istentől. Ami emészti és tönkreteszi életünket. Titkos betegség, melynek nyilvánvaló tünetei vannak, de amit nem lehet tüneti kezeléssel gyógyítani. Az a bűn, hogy nem hiszünk Istennek. Nem is törődünk szavával, hidegen hagy bennünket. S ennek a bűnnek, mint a fa gyökerének és törzsének, vannak kihajtásai, ágai. Isten ígéje jó néhány felsorolást ad konkrét bűnokről is, s mindet nevének nevezi. Bőjtben különösen sokat kellene bűneinkről emlékezni, hiszen ha azok nem volnának, Jézusnak nem kellett volna szenvednie!

2. De hangsúlyos a bizonyágtétel másik szava is: *elveszi*. Egyszerű példa: az utcán megy egy idős ember, vagy asszony nehéz csomaggal. Odalép hozzá valaki, s ezt mondja: majd én viszem. Elveszi a terhet, s ő viszi. Gyenge példa, de valami hasonlót tett és tesz Jézus. Akinek életében teherré vált a bűn, annak elveszi terhét. Ezért mondja: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megterhelgettetek”. Nincs az életnek olyan terhe, amit meg ne tudna könnyebbíteni. Nincs az embernek olyan megkötözöttsége, amit el ne tudna venni. A bűnök bocsánata megszabadít a bűntől. Új életet tud adni, melyben nincs Isten és ember között választófal (vagy legalábbis újra meg újra ledönti!), melyben vidáman, felszabadultan élhetünk, s szolgálhatunk. Ez az örömhíradék, s milyen örömmé lehet, ha megvalósul!

3. Legfőképpen — kétszer is! — alá kell húznunk a bizonyágtételből ezt a szót: *Isten Báránya!* Itt jutunk a titok nyitjához: hogyan teheti ezt velünk? Kicsoda Ő? Felelet: aki örökkévaló, áldozati Báránnyá lett! Pontosan úgy, ahogyan a próféták megjövendölték, vagyis ahogyan Isten akarta. S Jézus némán, engedelmesen járta végig a szenvedés útját. Hordozta, emelte a keresztet összeroskadásig, s vele bűneinket, mert a kereszt fája, bűneink, ítéletünk fája is. Megtette, hogy nekünk ne kelljen hordoznunk. Isten haragjának „villámhárítója” lett, hogy mienk legyen Isten kegyelme, az élet. Isten Báránya lett, hogy mi is juhain legyünk itt és az üdvösségben.

Talán voltunk már színházban, s emlékezünk arra az izgalmas percre, amikor a függöny felgördül, a nézőtérben kialszik minden égő, s minden fény a színpadra hull. Ez az ige ezt akarja elvégezni: minden fényt Jézusra! Isten Szentlelke végezze el bennünk ezt a „világosító” munkáját. Oculi vasárnapján ezt a zsoltárverset hallottuk: „Szemeim mindenha az Úrra néznek...” Nyíljon rá szemünk Jézusra, ismerjük fel Őt annak, akinek Isten küldötte, hogy tudjunk mi is hívó, boldog csodálkozással, és hitvallástétellel is mondani: „Íme az Istennek Báránya, aki elveszi a világ bűneit”.

Keveházi László

A Testvércünk...

Ha valaki egyszer csendes szívvel végigolvassa a Bibliát, akkor rájön arra a gyönyörű igazságra, hogy Jézus Krisztus nem az uralkodónk, hanem a Testvércünk! Nem a tejútra építette a templomát, hanem közöttünk, kicsiny emberek között lakott. Sohasem parancsolt, de az emberhez mindig lehajolt. Vállalta a világot, amiben született és ebben a világban örökké szerette az embert, aki a testvére volt. Nemcsak a tanítványaiért halt meg, de minden emberért. Szerette azokat is, akik Őt nem tudták szeretni.

Vajon te tudod-e vállalni vándorutad társát, az embert? Minden embert? Tudod-e, hogy lényegében minden ember szolgálatra szorul: kenyérben, hitben, szeretetben, vagy reménységben. Te azért születél, azért vagy itt, azért vagy Isten gyermeke, hogy annak a másik embernek gazdag testvére légy.

(Lelkipásztor)

BÖJT 4. VASÁRNAPJA

AZ ÉLET KENYERE

Alapige: Jn. 6, 30—40.

Exegetikai megjegyzések: Textusunk az első két bevezető vers után világosan oszlik két részre. A bevezető versek az előzményekhez — az ötezer megvendégeléséhez — kapcsolódnak. A „kenyeret adó” Jézushoz özönlik a sokaság. Jézus a testi kenyérről, a jóllakásról az „Isten dolgára”, helyesebben „művére” irányítja a figyelmünket. A döntő felhívás: „Higgyetek abban, akit ő küldött”. Erre hangzik el a tipikus zsidó gondolkodást tükröző kérdés: Micsoda jelt mutatsz? Mivel kenyérsodáról van szó, kétségtelen a kegyes zsidóságban a Mózes kenyérére való gondolás. Textusunk első része (32—35. v.) Jézus feleletét tartalmazza erre a kérdésre. Figyelni kell Jézus szavára: „nem Mózes adta... hanem az én Atyám adja...” Azt a kenyeret, a mannát is Isten adta, de most a jelenben az élet kenyerét csak ő adja. Ez az élet kenyere Jézusban „szállt le”, jött erre a földre. Istennek ez a kenyere életet ad a „világoknak”. A manna lehetett szűkebb értelemben „Izráel kenyere”, de Jézus nem csupán Izráel népéé. Az egész világnak ad életet. Textusunk középpontjában a világ bűneiért önmagát odaadó Krisztus áll, aki mint kenyeret kínálja magát elfogadásra minden embernek, az egész világnak. A második rész (36—40. v.) Jézusnak azt a kijelentését magyarázza: „amit nékem ad az Atya, énhozzám jó, és azt, aki hozzám jó, semmiképpen ki nem vetem.” Ebben a részben jó figyelnünk arra, mennyire hangsúlyozza Jézus azt, hogy a benne hívőkkel őt Atyja ajándékozta meg, tehát nem emberi magatartás következtében lettek követői. Másrészt Jézus megőrző, híveket megtartó cselekedetére mutat ez a szava: „amit nékem adott, abból semmit el ne veszítsek...” Az utolsó napra és feltámasztásra való utalás világos beszéd arról, hogy akiket az Atya neki adott, akik benne hisznek, azoknak örök életet ad. A „látja a Fiút” kifejezés arra mutat, hogy éppen a kérdezők nem „látják őt”, vagyis Őbenne azt, akit Isten küldött, hogy nekik örök életet adjon.

MEDITÁCIÓ

Ígénk nagyon alkalmas arra, hogy a böjt kellős közepén egy mindennapi kérdésről elindulva az evangélium közepébe érkezzünk meg. Csak tanulhatunk Jézus igehirdetéséből, ahogyan ő a kenyérért, megélhetésért, ingyen kapott eledelért futó embereket megállítja, gondolkodásra készíti és odafordítja őket „Isten dolgához”. Végeredményben a megélhetés gondjában könnyebbiséget kereső embereket arra döbbsenti rá, hogy nemcsak erkölcstelen dolgot kívántak, amikor „potya” kenyeret lestek, de még meg is feledkeztek Isten dolgáról, hogy higgyenek Jézusban, akit azért küldött, hogy meghaljon bűneinkért és önmagát adja oda az egész világnak.

Alkalmunk van most a bizonyágtételre a mi Atyánkról, aki adja az élet kenyerét. Kifogyhatatlan gazdagsággal kínálja ma is az úrvacsorában bűnbocsánatra és életre ezt a kenyeret. Manna már régóta nem hull az égből, de Krisztus teste és vére kiosztatik a gyülekezetben. (Vö. epistola: I. Kor. 10:15—17.) Mennyire becsüljük meg ezt az ajándé-

kot? Izráelt az éhhaláltól mentette meg Isten a mennyből szállott kenyérrel. Bennünket nem a pusztulástól, kárhozattól ment meg az élet kenyérével? Minél jobban nehezedik ránk a bűnünk súlya, annál inkább kell vágyakoznunk az életet adó kenyér, Krisztus után.

De milyen jó, hogy nem a mi sóvárgásunk és vágyakozásunk nagysága szerint kapjuk az élet kenyérért. Nem a mi vágyakozásunk visz közelebb Jézushoz, hanem „az Atya ad” minket Őneki. Isten szeretete mágnésnél is erősebben vonz Krisztushoz és az oltárhoz. Jöhet minden bűnös. Nincs személyválogatás. Isten az egész világot oda akarja vonzani Jézushoz. Minden ember számára nyitott út és áldott lehetőség. Jézus nem is taszít. Nincsenek olyan elítélései, mint nekünk vannak emberekkel szemben. Csak hozzá menjenek, benne higgyenek. Az úrvacsora milyen áldott alkalom arra, hogy ledőljenek elválasztó falak, hogy félelmünk eloszoljon, hogy részesei legyünk Isten ama ténykedésének, hogy Jézusnak „ad” minket... És mennyire jó alkalom az úrvacsora Krisztus közössége arra, hogy gyenge hitünk erősödjék, hogy „lássuk a Fiút”, és higgyünk benne örök életre.

S ha az ige hallása és az élet kenyérével való közösségünk eloszlatott bennünk minden aggodalmat és félelmet, bizony a böjt kellős közepén feltörhet a szívünkben az öröm, az eucharisztia öröme, melyre a vasárnap introitusa vezet el: Laetare! Örüljétek!

VÁZLAT

Bevezetés: Böjt kellős közepén a mai vasárnap öröme hív. Nekünk Jézus a kenyérgézésen keresztül juttat örömet.

1. Isten adja nekünk az élet kenyérért, Jézust.

a) adta... adja! (32. v.)

b) igazi kenyér, életet ad... (32/b—33/a. v.)

c) a világnak... (33/b. v.)

2. Isten ad bennünket Jézusnak.

a) Isten szeretete vonz. (37/a. v.)

b) Jézus senkit el nem taszít. (37. v.)

c) Jézus az övéit megőrzi. (39. v.)

3. Azért kapcsol össze bennünket Isten Krisztussal, az úrvacsorában, hogy soha meg ne éhezünk, meg ne szomjazzunk.

a) aki hisz... (35. v.)

b) feltámasszam... örök élete legyen. (39—40. v.)

Tóth-Szöllös Mihály

A hitünk...

Nem vitrintárgy a hitünk, amit néha kedves vendégeknek megmutogatunk. Nem kérkedő kép az életünk, ahol csak festve van a pászortűz, de amelyik mellett meg lehet fagyni és el lehet kárhozni. Igazi élő otthon a szívünk, ahol mindig van mindenki számára kenyér, meleg és otthoni szó. Segítség, békesség, vagy egy lépésre tovább kísérő testvéri kéz.

(Lelkipásztor)

BÖJT 5. VASÁRNAPJA

János 2, 13–17.

PÁR TÖRTÉNELMI ADAT AZ ALAPIGÉHEZ

Ezt a templomot Herodes építette nagyszerű mérnöki tervek alapján, igazán művészi kivitelben. Domináló anyag a hófehér márvány, az arany és a vörösréz volt. A márványoszlopok méreteire jellemző, hogy egy-egy oszlopdarab tizenkét és fél méter magas volt. Négy fő-részre tagozódott: papok- Izrael-asszonyok és pogányok tartózkodási helyére.

Két templomtisztításról szólnak az evangéliumok. Az egyik ez volt a másik a nagyheti. Szomorú nyitánya Jézus megváltói működésének és éppen ilyen szomorú a záróakkordja is. Gyalázatos, botránkozató üzletelés folyt a templom falain belül. És mindez Isten nevében történt. Jézus lelkében felfokozott mértékben játszódtott le az, ami tizenöt évszázaddal később, Luther lelkében Rómában jártakor. Isten házának ez a méltatlan felhasználása annyira indulatba hozta Jézust, hogy elkeseredésében ostort ragad, és úgy csap szét a templomrontók között. Egyéniségének fensége, s tettének igaz volta volt az az erő, amelynek senki sem tudott ellentállni.

Az evangéliumok világosan tesznek bizonyosságot arról, hogy Jézus hogyan nézett a templomra. Egyrészt „Atyám házának” nevezi, amelyre féltő szeretettel vigyáz, ahová örömmel járt mindig. Beszennyezését nem tudta tűrni. Másrészt a samáriai asszonnyal való beszélgetés közben világossá teszi, hogy Jeruzsálem templomával együtt egyszer elveszti jelentőségét és fontosságát. Ebből látjuk, hogy sem meggyaláznai nem engedti, sem bálványt nem enged belőle csinálni. És ez a mi számunkra is útbaigazítás a templom értékeléséhez.

ISTEN MINEK SZÁNTA A TEMPLOMOT?

1. *A találkozás helyének.* Benne Igéje által és a szentségekben találkozhat vele az, aki hittal és bűnbánattal keresi. És sokan, nagyon sokan találkoztak vele ezen a helyen. Lenyűgöző hosszúságú menet lenne, ha elvonulnának előttünk. De a Vele való találkozásnak nem a kizárólagos helye. Az Ő népének önmagával ad más helyeken is találkozást. De akik itt találkoztak vele, azok mindig áldó imádsággal emlegetik a templomot.

2. *Az átöltözés helyének.* A Bárány menyegzőjére a menyasszony itt öltözhet fel menyegzői ruhába. Itt lehet levetkezni az ömbert, azt a „nem vagyok olyan mint egyéb emberek” lelkületet, és felöltözni az új embert. Itt lehet kapni ajándékul fehér ruhát, „...hogy öltözeted legyen és ne láttassék ki a te mezítelenségednek rútságá”. Itt lehet hallani a kegyelem boldog parancsát az Atya ajkáról: „Hozzátok ki a legszebb ruhát és adjátok fel rá”. Józua főpaphoz hasonlóan itt veszik

le a józsuákról a szennyes ruhát és öltöztetik őket ünneplőbe. Zakariás 3, 1–5. Fontos hely ez, mert innen lépünk az ítélet színhelyére.

3. *Otthonnak, ahol az újjászületett gyermekek bölcsői ringanak.* Ha nincsenek megtérések, újjászületések egy templomban, akkor bátran le lehet bontani, minek foglalja a helyet.

4. *Átmeneti helynek, ahol Isten Szent Lelke és igéje által készí-
geti az övéit a mennyei Jeruzsálem számára.* Míg a mennyei Jeruzsálem
ajtaja meg nem nyílik, addig szükség van a templomra, de ha ez az
idő elérkezik, akkor a templom hivatása megszűnik. Így jár le a temp-
lom „rendelt ideje”.

*Ez a látás megóv attól, hogy bálványt csináljunk a templomaink-
ból.* Bálványvá lesz ui. ha szépsége, nagysága és százas értéke meg-
bűvöl minket és dicsekvés tárgyává lesz, de lelki ajándékokat nem
keresünk benne. Messzelátó tornyával, város-falut betöltő harangszavá-
val dicsekszünk az idegenek előtt, de a benne hangzó Ige nem vonz
oda, a kegyelem jegyeiért nem sietünk oltárához. Sok gyülekezeti tag
templomimádó, Isten-imádó helyett. De baj ez? Bár lennének sokan
ilyenek – mondod. Nem Isten kedve szerint való vágy ez, mert ez a
szeretet nem fog üdvösségre vezetni senkit. Templomszeretet mellett
még nyugodtan elkárhoznak az emberek. „Simeon és Anna meglátta az
üdvösséget, mert szerette a templomot.” Az ilyen beszéd a mi részünk-
ről, lelkészek részéről, bűnös félrevezetése az igehallgatóknak.

Miért jutott oda a jeruzsálemi templom, ahová jutott? Mert nem
volt istenfélelem azoknak szívében, akik a templomot idáig zülleszt-
tették. Istenfélelem nélkül minden templom erre a sorsra jut. Ha magát
kezdj benne keresni az ember, testi javát, lelki üzleteit, akkor idáig
zülleszthető a templom. Gondoljunk a fogadalomtételekre, imádság köz-
ben tett ígéretekre, a meghallgatott imádságokért járó törlesztésekre. És
ezt nem lehet elintézni azzal, hogy még mindig jobb az ilyen maga-
tartás, mint a templom elkerülése. Lelke, üdvössége, örök élete szem-
pontjából nem jobb. Az ilyen templomlátogató is elkárhozik, merjük bá-
ran megmondani.

A templom Isten háza, de nem otthona, lakása. Nincs ott, amikor
az istentisztelet végén az egyházi bezárja a templomot. A hívó gyüle-
kezettel van jelen. „Ahol ketten vagy hárman...” ez a biztató ígélet
vonatkozik a templomra is. Megjelenik Anna búzgó imádságának meg-
hallgatására, de eltávozik belőle, ha a farizeus akar neki dicsekedni
jóságával. Jelen van, ha Szent Lélektől indítatva imádkozunk, de ha az
imádságaink olyan gépiesen peregnék, mint amikor a garat üresen jár,
akkor elmegy a templomból. Jézus kiutasította azokat, akik az Isten
házában bemutatott áldozatokból csak élni akartak. Nincs is szükség
áldozati állatokra ott, ahol a főpap magát adja oda áldozatul.

*Jézus a mi szolgálatunkat, templomban való forgolódásunkat is
figyeli.* Látja, hogy sokszor vagyunk fáradtak, de ilyenkor Szent Lelke
által megsegít. De látja ám azt is, amikor únjuk a szolgálatot, ilyenkor
szeretne lezavarni a szószékről, nem vetted még észre? És látja azt
is, amikor csak az a tudat végezteti a szolgálatot „ha már fizetnek, el
kell végezmem”. És más szolgálatoknál esetleg még szembetűnőbb ez.

A HIVEK FELÉ

Nézz szét a templomjárók között és úgy beszélj nekik róluk, hogy érezzék Jézusnak nem tetszik, ha azért jönnek a templomba mert:

1. *sokan nem mennek, hát legalább ők ott legyenek.* Az ilyen széplélek is utálatos Isten előtt.

2. *be van véve a vasárnap délelőtti programba.* Jó program, de programszerint beülni és azután érintetlenül hazamenni — ez is felháborító magatartás Jézus számára.

3. Keresed a magad, vagy valakinek az egészségét, gyógyulását, boldog jövőjét, de nem keresed a magad és az ő üdvösségét, mert erre nincs szükséged, Jézus nem kell neked, csak a gyógyulása, ilyen vagy amolyan ajándéka — ez is üzlet, mégha oly kegyesnek látszik is és Jézus ezt az üzletet nem hajlandó veled megkötni, hanem elbocsát üresen.

Balczó András

Sajtóosztályunkon kapható

KÁLDY ZOLTÁN

BEVEZETÉS AZ ÚJSZÖVETSÉGBE

c. kiadványunk.

Ára kötve: 30.— Ft

A SAJTÓOSZTÁLY

iratterjesztésében kapható:
(Budapest, VIII. Puskin utca 12.)

Biblia — — — — —	60,— Ft
Biblia (pégamoid) — — — — —	80,— Ft
Biblia (bőr) — — — — —	100,— Ft
Családi Biblia — — — — —	100,— Ft
Újszövetség (kötve) — — — — —	20,— Ft
Újszövetség — — — — —	12,— Ft
Énekeskönyv — — — — —	40,— Ft
Énekeskönyv (műbőr) — — — — —	50,— Ft
Imakönyv (Raffay) — — — — —	25,— Ft
Imakönyv (Jávor) — — — — —	20,— Ft
Imakönyv (Groó) — — — — —	12,— Ft
Korál I. — — — — —	55,— Ft
Koráliskola — — — — —	52,— Ft
Istentiszteleti rend — — — — —	4,— Ft
Színes igés falitábla — — — — —	8,— Ft
Bibliai képecskék — — — — —	2,40 Ft
Passió — — — — —	3,— Ft
Hitvallási iratok I. — — — — —	45,— Ft
Hitvallási iratok II. — — — — —	45,— Ft
Káldy: Bevezetés az Újszövetségbe — — — — —	30,— Ft
Karner: A Testté lett Ige — — — — —	45,— Ft
Karner: Isten, világ, felebarát — — — — —	4,— Ft
Pálffy: Krisztus tanúja — — — — —	5,— Ft
Groó: Az élet kenyere — — — — —	5,— Ft
Igés jelzők selyemből és papírból — — — — —	1,50—7,50 Ft

A SAJTÓOSZTÁLYON KAPHATÓ HITTANKÖNYVEK.

Virágh: Evangélikus hittankönyv I. o. — — — — —	7,50 Ft
Molnár: Bibliai Történetek II. o. — — — — —	6,— Ft
Molnár: Bibliai Történetek III. o. — — — — —	8,— Ft
Kinczler: Bibliai Történetek IV. o. — — — — —	6,50 Ft
Dr. Ottlyk: Az egyház története V—VI. o. — — — — —	14,— Ft
Groó: A Szentírás VII. o. — — — — —	9,— Ft
Pröhle: Az evangélium igazsága VIII. o. — — — — —	12,— Ft

AZ EGYETEMES KERESZTYÉN HITVALLÁSOK

AZ ÁGOSTAI HITVALLÁS

AZ ÁGOSTAI HITVALLÁS APOLÓGIÁJA

TANÍTÁSAIT TARTALMAZZA

**AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ HITVALLÁSI
IRATAI**

I. kötet

Kapható a Sajtóosztályon, Budapest, VIII., Puskin u. 12. I. em.

Ára: 45,— forint

LUTHER HITVALLÁSI IRATA:

A SCHMALKALDENI CIKKEK

LUTHER: KIS KÁTÉJA

LUTHER: NAGY KÁTÉJA

tanításait tartalmazza

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ HITVALLÁSI IRATAI

II. kötet

Kapható a Sajtóosztályon, Budapest, VIII., Puskin u. 12. I. em.

Ára: 45,— forint